

Rudolf Steiner

KARMA MATERIALISMULUI

GA 176

Ciclu de 9 conferințe ținute la Berlin,
între 31 iulie și 25 septembrie 1917

Traducere după:

Rudolf Steiner

Menschliche und menschheitliche Entwicklungswahrheiten.

Das Karma des Materialismus

După stenograme nerevizuite de conferențiar,
editate de Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung
Editura Rudolf Steiner, Dornach/Elveția 1982

GA 176

Traducere: Delia Popescu

©2010 BIBLIOTECA ANTROPOSOFICĂ pentru prezenta
traducere în limba română
Biblioteca antroposofică: www.spiritualrs.net

CUPRINS

CONFERINȚA I — Berlin, 31 iulie 1917.....7

Răsunete uitate din viața spirituală.

Evenimentele exterioare din istorie trebuiesc văzute ca simptome. African Spir a realizat intuitiv adevărata natură a gândirii. Popoarele Europei luate împreună sunt ca un om sufletesc răsfiat în membrele sale așezate separat una lângă alta. Secolul XIX a produs mari gânditori, unul dintre ei fiind African Spir. Ei au murit fără a fi recunoscuți și după moarte își păzesc gândurile, astfel încât ele nu pot fi accesate și dezvoltate mai departe de oamenii din viața pământească. Știința nu poate înțelege ce este gândirea. Când legătura cu lumea spirituală este ignorată, gândurile omului pierd legătura cu realitatea exterioară, iar realitatea exterioară duce o viață a ei, proprie. Două impulsuri active în oameni. Omul agrar și omul industrial. Evanghelia după Luca și Evanghelia după Matei.

CONFERINȚA a II-a — Berlin, 7 august 1917.....28

Analogii incorecte.

Erorile în a compara funcționarea unui stat cu funcționarea unui organism. Viziunea actuală asupra lumii arată numai încadrarea corpului fizic în univers, trecând cu vederea sufletul. Teoria relativității a lui Einstein. Ce poate fi explicat ca fiind forță și substanță, se explică în realitate ca fiind Lucifer și Ahriman. Gândirea umană are o amplitudine prea mică; necesită rectificarea prin alte puncte de vedere. Voința are o amplitudine prea mare; poate realiza ceva numai prin asociere cu o altă voință. Pendularea și echilibrul între Lucifer și Ahriman.

CONFERINȚA a III-a — Berlin, 14 august 1917.....48

Ritmul în respirație și cunoaștere.

Procesul cognitiv a fost inițial bazat pe ritmul respirator. Înainte de Misteriul de pe Golgota, oamenii aveau o clarvedere atavică imaginativă, fiindcă Îngerii locuiau în intelectul omului. După moarte, Îngerii trăiau în

memoria senzațiilor. Acum Îngerii trăiesc în percepțiile noastre senzoriale, iar după moarte în intelect. Înainte de Misteriul de pe Golgota, simțurile omului erau expuse atacurilor lui Lucifer, acum intelectul este expus atacurilor lui Ahriman. Procesul respirator nu mai poate aduce cunoaștere, zeii l-au uitat pe om. Ei vor să-și amintească omenirea din nou. Omul trebuie să vadă lumile spirituale prin impulsul lui Hristos, așa cum vede lumea exterioară prin ochi. Intelectul omului este câmpul de luptă pe care se confruntă impulsul lui Christos cu impulsurile ahrimanice. Omul trebuie să se implice în acest conflict. Ahriman și Lucifer distorsionează în gândirea omului conceptul de Christos, fie îndreptând spre un simplu om Iisus, fie spre un concept general de Dumnezeu. Lotze, Harnack. Științele naturii și știința spirituală nu se exclud reciproc și nici nu se suprapun complet; ele trebuie să se acorde precum urechea stângă și cea dreaptă.

CONFERINȚA a IV-a — Berlin, 21 august 1917.....65

Curajul spiritual versus confortul sufletesc.

În memoria lui Herman Joachim. El a încercat să pătrundă Francmasoneria cu Spiritualitatea Științei Spirituale. În memoria Olgăi von Sivers, Johannei Arnold și a lui Maud Künstler. Hermann Bahr, un exemplu de om care a ajuns până la poarta științei spirituale, dar se oprește din comoditate și se refugiază în credință. Oamenii ca Hermann Bahr preferă să lase toată responsabilitatea Bisericii Catolice, decât să accepte responsabilitatea personală pentru gândurile și faptele lor.

CONFERINȚA a V-a — Berlin, 28 august 1917.....86

Christos și prezentul.

Christos la fel de intim legat cu omul precum propriul său Eu. Psihologul Fortlage. Conștiința clarvăzătoare atavică dinaintea de Misteriul de pe Golgota era dată de un excedent de viață spirituală asupra vieții organice omenești. Conștiința actuală este dată de procesul de murire, prin existența unui excedent de viață organică omenească – ce se îndreaptă către moarte – asupra vieții spirituale. Fără Moartea și Învierea de pe Golgota sufletele oamenilor nu ar mai fi putut trăi în trupuri pe Pământ.

Christos s-a unit cu forțele aducătoare de moarte, pentru ca aceste forțe aducătoare de moarte să poată forma noua conștiință, și l-a trecut pe Iisus prin moarte. Învierea a fost o înviere a conștiinței. În momentul morții omul trăiește taina conștiinței și cu aceasta primește impulsul lui Christos. Învierea constituie esența creștinismului. Pe timpul Misteriului de pe Golgota, într-un punct al Pământului s-a concentrat întreaga pătrundere ahrimanică a structurii sociale. Din ea a rezultat conceperea vieții legislative așa cum o avem acum. Johannes Müller. Criza prezentului: pe de o parte oamenii au dorul de a găsi din nou spiritualul, pe de altă parte a dispărut înțelegerea lui Christos.

CONFERINȚA a VI-a — Berlin, 4 septembrie 1917.....103

Considerații asupra timpurilor.

Faptul că timpul nostru este materialist nu înseamnă că nu sunt prezente influențe spirituale. Din cauza viziunii materialiste oamenii le primesc inconștient și distorsionat. Conștiința diminuată oferă acces entităților luciferice și ahrimanice. Stări de conștiință diminuată prevalente la multe din personalitățile conducătoare în 1914 și un șuvoi imens de impulsuri spirituale a străbătut Europa în lunile iulie și august 1914. Starea sufletească materialistă face oamenii să doarmă în privința a ceea ce este mai important. Studiul unilateral într-o direcție are efect de diminuare a conștiinței. Misterul fricii și al fascinației. Pornind de la științele naturii se poate găsi puntea înspre spiritul Tatălui. Pornind de la Adevăr și știință și Filosofia libertății se poate găsi și puntea înspre spiritul lui Christos.

CONFERINȚA a VII-a — Berlin, 11 septembrie 1917.....118

Luther

Până în secolele XIV-XVII oamenii încă se aflau în legătură cu lumea spirituală. Toma d'Aquino și alți scolastici erau încă inspirați, în scrierile lor, de Îngeri. Numai primind inspirații sau imaginațiuni poți înțelege devenirea și nașterea. Prin conștiința actuală nu mai suntem în legătură cu devenirea, ci percepem partea pieritoare. Henry More. Spirite precum Henry More au adus cu ei impulsuri sufletești din misterii precreștine. Ricarda Huch, «Credința lui Luther». Pentru Luther diavolul era o

realitate percepută prin experiența lui directă. Luther a fost unul dintre cei mai importanți membri ai misteriiilor din perioada precreștină. Înainte de începerea epocii ahrimanice, Luther a fost destinat să salveze pentru omenire o concepere a creștinismului, care să nu fi fost alterată de ahrimanicul neconștientizat. Contrastul între Luther și Soloviov.

CONFERINȚA a VIII-a — Berlin, 18 septembrie 1917.....132

Luther

Importanța apariției lui Luther la începutul epocii a cincea postatlanteană. Oamenii din secolele XIII, XIV mai aveau, prin constituția sufletelor lor, o legătură directă cu lumea spirituală și cu morții de care erau legați karmic. În Luther trăiau puternic impulsurile din a patra epocă, dar totodată el a simțit experiențele omului în cea de-a cincea epocă culturală, separarea de conținutul spiritual al Cosmosului. Aceasta l-a făcut să-i îndrepte pe oameni înspre Biblie, ca fiind singurul document în care mai este încă cuprinsă cunoașterea directă a lumii spirituale. În secolele XIII-XIV, știința despre natură era alchimie. Alchimiștii vedeau că în natură acționează forțe suprasensibile, vedeau trecerea dintr-o formă în alta ca acțiune a spiritului. După sec. XIV transmutarea substanțelor își pierde înțelesul, și implicit doctrina sacramentală devine ceva diferit. Luther detașează spiritualul de procesele materiale. Pentru că omul celei de-a cincea perioade pierde conștiința lumii spirituale, Luther aduce doctrina privind mântuirea prin simpla credință. Curentului lutheran i se adaugă alte curente pentru a se putea pregăti a șasea epocă în cadrul celei de a cincea. Clasicismul german: Lessing, Herder, Schiller, Goethe și alții. «Scrisorile estetice» ale lui Schiller și «Faust» al lui Goethe în contrast cu luteranismul. Acest curent avansează concepția că omul poate prin propriile sale eforturi și forțe să regăsească legătura cu lumea spirituală.

CONFERINȚA a IX-a — Berlin, 25 septembrie 1917.....151

Știința spirituală și pătrunderea lucrurilor

Enigma discrepanței între dezvoltarea intelectuală și dezvoltarea morală a omenirii. În gândirea în sens științific activează în om cele mai vechi și

dezvoltate părți ale naturii omenești. Dezvoltarea morală se face numai prin cel mai tânăr element: Eul. În privința implantării moralității, în raport cu intelectualitatea sa, omul este încă ca un copil. Concepții neracordate la realitate, în diverse curente. Libertatea este un concept aplicabil numai omului singular, ca individ, dar nu și poporului cu sufletul său grup. Pendulul: Urmărirea dezvoltării unilaterale a oricărei virtuți duce în timp, prin însăși forța interioară a acelei virtuți, la generarea viciului opus. Liberalismul, socialismul, conservatorismul. Nu se poate realiza un paradis pe pământ, pentru că lumea fizică este într-o permanentă oscilație, mișcare ascendentă urmată de mișcare descendentă. Acest lucru este indicat în cuvintele lui Christos: „Împărăția lui Dumnezeu este peste tot în voi.” Creștinismul timpuriu a trăit la început în catacombe și ulterior s-a înălțat și s-a răspândit. Ceva similar este necesar astăzi în privința cunoașterii spirituale. Luther. Rudolf Eucken. Johann Valentin Andreae a vrut să inițieze o mișcare spirituală, care a eșuat din cauza forțelor care au dus la Războiul de 30 de ani. Situație similară cu antroposofia în timpul Primului Război Mondial. Omenirea are sarcina să nu fie paralizată și această încercare.

NOTE.....168

CONFERINȚA I

Berlin, 31 iulie 1917

Aș dori să încerc, iar și iar, ca prin completări aforistice la ceea ce a stat la baza ultimelor considerații [1], să investigăm acele lucruri care pot servi la consolidarea respectivelor convingeri.

În mod real, va putea cuprinde cu privirea, în sensul corect, timpul nostru în esența sa spirituală numai acela care este capabil să vadă evenimentele exterioare oarecum ca o expresie simbolică – chiar dacă exprimarea simbolică ar putea fi dificilă – a impulsurilor spirituale cu mult mai profunde, care străbat acum lumea; a impulsurilor în privința cărora ne poate învăța, de fapt, doar știința spirituală.

Aș dori să pornesc astăzi de la o personalitate interesantă a secolului XIX, de la o personalitate pe care este extraordinar de atrăgător să o consideri în calitatea sa de gânditor, deoarece și această personalitate, ca și multe altele, reflectă într-un mod specific ceea ce trăiește în timpul nostru, respectiv și ceea ce în timpul nostru, într-un anumit sens a murit. Vreau să pornesc de la interesantul gânditor *African Spir* [2], care a murit în 1890. Nu mulți oameni îl cunosc pe interesantul gânditor African Spir, care, la mijlocul anilor 60, la Leipzig, a început să se gândească să ofere semenilor săi un fel de concepție despre lume, African Spir, care ajunsese pe atunci în contact cu cercurile francmasonice, fără ca acest contact să-i fi dat ceva deosebit, în afara unor aspecte exterioare. Căci African Spir este un gânditor original, și dacă îl vom observa chiar și numai puțin, mai întâi așa cum poate fi el observat atunci când citim ceva din lucrările sale, dintre care cea mai importantă a apărut în 1873 și poartă titlul: «Gândire și realitate», l-am putea considera drept un gânditor care nu a pornit prea mult de la impulsurile exterioare ale secolului XIX, ci exprimă o entitate lăuntrică originală în gândirea și concepția sa despre lume. Mai întâi, trebuie să-l considerăm așa cum ne apare el atunci când îi citim lucrările. African Spir ajunge oarecum, așa spune,

ca și intuitiv, la o recunoaștere a gândirii, poate mult mai puțin decât suficientă, dar totuși considerabilă. Natura gândirii îl preocupă pe el. Ce face omul când gândește? Cum se raportează omul la realitatea exterioară a simțurilor și la realitatea interioară a trăirii sufletești, atunci când gândește?

Gândirea o putem înțelege în realitate numai dacă o vedem ca fiind în om ceea ce nu aparține, de fapt, lumii sensibile exterioare, ci care, după adevărata ei existență – îngăduiți-mi să folosesc acest cuvânt – adevărata sa intrinsecitate aparține spiritualului, lumii spirituale. Trăim deja lumea spirituală atunci când gândim cu adevărat, când nu reflectăm doar asupra lumii sensibile, ci când gândim în mod real. Este acea gândire care nu este doar o simplă reflectare a lumii sensibile, este ceva care deja îi poate ridica întrebări omului, căci atunci când omul se știe pe sine cu adevărat ca gânditor, el trebuie să se știe pe sine în același timp într-o lume care se află dincolo de naștere și moarte. Nu există nimic mai precis decât aceasta, că atunci când omul gândește, se este activ ca ființă spirituală, deși în mod sigur puțini oameni au o presimțire suficientă a acestei certitudini. African Spir a ajuns la aceasta. Și el a spus: Atunci când îmi formează gânduri, anume îmi formează gândurile cele mai înalte de care este capabil sufletul meu, atunci mă simt ca într-o lume durabilă, nesupusă niciunui spațiu și niciunui timp. Mă simt ca într-o lume veșnică. – De aceasta a devenit conștient African Spir. Pornind din acest punct, el a spus: Dacă privim însă acum realitatea pe care o trăim, atunci când lăsăm natura să acționeze asupra noastră și reflectăm asupra naturii, sau privim realitatea în care se mișcă oamenii în decursul istoriei sau în cadrul vieții sociale, această lume nu concordă pe nicăieri cu gândurile noastre. – Așa și-a spus Spir: Gândurile mă conduc la a recunoaște că ele însele, ca gânduri, trăiesc în veșnicie. În lumea exterioară, totul este trecător. Ceea ce este pământesc vine și se duce. Nu este în concordanță cu niciun gând. Gândirea mea îmi spune – așa își mărturisea African Spir –, că ea își are neapărat rădăcinile în veșnicie, și de aceea ea este realitate absolută. – Acest lucru era

incontestabil pentru el. Dar realitatea exterioară, pe care o trăim, nu este în concordanță cu această realitate a gândirii, și atunci această realitate exterioară este aparență, iluzie. Și pornind din acest punct de vedere a ajuns – în alt mod decât vechiul hinduism, și chiar decât anumiți mistici – African Spir să-și spună: Tot ceea ce trăim în spațiu și timp, este lume aparentă, este în fond iluzie. Dar, pentru a mai întări aceasta și din altă direcție, el își mai spunea cam următoarele: Oamenii, ființele vii în general, sunt supuse durerii. Dar durerea care apare nu se dezvăluie drept ceea ce este ea de fapt, căci ea are în sine o putere pentru depășirea ei, ea vrea să fie depășită. Durerii nu îi place să fie aici. De aceea ea nu poate fi un adevăr. De aceea, ea trebuie să face parte din lumea iluziei, iar ceea ce tinde în ea, tinde în durere către lipsa de durere, aceea trebuie să fie adevărata lume. Dar nicăieri în lumea iluzorie exterioară nu există o lume pe deplin lipsită de durere. De aceea, iarăși, în lumea iluzorie exterioară nu este deloc conținută lumea adevărată. Lumea adevărată, lumea sufletească, este cufundată în aparență, cufundată în durere. De aceea lui African Spir îi apar lucrurile așa, că omul poate ajunge la o mulțumire lăuntrică numai dacă devine conștient prin propria sa hotărâre, prin forța sa lăuntrică de acțiune, că poartă în sine o lume veșnică, ce i se vestește în gândire; i se vestește în continua strădanie spre învingerea durerii, se vestește în strădania spre mântuire. Nu pentru că în timp ce o privește, lumea exterioară îi apare ca lume iluzorie, spune Spir că lumea exterioară ar fi o lume iluzorie, ci pentru că el crede că ar cuprinde nemijlocit în gândirea sa lumea adevărată, iar lumea exterioară nu concordă cu această gândire, de aceea spune el că ar fi aparență.

Ce stă de fapt la baza acestora? Poți privi împrejur, dacă ai un simț față de nuanțele subtile ale concepțiilor despre lume, dar nu găsești aceste nuanțe printre cei mai diverși gânditori ai secolului XIX, în mediul social ambiant, în care trăia Spir. Ce poate sta la baza unui astfel de fenomen?

Considerând întregul fenomen din punct de vedere spiritual-științific, trebuie să ne spunem: În timp ce avem în jurul nostru lumea sensibilă exterioară, și lumea istoriei, în care trăiește omul, și lumea socială, suntem pe planul fizic. În gândire, adică atunci când trăim cu adevărat în gândire, nu mai suntem pe planul fizic. Numai atunci când gândim asupra a ceea ce este sensibil exterior, ne întoarcem înspre planul fizic și ne renegăm propria natură. Dar dacă devenim conștienți de ceea ce trăiește propriu-zis în gândire, atunci trebuie să simțim că noi cu gândirea trăim înăuntrul vieții spirituale. Așadar, prințând, aș spune, cel mai abstract lucru care îi este dat omului, simpla gândire, Spir simte granița decisivă dintre lumea fizică și cea spirituală. Și, în definitiv, el nu a constatat nimic altceva decât: Omul face parte din două lumi, cea fizică și cea spirituală, și acestea două nu concordă între ele. Ca din ceva elementar, firesc, Spir ajunge la concluzia: Există o lume spirituală. El nu formulează așa lucrurile, dar explicând că tot ceea ce se află în jurul nostru în viața naturii, istoriei și în cea socială, este doar aparență, și nu concordă cu lumea care ne este dată în gândire – chiar dacă ne este dată numai în gândirea abstractă, nu și în contemplare –, el constată că aceste două lumi sunt despărțite una de cealaltă printr-o graniță netă.

Dacă vrem să abordăm mai amănunțit modul în care expune Spir această concepție despre lume, găsim, ce-i drept, că ea a devenit dificilă pentru omul secolului XIX. De aceea, desigur că el nu a fost înțeles. Aș spune că el a concentrat ca într-un punct, anume în gândire, întreaga lume spirituală, și deși nu știa nimic despre restul lumii spirituale, a subliniat net că după felul în care trăiește el gândirea, această lume spirituală este aici, și că cealaltă lume nu concordă cu ea. Aceasta a avut drept consecință faptul că el a spus: Noi putem găsi Adevărul, dar niciodată în lumea exterioară. Lumea exterioară este de fapt neadevărată; lumea exterioară este nedesăvârșită. – Și el a accentuat aceasta în mod puternic. El s-a simțit neînțeles în ciuda faptului că el credea – conform propriilor sale cuvinte – că această cunoaștere a sa este cel mai important eveniment

din istorie, pentru că ea arată o dată pentru totdeauna că în lumea exterioară nu poate fi adevăr. El nu a găsit nicio înțelegere. El a căutat chiar un mijloc de ieșire din această situație: El a fixat chiar un premiu pentru cel care îl va combate. Și nimeni nu s-a oferit să dobândească premiul. Nimeni nu a încercat să-l combată. El a trăit toate chinurile prin care poate trece un gânditor datorită așa-numitei „tăceri de moarte”. A fost înmormântat în 1890 la Geneva, după ce a trăit vreme îndelungată în Tübingen, apoi în Stuttgart, și datorită bolii sale – tuberculoză pulmonară – s-a mutat la Lausanne. Pe mormântul său se află ca piatră funerară Evanghelie, o carte din piatră, având cuvintele de început din Evanghelia după Ioan, anume: „Și Lumina a luminat în întuneric, dar întunericul nu a cuprins-o”. Și de asemenea cuvintele „Fiat lux”, care au fost ultimele cuvinte pe care le-a rostit el înainte de a muri.

S-ar putea spune: Întreaga filozofie a lui African Spir este ceva ca o presimțire. Și tocmai atunci când te apropii de un asemenea gânditor, simți cât de mulți oameni au simțit, de fapt, în decursul secolului XIX, că ar trebui să vină așa ceva ca știința spirituală, dar prin diversele condiții ale secolului XIX au fost împiedicați să ajungă ei înșiși la această știință spirituală. Chiar African Spir este unul dintre aceștia. Vedeți dumneavoastră, dacă citiți doar lucrările acestui gânditor și nu vă preocupați de viața lui, atunci stați de fapt într-o câțva în fața unei enigme, a enigmei ce apare dacă vă întrebați: Oare cum ajunge cineva în mod atât de ciudat de inconștient, să afirme cu atâta hotărâre lumea spirituală din simpla gândire? Cum ajunge oare cineva să se știe pe sine așa spiritual, și să se știe pe sine stând în Adevăr, astfel încât să definească lumea exterioară ca fiind, pur și simplu, neadevăr? Explicația se află în viața sa, ea constă pur și simplu în aceea că el s-a născut în 1837 în Rusia, și de fapt se numea African Alexandrovici, că era rus, dar un rus transplantat în Europa Centrală. Un rus care a lăsat să acționeze asupra lui concepții despre lume central-, dar și vest-europene, și care reprezintă în personalitatea sa un minunat acord între natura personalității ruse și concepțiile despre lume vest- și

central-europene. El a învățat de fapt germana abia când a venit la Leipzig, pe la mijlocul anilor 60, dar după aceea și-a scris lucrările în limba germană. Și dacă ne gândim că tabloul evoluției omenirii se prezintă în așa fel încât în Europa de Vest trăiesc progresiv prin oamenii individuali: sufletul senzației la popoarele sud-romanice, sufletul rațiunii sau al înțelegerii la popoarele vest-romanice, sufletul conștiinței la popoarele anglo-americane, Eul la popoarele Europei Centrale și așteptarea Sinei spirituale, așa spune, Sinea spirituală în stare embrionară, în germen, la popoarele rusești, la europenii estici, atunci putem spune: African Spir s-a născut din această natură care avea în sine așteptarea îmbobocirii Sinei spirituale. Aceasta trăia deja în el, dar el a exprimat tot ceea ce trăia în el în așa fel încât le-a îmbrăcat în formele modului de a vedea lumea al Europei Occidentale.

Atunci când omul est-european își va fi dezvoltat natura sa, va fi pentru el de-a dreptul un nonsens să numească Adevăr lumea fizică exterioară a faptelor, pentru că el nu se va afla pe sine doar ca aflându-se în interiorul gândirii sale, ci în spirit, cu Sinea spirituală. El se va ști pe sine ca cetățean al lumii spirituale, și lui îi va apărea drept nonsens să spună că omul ar fi ceea ce au considerat cândva popoarele vestice ca fiind om. Ceea ce popoarele vestice au considerat a fi om, ceea ce ei au asociat cu evoluția din regnul animal, pe aceasta el o va vedea ca pe o coajă. La fel cum omul est-european plecând de la Sinea-spirituală, împreună cu lumea spirituală, cu Ierarhiile, parcurge calea în sus, spre Ierarhii, tot așa își parcurge omul european occidental calea în jos, spre regnurile naturii. Acest lucru, faptul de a te afla în interiorul lumii spirituale, trăiește deja ca instinct în African Spir. Dar această viață instinctivă în lumea spirituală, așa cum există ea acum în Europa de Est, încă nu are posibilitatea să-și exprime modul ei de a vedea lumea; ea își va putea exprima modul ei de a vedea lumea abia atunci când va prelua acele reprezentări care pot fi dezvoltate în Europa Centrală în știința spirituală. Atunci ea cu trăirile sale interioare, se va putea înveșmânta în aceste lucruri.

African Spir încă nu le putea îmbrăca în reprezentările spirituale științifice, și de aceea le-a îmbrăcat în reprezentările lui Spencer, Locke, Kant, Hegel, Taine, ceea ce înseamnă că le-a îmbrăcat cu acea lume a conceptelor abstracte care este în realitate doar o reflectare a lumii naturale, și nu însăși viața în gândire. Aș spune că ceea ce trăia embrionar în African Spir este ca mort în cultura occidentală, dar mort astfel încât în formele de moarte se mai recunoaște încă ce anume a fost turnat în aceste forme, ce a murit în aceste forme. De aceea, el este o personalitate de tranziție atât de interesantă. De aceea arată el atât de corect că este un adevăr interior profund ceea ce mereu și mereu trebuie accentuat în știința spirituală, anume că de fapt populația europeană este ca un om sufletesc răsfirat în membrele sale așezate separat una lângă alta. Popoarele occidentale sunt răsfirate în sufletul senzației, sufletul rațiunii sau al înțelegerii și sufletul conștiinței, popoarele Europei Centrale în sufletul-Eu, popoarele Europei Orientale în pregătirea pentru Sinea spirituală. Se poate spune că în ziua de azi omul poate prevedea modul în care va fi tratată în viitor lumea istoriei. Lumea istoriei este înfățișată în prezent pe cât de insuficient este posibil. Faptele istoriei sunt mereu expuse, dar aceste fapte ca atare nu constituie esențialul. Cel care abordează doar faptele prezentate de istorie se aseamănă unui om care își pune dinainte «Faust»-ul lui Goethe și descrie literele care se află la fiecare pagină, dar pentru cineva care vrea să cunoască într-adevăr «Faust» nu se pune problema literelor, ci a ceea ce cunoaște prin intermediul literelor. Tot așa, va veni cândva o considerare a istoriei la care va fi la fel de puțin vorba despre faptele exterioare, pe cât este vorba despre descrierea literelor la citirea unei cărți, va fi o considerare care va citi în fapte ceea ce se află dincolo de faptele istoriei, așa cum se citește «Faust» dincolo de literele care se află pe hârtie. Chiar dacă aceste lucruri sunt spuse în mod radical, ele indică, totuși, înspre ceea ce este corect. Dar dacă istoria va fi considerată așa, ea va fi înțeleasă ca istorie a simptomelor, și atunci un om ca African Spir va fi văzut ca

simptom al modului cum esența est și central-europeană cresc una în alta în elementele sufletului.

Dar cât de departe este prezentul de o astfel de considerare a vieții și a istoriei! Însă observi corect ce se află în spatele faptelor, abia atunci când ieși în considerare într-o privință mai profundă asemenea lucruri în legătură cu prezentul. Timpul nostru a prăpădit într-un grad fără precedent producțiile spirituale ale primei jumătăți a secolului XIX și o bună parte a producțiilor spirituale din a doua jumătate a secolului XIX. Se poate vorbi de un răsunet uitat din viața spirituală chiar și într-un sens mult mai larg decât am făcut-o eu în cartea ***Despre enigmele sufletului***. Istoria secolului XIX va trebui să fie complet rescrisă cândva, în viitor. Acest lucru a fost deja presimțit de *Herman Grimm* [3] când a spus: Va veni un timp în care istoria ultimelor decenii va fi întru totul rescrisă, astfel încât cei Mari, cei care apar astăzi ca fiind așa, vor deveni niște micimi, și vor ieși la suprafață cu totul alți oameni mari, care în ziua de azi sunt ca și uitați. – Abia cel care pornește să studieze adevărata istorie a secolului XIX observă ce *Fable convenue* este istoria curentă a secolului XIX. Și acest lucru se observă în special atunci când poți cuprinde cu privirea forța esențială reală a secolului XIX. Spuneam că timpul nostru a prăpădit producțiile spirituale ale secolului XIX, pentru că au existat multe, multe spirite care au fost condamnate la izolare în acest timp, de care oamenilor nu le-a păsat, iar African Spir este un fenomen caracteristic în cadrul acestui secol al XIX-lea. Nu vreau să vorbesc despre publicul larg, dar nu le-a păsat de African Spir tocmai aceluia a căror datorie profesională ar fi fost să se intereseze de el. Astfel de oameni mor apoi, adică ei merg cu sufletele lor în lumea spirituală. Dar lucrurile acestei lumi au efecte despre care oamenii, atunci când consideră doar existența obișnuită, de regulă nu prea bănuiesc nimic.

Credeți că este într-adevăr așa, că un gânditor ca African Spir care a murit, adică al cărui suflet a intrat prin poarta morții în lumea spirituală, a dispărut pur și simplu pentru lumea de aici? Să nu uitați că lumea spirituală nu este un castel în nori, că așa cum trupul nostru

este străbătut de spiritual-sufletesc, întreaga lume în care trăim este străbătută de spiritual-sufletesc. Acest spiritual-sufletesc este aici, trăiește în jurul nostru ca și aerul. Și nu a dispărut ceea ce un gânditor într-o viață intensă de gânditor a produs aici în trupul fizic, atunci când el a pătruns prin poarta morții în lumea spirituală. Acesta nu a dispărut. Căci există ceva foarte caracteristic: Un gânditor care găsește multă aprobare, care are succes, este într-o altă situație decât un gânditor care rămâne singuratic ca African Spir. Un gânditor care a devenit la modă a terminat cumva cu gândurile sale atunci când a trecut prin poarta morții. Un gânditor ca Spir nu a terminat cu gândurile sale ci intervine altceva: el își păzește gândurile. Și cu aceasta vă spun ceva foarte plin de însemnătate. Aceste gânduri sunt aici în lumea fizică, în mod spiritual, și el le păzește. Și prin aceea că un astfel de gânditor își păzește gândurile, că el rămâne oarecum la ele un anume timp care se numără în decenii, prin aceasta gândurile se sustrag de la oamenii care, în acel timp în care el își păzește gândurile, trăiesc în trup fizic.

Așadar dacă un gânditor ca African Spir moare, gândurile sale sunt la el, și pentru un altul nu este posibil să ajungă din sine cu ușurință la aceste gânduri pe care le-a nutrit respectivul gânditor. De aceea ia naștere un dor inconștient față de astfel de gânduri, care însă nu poate fi satisfăcut, o stare care poate fi descrisă în felul următor: Aici sunt oameni ai căror strămoși au lăsat să moară singuratic un astfel de gânditor, de care lor nu le-a păsat. Acesta a avut gânduri care ar fi trebuit să se dezvolte mai departe, dar el le păzește, nu le lasă să ajungă printre oameni, oamenii le simt precum un dor nedeterminat, ei nu pot ajunge la ele; prin aceasta ia naștere multă insatisfacție în astfel de oameni. În unele timpuri, și în special în epoca noastră, trăiesc oameni, nenumărați oameni, într-un dor nesatisfăcut după gânduri la care nu pot ajunge, pentru că aceste gânduri sunt păzite de gânditori care au rămas neluați în considerare. Acum trăim tocmai într-o epocă în care este acest caz într-un mare grad și de aceea este de înțeles că trebuie să fie multă insatisfacție, pur și simplu din

motivul că în ultima treime a secolului XIX s-a făcut o asemenea prăpădenie, că a trăit un mare număr de gânditori de înaltă concepție de care lumii nu i-a păsat.

Ce este de făcut în acest caz? Aceasta este, desigur, cea mai importantă întrebare. Da, vedeți dumneavoastră, de făcut este tocmai să se vorbească despre asemenea răsunete uitate din viața spirituală. Și atunci când schițez în câteva trăsături în fața sufletelor dumneavoastră un gânditor ca African Spir, aceasta nu se petrece dintr-un motiv pur teoretic, ca să vă povestesc ceva interesant, ci ca să vă atrag atenția: Printre noi se află o lume spirituală de gânduri adevărate, pe care le-a gândit și un astfel de gânditor; dar gânditorul își păzește gândurile. Noi trebuie doar să dezvoltăm un anumit sentiment plin de pietate, o anumită privire spre gânditorul însuși, pentru ca el să ni le dăruiască într-un anumit sens, iar noi să putem fi fertilizați prin ele. De aceea vă atrag cu dragă inimă atenția, în decursul considerațiilor, asupra unor astfel de gânditori uitați, deoarece în felul acesta se creează o legătură cu ei, care reprezintă o realitate. Desenând puțin imaginea lui African Spir în sufletele dumneavoastră, se produce ceva care, într-un anumit sens, ar trebui să fie spre corectarea situației. Și aceasta face parte dintre sarcinile științei spirituale.

Lumea spirituală nu este ceva pur abstract, cum consideră panteismul nebulos, ci ceva la fel de concret ca faptele fizic-sensibile exterioare. Nu vorbim despre lumea spirituală prin aceea că spunem spirit, spirit, spirit, ci prin aceea că indicăm faptele concrete ale lumii spirituale. Printre aceste realități este, pentru timpul nostru, în primul rând faptul că putem face să devină vie în noi legătura cu spiritele uitate, roadele gândirii lor putând astfel să vină în sufletele noastre. Pe de altă parte, aceste spirite sunt eliberate de a-și păzi în continuare gândurile.

Astfel, înfăptuim o acțiune reală atunci când vorbim în acest mod și cu această dispoziție despre acele spirite la care s-a pricinuit chiar în ultima vreme o asemenea pagubă. Și tocmai în felul acesta s-a dat

ceva timpului nostru, sau cel puțin s-ar fi putea da ceva timpului nostru, care îi este atât de necesar. Căci toată gândirea care este doar o reflectare ulterioară, toată gândirea ce gândește în modul obișnuit despre natură, istorie, viața socială, toată această gândire este nerodnică, toată această gândire de fapt nu mai are nicio sarcină odată ce a priceput lumea exterioară; ea este nerodnică. De aceea există în ziua de azi atâți oameni care gândesc nerodnic, pentru că ei vor să gândească numai asupra realităților exterioare sau asupra realităților istorice. Rodnică este doar acea gândire care ia în sine drept conținut lumea spirituală. Gândul este ca un cadavru, atât timp cât ia naștere doar prin reflectarea asupra naturii și a istoriei; el devine viu și creator abia atunci când este umplut de ceea ce se revarsă în el prin Ierarhii, din lumea spirituală.

Dar, vedeți dumneavoastră, această unire în gândire cu lumea spirituală nu este la îndemâna timpului actual, acesta o evită de-a dreptul. Timpul nostru face infinit de mult bine în privința cultivării „adevăratei științe”, care, în sfârșit, a venit, după ce omenirea a stat atât de mult pe o treaptă de copilărie. Cu această adevărată știință, în special acolo unde, pornind de la științele naturii, știința urmează să se configureze într-un mod de a vedea lumea, s-a ajuns la lucruri ciudate. Cu gândirea ca atare, această știință într-adevăr nu putea începe nimic corect, pentru că ea îl fragmentează pe om, ajungând până la minunatele concepții despre alcătuirea creierului și altele asemănătoare, asupra funcțiilor omenești ș.a.m.d., dar gândirea nu este înăuntrul în toate acestea. De aceea pentru această știință gândirea ca atare a devenit treptat – oh, s-ar putea spune chiar că este resimțită ca un fel de fantomă, de care oamenii se tem. Și în special sunt urâți de aceea de către noua știință astfel de gânditorii care au gândit mult, care au gânduri în conținutul modului lor de a vedea lumea, ca Hegel, Schelling, Jakob Böhme și alți mistici. Da, oamenii au gândit – așa își spune cercetătorul modern al naturii –, dar aici ne situăm pe un teren nesigur. El se simte așa nesigur atunci când trebuie să iasă din lumea pe care African Spir o numește o lume aparentă, o

lume a iluziei. Când e vorba de gândire el se simte nesigur. Dar el nu poate întemeia o știință, dacă nu gândește totuși. Aceasta este dilema. Aceasta a dus la faptul ca unul dintre domnii care se simțea în mod deosebit reprezentant al caracterului științific modern, să exprime la o adunare a cercetătorilor naturii în felul următor, o frază care, atunci când se scrie istoria acestei perioade, ar trebui să fie scrisă acolo ca un fel de deviză, ca ceva ce caracterizează mult cea de a doua jumătate a secolului XIX. Respectivul a spus atunci: Noi, medicii, vrem să mărturisim că nici știința riguros exactă, și nici omul educat în general nu se pot lipsi întru totul de gândire. – Așa s-a afirmat în secolul XIX la o adunare serioasă a cercetătorilor naturii! Cu regret s-a afirmat că oamenii nu se pot lipsi întru totul de gândire, nici ca medici, nici în general ca oameni educați. Așadar această gândire este, de fapt, ceva de-a dreptul fatal. Ea îl transpune pe om în nesiguranță de cum se apropie de ea, dar el nu se poate lipsi întru totul de ea!

Astfel de oameni simt ceva total deosebit față de pătrunderea lumii spirituale în lumea noastră. Ei se tem de gândire, și numai din motivul că simt că lumea spirituală pătrunde în gândire. Dar ei nu vor acest lucru, căci lumea spirituală nu există! Dumnezeu voastră vă amintiți foarte bine că eu v-am expus ce transformare se va petrece cu ființa unui geniu în decursul evoluției. În orice caz, acea considerare de atunci trebuie să vă fi atras atenția că geniul este considerat în ființa sa adevărată numai atunci când se admite că prin geniu spiritul acționează mai mult decât prin ne-geniu. Atunci când un geniu face inovații mecaniciste, oamenilor prezentului le place, dar în rest ei au tendința de a-și transfera oarecum asupra geniului aversiunea lor față de spirit. Iar într-un tratat interesant al unui cercetător al naturii despre un om genial, găsiți o frază foarte ciudată. După ce acel cercetător al naturii a expus faptul că de fapt un om genial este pe jumătate bolnav, pe jumătate nebun, el a mers până acolo, încât să afirme: Să mulțumim cu toții lui Dumnezeu, că noi nu suntem genii!

Da, aceste lucruri trebuie luate ca simptom al timpului nostru. Ele trebuie luate ca simptom, pentru că exprimă totuși, foarte bine,

caracterul timpului nostru. Oamenii s-au obișnuit să strâmbe din nas în privința acestor lucruri sau să privească cumva peste ele, cel mult să râdă de ele, pentru că nu le văd întreaga profunzime, pentru că nu văd că nenorocirea timpului nostru este legată de aceste lucruri, și nu vor să vadă cât de puțin înclinați sunt oamenii din vremea noastră să promoveze ordinea în această lume printr-o legătură cu lumea spirituală. Ei lasă oarecum legătura cu lumea spirituală să moară, dar în felul acesta pierd și legătura cu lumea exterioară, pentru că atunci nu pot considera decât coaja lumii exterioare. De aceea se ajunge ca în timpul nostru – și cu aceasta vă atrag atenția asupra unui fenomen interesant – să se manifeste ceva așa teribil acolo unde at trebui ca gândurile omenești, atunci când ele sunt prezente, să se unească cu realitatea exterioară. Aceasta are drept consecință faptul că realitatea exterioară își urmează cursul, chiar și în măsura în care oamenii fac această realitate exterioară, iar gândurile oamenilor pot fi foarte frumoase – desigur, ale unor oameni –, dar lumea exterioară, în măsura în care oamenii acționează în ea, este în așa fel formată încât nu vrea deloc să preia gândurile, nu este accesibilă gândurilor. Vedem astfel că s-a ajuns treptat la situația că oameni individuali pot avea gânduri frumoase, dar aceste gânduri frumoase duc o viață proprie a lor, și realitatea exterioară duce și ea o viață proprie a ei. Există o discrepanță cumplită între ceea ce se petrece în ziua de azi în capetele unor oameni și ceea ce se petrece în realitatea aflată de jur-împrejurul lor, o dizarmonie atât de mare cum nu a mai fost în nici unul din timpurile de până acum.

Oamenii cred mereu că exagerăm atunci când prezentăm astfel de lucruri. Nu exagerăm, ci trebuie să spunem astfel de lucruri, pur și simplu pentru că ele sunt adevărate, și trebuie recunoscute ca adevăruri. Peste tot pe unde te uiți, remarci acest lucru. Numai că oamenii nu pot simți suficient greutatea a ceea ce se spune de fapt cu aceasta.

Luați următorul caz, și acest caz ar putea fi multiplicat de mii de ori. Doi oameni vorbeau în 1909 în Rusia despre relațiile dintre Rusia

și Europa Centrală, în 1909, imediat după anexarea de către Austria a Bosniei și Herțegovinei [4]. Convorbirea a avut loc în același timp în care valurile din Rusia urcau extraordinar de sus, care de fapt căutau deja de atunci să producă acea stare cumplită care a survenit apoi în 1914. Căci atârna de un fir ca acel război care a izbucnit în 1914 să fi izbucnit deja în 1909. Că nu a izbucnit atunci nu a depins în mod real de anumite cercuri din Rusia. Aceste lucruri trebuie privite verde în față. Doi oameni, un croat și un rus, au discutat așadar în acel timp în special despre relația Rusiei cu Austria. Convorbirea s-a desfășurat în direcția că după ce cei doi au discutat toate posibilitățile de a rânduî în mod rațional relația dintre Europa Centrală și Europa de Est, iar rusul și-a rezumat viziunea lui în cuvintele: Un război între Rusia și Austria-Germania ar fi nu numai cel mai inuman lucru, ci și cel mai lipsit de sens. Aceste cuvinte: Un război între Rusia și Austria-Germania ar fi nu numai cel mai inuman lucru, ci și cel mai lipsit de sens –, au fost rezumatul gândurilor raționale asupra structurii sociale din Europa Centrală și Europa de Est. Așadar acestea nu au fost cuvinte rostite doar dintr-o emoție, din sentiment, ci, aș spune, dintr-o rațiune plină de înțelepciune. Este nevoie doar să menționăm numele rusului care a rostit aceste cuvinte în 1909, pentru a avea confirmarea a ceea ce a fost expus mai înainte; pentru că acest rus, care a respins războiul în acest mod – care nu ar fi fost altfel în 1909 decât a fost în 1914 –, rusul este *Lwow* [5], cel care a devenit apoi primul prim-ministru al primului guvern revoluționar rus, așadar cel în jurul căruia s-au luat hotărârile, s-au petrecut toate aceste lucruri care au determinat nenorocirea Europei în prezent.

Gândiți-vă în fața cărui eveniment stăm acum! Vedem evenimentele exterioare desfășurându-se și vedem oamenii aflându-se în acțiune în mijlocul lor, oameni care gândesc cu totul altfel! În interiorul evenimentelor se află oamenii care gândesc absolut rațional, dar evenimentele îi depășesc. De ce îi depășesc evenimentele? Pentru că s-a omis unirea gândurilor cu elementul spiritual. Gândurile care nu sunt unite cu elementul spiritual nu

produc efect în lume. Numai acele gânduri au efect în lume, care sunt unite cu spiritualul din lume. Și oare nu este de-a dreptul o dogmă – chiar dacă nu este formulată într-o formă ca atare – că acela care este activ în viața exterioară, social-politică, nu poate face parte dintre gânditori!? Este o greșeală dacă el poate dezvoltă gânduri! Căci un om care dezvoltă gânduri este considerat nepractic, om care nu înțelege nimic din realitate. În timp ce doar gândurile reale pot interveni în realitate, și niciodată acele gânduri care vin de la aceia care sunt considerați în ziua de azi capabili să facă față realității. Sau să fie oare într-adevăr rațional, să fie văzut drept mare politician un om care se pricepe foarte bine să pescuiască cu undița, mai mult decât unul care poate gândi? «Flyfishing» se numește cartea, pe care a scris-o *Sir Edward Grey* [6] despre pescuit, «Flyfishing», pescuitul cu muște, și acesta este în esență ceea ce umple întregul său suflet. Eu am menționat deja cândva: un coleg al său din minister a spus odată, și nu pe nedrept: Grey este atât de teribil de concentrat, pentru că el nu a avut niciodată vreun gând propriu, care să-l poată reține de la concentrare, ci el a preluat întotdeauna ceea ce i-au sugerat alții. – Acest coleg din minister a nimerit într-adevăr la țintă. Așadar conform concepțiilor timpului nostru, acei oameni care se pricep bine la Flyfishing, trebuie să se priceapă bine și la politică; dar este o greșeală dacă cineva are propriile sale gânduri. Însă tocmai această concepție este cea care a eșuat în zilele noastre, cea care s-a dovedit a fi imposibilă. Căci ea a dus la toate acestea, lucru pe care le-am expus în repetate rânduri și de asemenea și astăzi.

Să ne fie clar în această privință: Ceea ce este considerat în ziua de azi ca fiind capabil să clădească științele politice și arta guvernării în stat, este incapabil să o facă. De ce? Când reflectăm asupra lumii, și timpul nostru vrea doar să reflecteze, el vrea să aibă doar ceea ce am numit eu cu mulți ani în urmă – puteți citi despre aceasta în cartea mea **Concepția despre lume a lui Goethe** – fanatismul faptelor [7]; iar cu un număr și mai mare de ani în urmă, în introducerea la lucrările de Științe naturale ale lui Goethe din Literatura națională a

lui Kürschner, l-am numit „dogmatismul experienței” [8]. Cei care dezvoltă o asemenea gândire, ce este simplă reflectare a evenimentelor naturale sau a celor istorice sau ale vieții sociale exterioare, aceia dezvoltă gânduri care sunt exclusiv ahrimanice. Aceasta nu înseamnă implicat că ele sunt incorecte, dar sunt ahrimanice. Ahrimanicul trebuie să fie în lume. Întregul conținut al științelor naturii este ahrimanic. El va fi dezbrăcat de natura sa ahrimanică doar dacă va fi  nsufl it, dacă gândirea se desprinde de simpla reflectare, dacă devine gândire creatoare, dacă va fi pătrunsă, străbătută de ceea ce trăiește în lumile spirituale. Dacă oamenii vor să formeze legi sociale, să formeze legi juridice și se sprijină doar pe simpla reflectare, atunci se sprijină doar pe ahrimanic. Ahrimanicul însă duce mereu, acolo unde el nu trebuie să fie, la uciderea celor în care trăiește; la moarte, la dizolvare. Salvarea timpului nostru poate lua naștere numai prin aceea că tocmai în privința a ceea ce ar trebui să fertilizeze viața socială, viața juridică, viața statală, că în privința tuturor acestora intervin astfel de gânduri care se află în legătură vie cu lumea spirituală. Însă puțini oameni din ziua de azi vor să creadă acest lucru. Căci ce ar trebui să creadă atunci, acești oameni? Observi că atunci c nd le vorbești oamenilor în ziua de azi despre spirit, ei se apără. Ce au ei atunci în conștiință nu spune mult, dar ceea ce trăiește în subconștient, în inconștientul lor, spune foarte mult. Ceea ce trăiește în subconștient este de fapt o conștiință vinovată inconștient, o conștiință cu adevărat încărcată. Oamenii nu vor să-și mărturisească faptul că ei gândesc mort, că gândesc ahrimanic. Și de aceea nu îl lasă să ajungă p n  la gânduri. Căci în clipa în care se av nt  cu gândirea la cuprinderea vie a lumii spirituale, în acea clipă trebuie să-și dea seama că gândesc ahrimanic. Dar de aceasta se tem oamenii. Teama este ceea ce  i reține pe oameni în ziua de azi să se înalțe de la simpla reflectare la gândirea productivă, care poate fi doar atunci c nd omul este inspirat – el poate fi inspirat și inconștient – din lumile spirituale.

De aici vedem că în vremea noastră, în dosul tuturor celorlalte nenorocirile obișnuite, mai trăiește și o cu totul alta.  n vremea

noastră nu trăiește nici mai mult nici mai puțin, și ea va voi mereu să trăiască, pornind din anumite cercuri, decât însăși lupta împotriva spiritului. Această luptă împotriva spiritului este sprijinită în timpul nostru în modul cel mai eminent prin ceea ce s-ar putea numi Spiritul timpului. Trebuie să spun că este foarte dificil să vorbești despre lucruri cum sunt cele la care ne referim acum; dar pe de altă parte nici nu este suficient doar să indici asupra lucrurilor și să nu le spui pe nume. Căci în lume nu se poate spune, de fapt că ceva este absolut bun sau absolut rău, ci pretutindeni se pune problema punctului de vedere din care se privește. Peste tot se pune problema de a se cunoaște lucrurile în așa fel încât să ne putem spune: La locul lor corect și în contextul lor corect, ele sunt bune. Dacă sunt deplasate din contextul potrivit, atunci nu mai sunt bune. Și pentru că în ziua de azi se dogmatizează și absolutizează atât de ușor lucrurile, ești foarte ușor greșit înțeles la o astfel de expunere ca aceea pe care o am eu acum în vedere; ești foarte ușor înțeles că ai vrea să fii un critic al timpului, un om ce critică epoca ca atare. Eu nu vreau absolut de loc acest lucru, eu vreau doar să indic realitățile.

O tendință de îndepărtare de spirit, înspre ahrimanic – așadar, de fapt, tot spre un spirit, dar un spirit care este mort, în care omului i se revelează doar materia –, o astfel de strădanie trăiește în timpul nostru. Viața însă este extrem de diferențiată și va deveni tot mai diferențiată. Și în prezent am putea expune multe care ne-ar atrage atenția ce fel de impulsuri trăiesc de fapt în prezent în diferențierea circumstanțelor sociale individuale, în mijlocul cărora ne aflăm. Vreau să menționez pentru început două impulsuri.

Unul dintre impulsuri este acela ce trăiește în oamenii care sunt legați în principal de pământ. E nevoie să mergem doar spre est, și găsim tot mai mult că oamenii acolo sunt legați de pământ. Dacă mergem mai spre vest, găsim dezvoltate mai mult acele raporturi – omul din Europa Centrală a parcurs tocmai în această direcție ultimele decenii o evoluție rapidă de la dependența de pământ la emanciparea de pământ – ajungem tot mai mult în raporturile de

emancipare față de pământ. Oamenii de la țară trăiesc împreună cu pământul, orașenii se emancipează de pământ, oamenii de la țară devin agricultori, orașenii devin industriași. Agrarul și industrialul [9] au dobândit o cu totul altă semnificație în deceniul nostru decât în timpurile anterioare. Da, este deja dificil să expui astfel de lucruri, pentru că există tendința de a fi luate în sens absolut. Dar eu nu în acest sens le spun, ci expun doar o caracteristică a lucrurilor. Ambele curente sunt în evoluția omenirii și noi ne aflăm cu toții în mijlocul lor. Căci, indiferent că facem una sau alta: suntem conectați într-o direcție sau alta cu unul din aceste curente ale omenirii. Desigur că ambele curente din evoluția omenirii sunt bune în sine, dar sub influența impulsurilor pe care le avem în prezent, degenerază. Cel agrar degenerază în sensul de a nu voi să ajungă până sus la spirit, de a rămâne jos, sub spirit, de a concrește cu ceea ce încă nu este spirit, de a nu lăsa spiritul să se dezvolte. Omul industrial degenerază în cealaltă direcție; el pierde legătura cu mânuirea naturală a spiritului. El se deprinde cu pura abstracție, cu conceptele pur abstracte, cu conceptele diluate. Omul agrar este în zilele noastre în pericolul de a se sufoca, deoarece lumea cu care se deprinde are prea puțin spirit. Industriașul se află în celălalt pericol: el trăiește oarecum, dacă îmi este îngăduită această comparație fizică, precum cineva care trăiește în aer rarefiat. Așa trăiește el în spirit rarefiat, în spirit abstractizat, în concepte care nu mai sunt deloc legate de vreo realitate.

Acestea sunt părțile umbrite din timpul nostru, pe de o parte ale esenței agrare, pe de altă parte ale esenței industriale. De aceea vedem că omul agrar ajunge foarte ușor în ziua de azi să urască spiritul. Pentru că oamenii nu pot rămâne pe loc, fără să participe la evoluție, ei fug de spirit, rămân în interiorul naturii, coboară sub nivelul naturii. Ajung atunci în relație cu acei demoni care cu adevărat îl fac pe om să urască spiritul, și ajung în legătură cu demonii ahrimanici autentici și dezvoltă atunci concepte ale unui mod de a vedea lumea care sunt într-un total străbătute de demonologia ahrimanică.

Dacă cineva se dezvoltă ca om total implicat în viața industrială, în abstractismul conceptelor care rezultă în acest caz, atunci el ajunge la un fel de suprauman – dar nu în sensul lui Nietzsche –, adică ajunge în lumea luciferică. Ahriman îl predă pe om puterilor luciferice, și omul își îmbibă forța și conceptele sale cu emoții luciferice. Omul conceptelor agrare dobândește foarte ușor ceva brutal; conceptele industriale dobândesc foarte ușor ceva temerar nehibzuit, în mod abstract. Acestea sunt fenomene într-un tot real, concrete ale timpului nostru.

Toate aceste lucruri sunt grave și ele ne arată că de fapt prezentul poate fi înțeles numai dacă luăm în ajutor concepte care vin din știința spirituală. Oamenii trebuie să trăiască laolaltă, dar ei pot trăi laolaltă numai dacă își tocesc reciproc unul de altul unilateralitățile, dacă ei găsesc o legătură. Desigur că trebuie să existe și agrar, și industrial, dar pentru că în timpul în care au fost scrise Evangheliile s-a prevăzut acest lucru, că oamenii se vor diferenția, Evanghelia după Luca a fost scrisă mai mult cu privire la oamenii agrari, iar Evanghelia după Matei mai mult cu privire la cei industriali. Dar noi nu trebuie să lăsăm să acționeze asupra noastră doar Evanghelia după Luca sau doar Evanghelia după Matei, ci trebuie să le lăsăm pe toate să acționeze asupra noastră. Oamenii deștepți – la care „deștept” îl pun în ghilimele –, „oamenii deștepți” găsesc contradicții între Evangheliile, pentru că ei nu iau în seamă din ce punct de vedere au fost scrise Evangheliile, că de exemplu cel care a scris Evanghelia după Luca a scris simțind în sufletul său ceea ce se manifestă tocmai în viața agrară, iar cel care a scris Evanghelia după Matei a scris simțind în sufletul său ceea ce se manifestă tocmai în sufletul ce ține de viața industrială. Că lucrurile în realitate se contrazic, dar în contrazicerea lor se completează, și că noi trebuie să căutăm completarea, despre asta este vorba. Dar această căutare a completării reciproce nu este posibilă dacă omul rămâne în unilateralitate. Omul devine foarte curând asemănător celor ce îl înconjoară, în mijlocul cărora trăiește, dacă nu încearcă să se unească cu acela care nu trăiește în niciun

element individual, particular, și acesta este spiritualul comun, care pătrunde totul, dar poate fi găsit cu adevărat în ziua de azi doar în știința spirituală. Nu numai că este adevărat ceea ce a spus cândva *Hartmann* [10] drept un aperçu foarte drăguț: „Dacă ajungi în ținuturile Alpilor și privești un bou și pe țăranul de alături, nu este așa mare deosebire în fizionomie” – este ceva radical exprimat și de-a dreptul jignitor, dar se știe ce anume a vrut el să spună prin asta. Pe de altă parte, prin aceea că în timpul nostru oamenii fug atât de mult de spirit, apare o strânsă înrudire între configurația sufletească a omului individual și cele în mijlocul cărora trăiește omul. Cel care poate observa viața, știe cu precizie cum sunt obținute conceptele unui om agrar din raportul său cu suprafața pământului și munca pământului, iar conceptele omului industrial au luat rezultat din raportul cu munca industrială. Oricum ar gândi omul agrar sau cel industrial despre politică sau religie, conceptele sunt agrare sau industriale. Conceptele oamenilor, care sunt în ziua de azi atât de îngrozitor de dependente de mediul fizic înconjurător, trebuie să fie dizolvate prin ceea ce poate revărsa știința spirituală în omenire.

Așa ceva simțea în mod deosebit un gânditor ca African Spir. Căci atunci când el spune: Tot ceea ce este exterior este aparență, este iluzie – aceasta este corelată cu faptul că el simțea din percepția propriului său interior cum oamenii înșiși devin iluzie în trăirile lor sufletești launtrice, cum ei nu mai sunt deloc Adevăr, deoarece concresec cu ceea ce este aparență exterioară. Cum ar putea ca din aparența în care trăiește sufletul să iasă ceva care să se poată dezvolta spre mântuirea omenirii? Cum să nu se izbească oamenii unii de alții în exterior într-un mod atât de cumplit cum este cazul în prezent, dacă ei sunt într-un totu încâlciți în lucruri care se izbesc între ele?

Dacă nu vrem să fim oameni de știință spirituală doar cu numele sau din câteva sentimente nedefinite, ci în sensul cel mai profund al cuvântului, trebuie ca exact viața să o observăm cu mijloacele pe care ni le oferă în ziua de azi știința spirituală. Nu-i vedem nicăieri pe oameni observând viața în înfățișarea ei adevărată, pentru că ei fug

pretutindeni de spirit și vor să aducă viața la dezvoltare din ne-spiritual. La ce folosește dacă omul poartă în sine așa, în general, ca pe un adevăr abstract, ceea ce spune știința spirituală, și apoi, când consideră viața exterioară, este cu totul alt om, și nu aplică ceea ce îi oferă știința spirituală? Nu se pune problema să știm că omul constă din trup fizic, trup eteric, trup astral și Eu și că există Ahriman și Lucifer, ci se pune problema ca noi să putem folosi în sens științific veritabil aceste concepte de ahrimanic și luciferic, așa cum poate folosi fizicianul electricitatea pozitivă și negativă atunci când verifică aceste fenomene.

Noi privim viața, și pentru noi conceptele de agrar și industrial nu rămân simple concepte abstracte, ci ele se însuflețesc din lăuntrul gândirii prin faptul că le impregnăm cu conceptele de luciferic și ahrimanic, așa cum tocmai am făcut-o. Desigur, cu astfel de caracterizări pășești pe gheață subțire, și oamenilor în ziua de azi nu le place să audă astfel de lucruri, dar oamenii trebuie să se obișnuiască să audă adevărul. Și înainte ca ei să se obișnuiască să audă adevărul nu va veni nici o mântuire în timpul nostru confuz. Înțelegerea vieții omenești este strâns legată de ceea ce poate aduce salvare și tămăduirea răului din timpul nostru.

CONFERINȚA a II-a

Berlin, 7 august 1917

Spuneam că aş vrea să aduc completări concise la unele lucruri care au fost considerate în ultima vreme. Aceste considerații au urmărit în special să arate ce este necesar cu privire la curenții timpului actual, cu privire la caracterul fundamental al curenților spirituali ai timpului actual. Ele urmăresc să arate cum din știința spirituală, așa cum o avem noi aici în vedere, poate veni ceea ce trebuie să fie încorporat în gândirea, simțirea și voința timpului. Faptul că acestea trebuie să intre, poate fi clar deja în ziua de azi dintr-o considerare superficială, exterioară a evenimentelor timpului.

Aș vrea să încep prin a arăta cum, aş spune, la fiecare pas ne întâmpină ceea ce poate fi vindecăt doar prin știința spirituală. Pentru a arăta aceasta, pentru a o arăta în legătură cu unele lucruri spuse în ultima vreme, aş putea bineînțeles să aleg și altceva, dar eu vreau să aleg un articol apărut în ultimele zile aici, într-un ziar berlinez, și care este intitulat *Fiziologia statului*. Atunci când se efectuează o astfel de examinare a timpului actual, este într-adevăr necesar să se dea atenție unor astfel de simptome, pentru că în ele se exprimă modul în care contemporanii noștri gândesc, simt, ce doresc ei ș.a.m.d. Dacă nu doar ne avântăm în mod unilateral într-o polemică sau așa ceva asupra unui asemenea articol, ci îl considerăm ca izvorând din întreaga natură și întreaga ființă a simțirii și gândirii noastre, atunci dintr-un asemenea fenomen se pot arăta chiar multe lucruri. Articolul îl are drept autor pe *Max Verworn* [1], pe care l-am menționat adesea aici, Max Verworn care contează ca cea mai înaltă autoritate în specialitatea sa. Și Verworn, acest celebru profesor de fiziologie, își propune ca sarcină să arate cum ar trebui influențată politica prin acea gândire cu care este el obișnuit. Putem desigur înțelege acest lucru, este aproape de la sine înțeles, căci cum să nu creadă fiecare că gândirea sa este cea mai bună, și prin urmare să

recomandă tocmai gândirea sa ca fiind cea în conformitate cu care să fie abordate cele mai importante probleme ale timpului. Acum, dacă citești acest articol *Fiziologia statului*, dobândești un sentiment straniu. Mai întâi, acest articol îți amintește încă o dată câtă nedreptate au aceia care cred că în ziua de azi materialismul cel mai cras ar fi fost deja eradicat din știință. Mulți spun acest lucru, mulți care tocmai că sunt complet în ghearele acestui materialism și doar pentru că și-au format câteva concepte pe care le văd ca filozofie, ei cred că ar fi învins materialismul. Cât de puțin au învins ei materialismul o arată câteva fraze ale acestui articol al unei autorități a prezentului în domeniul științelor naturii. Nu este nevoie decât să aducem asemenea fraze în fața sufletelor noastre: „Lumea animală reprezintă conceptul mai general care include și cazul special al omului, așa cum însăși lumea animală reprezintă la rândul ei un caz special al conceptului și mai cuprinzător al lumii organismelor”. Aceasta înseamnă: Dacă vrei să știi ceva despre om, te îndrepti spre lumea animală; dacă vrei să știi ceva despre animale te îndrepti spre conceptul general de organism. În orice caz, această importantă autoritate găsește că raporturile din viața politică trebuie studiate după modelul în care studiem, adică după cum studiază el, profesorul Max Verworn, relațiile din cadrul lumii animale. Căci el descoperă ceea ce este semnificativ:

„Această realitate” – anume că omul este acest caz special al lumii animale – „nu o poate contesta nimeni care nu este complet ingnorant în privința întregii evoluții biologice. Omul este opus restulului lumii animale numai în măsura în care el se deosebește de ea prin anumite caracteristici, ca de exemplu prin producțiile culturale, dar el este și rămâne totuși un organism animal, care în comportamentul său de ansamblu este supus legilor generale ce guvernează orice organism animal”. – Se poate spune: totuși, aceasta este, mai mult sau mai puțin pronunțată – în ciuda tuturor declarațiilor contrare – convingerea de bază a științei oficiale actuale. Și chiar dacă, teoretic, printr-o remarcă sau alta se trece adesea dincolo de această atitudine, trebuie totuși să

ne fie clar că întreg modul de gândire, întregul mod de a practica știința stă în ziua de azi în lumina unui asemenea mod de a privi lucrurile. Și consecința este că Verworn ajunge să spună „am putea să ne considerăm convinși că întreaga noastră evoluție culturală nu este nimic mai mult decât un caz special al evoluției organice”. – Așadar tot ceea ce include evoluția noastră culturală este un caz special al evoluției organice în general. Aceasta înseamnă: dacă studiem cum mănâncă animalul, cum digeră el, cum se dezvoltă el treptat, cum conlucrează celulele individuale în organismul animal și transferăm apoi aceste concepte asupra vieții de familie, asociațiilor, corporațiilor, celorlalte organisme mici din marele organism stat, atunci avem o bază corectă pentru o politică teoretică în sensul lui Verworn. „Vom gândi sănătos în acest domeniu”, este el de părere, „doar dacă încercăm să gândim <statul politic>” – cum îl numește el – „ca un mare organism”. – Căci el găsește că dacă se consideră celulele și formațiunile celulare care se află într-un organism animal – și în conformitate cu părerea sa, organismul omenesc nu este altfel decât organismul animal –, acestea se află într-o asemenea interdependență, depind reciproc unele de altele, ș.a.m.d., la fel ca și corporațiile individuale din cadrul unui stat politic. Acum, Verworn este de părere că organizația animală este în primul rând supusă evoluției. Ce-i drept, el își imaginează evoluția într-un mod ciudat. El spune: „O caracteristică generală a tot ceea ce este viu, este faptul că evoluează”. Dar în ce constă evoluția pentru el? Pentru el, evoluția constă în aceea că ceea ce numește el organism se adaptează la condițiile de viață. Evoluția este așadar ceea ce ia naștere prin aceea că organismul, ființa, se adaptează la condițiile de viață. Numai că apoi se împiedică chiar la primele rânduri, căci acolo spune: „Unul dintre organismele inferioare, de exemplu amiba, este fără îndoială deja adaptată la condițiile ei de viață, căci altfel nu ar fi capabilă să trăiască, și s-ar distruge”. – Aici este clenciul: Organismul cel mai simplu este deja adaptat la condițiile de viață; de ce evoluează el atunci în continuare, dacă evoluția înseamnă adaptarea la condițiile de viață, iar el este deja

adaptat? Vedeți dumneavoastră, în privința utilizării conceptelor și a reprezentărilor, ceea ce este astăzi știință nu cunoaște nici măcar cel dintâi impuls de început, care trebuie să fie în noi, căci întregul concept de evoluție s-ar prăbuși imediat ce s-ar lua în serios o asemenea frază ca aceea pe care o formulează Verworn însuși aici. Dar asta nu îl împiedică deloc ca după ce a rostit-o, să clădească o alta pe ea: „O comparare a diverselor trepte de organizare, pe care le găsim în lumea organismelor, ne arată că desăvârșirea tot mai mare constă în configurarea tot mai bogată și mai bună a mijloacelor fiziologice de menținere a vieții la cele mai variate modificări ale condițiilor de viață”. Aha! În timp ce amiba, organismul inferior, este deja adaptată la condițiile de viață și așadar nu are nevoie să evolueze, Verworn construiește un concept până acolo încât el spune: „Ea trebuie însă mereu să devină tot mai bine adaptată”. De unde vine așadar un asemenea impuls al mai bune adaptări? Nu este prezent niciun motiv în amibă, căci „dacă nu ar fi adaptată, ar trebui să se distrugă”, spune el însuși. Aceasta înseamnă: Oamenii sunt gata în orice clipă să rostească astfel de chestii și întregul public este dresat – da, chipurile, oamenii nu cred deloc în autoritate – să preia cu toată răbdarea astfel de gânduri care sar peste cal și să le considere emanația mării științe, și peste ele să clădească tot felul de alte chestii. Cu asemenea concepte se lucrează acum în domeniul fiziologiei. În elemente izolate nu dăunează prea mult, căci ceea ce are de prelucrat fiziologia este avut sub microscop. Când se relatează faptele se mai pot clădi așa concepte incorecte, deși se pot face descoperirile cele mai frumoase, pentru că ceea ce este avut sub microscop arată, demonstrează descoperirile; un om poate fi un mare fiziolog și totodată un prostănac în privința prelucrării unor concepte. Dar daunele devin imense atunci când omul are pretenția să creadă că asemenea concepte – a căror nechibzuință nu iese la iveală atunci când omul are doar obiecte în fața sa –, ar putea fi introduse în viața social-politică, unde conceptele înseși ar trebui să fie cele care dau direcția, unde aceste concepte, dacă

s-ar înfăptui, ar deveni nehibzuiță înfăptuită. Acesta este un lucru care trebuie avut în vedere – unde începe marele tragism al vieții.

Cel care știe ceva despre evoluția spirituală a prezentului trebuie să fie, desigur, uluit de ignoranța, de neștiința care domnește în ziua de azi tocmai la cercetătorii însemnați. Lipsă de gânduri pe de o parte, neștiință pe de altă parte. Căci de la o autoritate celebră apare o astfel de cerință, așa cum am caracterizat-o. Te întrebi zadarnic: Oare nu știe un astfel de domn că încercarea, pornind de la concepte la fel de neclare, a fost făcută nu cu mult timp în urmă? Luați cele trei volume ale lui Schäffle [2], fostul ministru al Austriei: *Structura și viața corpului social*. Acolo s-a încercat să se gândească statul după modelul organismului celular. Așadar încercarea s-a făcut deja și a suferit un fiasco. Este același Schäffle care a scris apoi o carte intitulată *Lipsa de perspectivă a democrației sociale*, la care Hermann Bahr [3], ca om foarte tânăr, a scris o replică: *Lipsa de judecată a domnului Schäffle*.

Aceasta este neștiința: că se reîncepe în ziua de azi mereu și mereu din același loc, fără ca oamenii să aibă vreo bănuială că lucruri de acest fel au suferit de mult un fiasco. Dacă nu s-ar arunca așa pur și simplu la o toană să scrie imediat ce-i trece prin minte, atunci cineva ca Verworn, înainte de a avea un astfel de gând, s-ar preocupa cu așa ceva ca lucrarea lui Schäffle *Structura și viața corpului social*. Se poate pune întrebarea: Cum ajunge Verworn de fapt să aibă acest gând? Aceasta este deosebit de interesant. Căci, vedeți dumneavoastră, cândva, nu cu mult timp în urmă, acum câteva decenii, Virchow [4] a vrut să vorbească despre alcătuirea organismului omenesc, și în general a organismului animal. În organismul animal se află diferite sisteme de celule, care formează un tot, care lucrează împreună. Ce a făcut el, ca să aibă un concept, o reprezentare care să reunească aceste sisteme izolate de celule? Păi Virchow, ca să obțină o noțiune, un cuvânt pentru aceasta, a numit organismul animal „stat al celulelor”. Ceea ce înseamnă că el a preluat noțiunea de stat, așa cum se află el în jurul nostru și a comparat organismul animal cu

statul. Ce face Verworn? Deoarece Virchow a preluat conceptul de stat pentru a caracteriza organismul animal, Verworn se apucă în schimb – acum, după ce noțiunea de stat a fost implicată –, să extragă din nou acest stat și pornind de la organismul animal, să aplice întreaga poveste asupra statului. Nu este aceasta ca una din poveștile celebrului baron Münchhausen care se ridică în sus, trăgându-se de propriul său păr?

Aceasta este nechibzuință, doar *un* exemplu de nechibzuință, pe care o găsim în ziua de azi la tot pasul. Unul se apucă să ia statul și îl duce înăuntru organismului, altul duce în schimb organismul în stat. Pentru acei oameni care mereu iau parte doar la una dintre acestea, și nu au nicio noțiune despre faptul că a fost odată dus de cineva înăuntru acel lucru pe care altul îl extrage din nou de acolo, pentru acei oameni lucrurile devin, fără îndoială, netransparente. Dar așa stau lucrurile. În ziua de azi oamenii sub influența tuturor instruirilor populare, care se răspândesc din această „mare știință”, caută un sprijin sigur în viață și nu îl pot găsi. Sufletele se pierd. De ce se pierd aceste suflete? Pentru că știința le oferă asemenea eroi de tipul Münchhausen, care bineînțeles nu pot sta în picioare. Asemenea concepte sunt pur și simplu toane, idei aruncate pe negândite. Dacă ar intra în detalii în aceste lucruri și și-ar da osteneala să se întoarcă din nou la proprii lor termeni și să îi examineze, atunci ar găsi ce prostii spun câteodată. Astfel de exemplu: „Există o relație de dependență între o organizare celulară și alta. Aceasta nu constă într-o exercitare a puterii unui tip de celule în vederea subjugării altora, ci într-o sprijinire a particularității specifice lor în interesul întregului social și prin aceasta și al fiecărui individ în parte.” El are acum în vedere organismul. La formațiunile celulare este considerat că sunt astfel încât ele sunt reciproc dependente, astfel încât fiecare o sprijină în mod cu totul deosebit pe cealaltă. Și așa cum sistemele de celule din organism se sprijină reciproc, aceasta trebuie acum să o luăm ca model pentru un gând care urmează să dea o structură a statului. De exemplu, ar trebui să luăm ideea că celulele creierului, așadar o

formațiune de celule, pentru a putea fi active au nevoie de celulele sanguine, dar totodată ele se pun într-un tot în slujba celulelor sanguine. Dar ce ar rezulta dacă s-ar vrea crearea într-un organism statal a ceva asemănător întrebuițării celulelor sanguine prin intermediul celulele cerebrale, ș.a.m.d? Așadar treaba este atât de negândită încât este suficient să abordezi un amănunt de pe undeva și vezi imediat că ai de a face cu o toană într-un tot extravagantă, cu o fantezie aberantă, respectiv nebună. Dar lucrul cel mai grozav este probabil acela că domnul Verworn găsește că așa cum se raportează unele la altele formațiunile de celule, trebuie să se raporteze între ele și părțile componente ale statului, căci atunci ar rezulta aspectul corect a ceea ce numește el conceptul de libertate.

„Acesta este un principiu extem de important, iar un studiu amănunțit al căilor speciale pe care le-a abordat în această direcție evoluția statului de celule animal, ne poate da o direcție pentru problemele de organizare corespunzătoare în organismul social al statului politic. Mai presus de toate este adus aici *conceptul libertății individuale* în singura sa versiune naturală și firească și eliberat de accesoriile prostești care sunt cățarate pe el așa abundent.” Așadar conceptul de libertate urmează să fie găsit prin aceea că se studiază, de exemplu, cum au nevoie celulele cerebrale de celulele sanguine – va să zică, celulele sanguine își au libertatea lor față de celulele cerebrale! El ar vrea acum să implementeze lucrurile. Privește sistemul nervos ca fiind ceea ce este în organism aparatul administrativ în stat. Este comparația cea mai superficială care ni se poate oferi. Nervii se duc la organele de simț. Dacă ar fi să comparăm acum cu adevărat, s-ar pune întrebarea: Unde sunt ochii, unde sunt urechile statului?

Dacă practicăm știința spirituală, ajungem la concepte de prim rang, supraordonate; ele sunt apoi aplicabile la ceea ce se petrece în contextele spirituale și, de asemenea, la ceea ce este într-un astfel de context cum este organismul animal-uman. Dar dacă conceptele – și, pe lângă aceasta, într-un astfel de mod cum am descris aici – sunt

luate în mod unilateral numai din organismul omenesc, atunci de fapt nu se poate ajunge niciodată la ceva.

Însă cel mai frumos este că lipsa de gândire devine în continuare de-a dreptul strigătoare la cer. Aceasta se vede, de exemplu, dintr-o astfel de frază: „Însă această stare se atinge în mod desăvârșit în evoluția organică a statului de celule animale abia într-o etapă ulterioară, prin principiul centralizării. Acesta este posibil numai atunci când munca celulelor individuale și a grupelor de celule este condusă în mod regulator, corespunzător necesităților momentane, dintr-un loc central, care este capabil să judece necesitățile pe baza informațiilor lor.” Adică este vorba despre creierul care se informează de la celelalte grupe de celule. Și Verworn introduce cele mai puerile concepte: ca și cum creierul ar trimite mesageri către stomac, ș.a.m.d. Așadar aici lipsa de gândire devine un fapt strigător la cer.

Ce este cultura, după Verworn? Omul își poate astupa urechile ca să nu mai audă; la ochi se poate lega, ca să nu mai vadă; gândiți-vă, ipotetic, că cineva ar putea să-și astupe rațiunea și atunci ar putea da aproximativ o astfel de definiție a culturii: „Mijloacele pe care și le-a creat omul însuși pentru această luare de poziție pe deplin conștientă față de procesele din mediul său înconjurător, și pe care le folosește ca mijloace ale adaptării sale la tot ceea ce se întâmplă în viața sa, formează în totalitatea lor cultura: deoarece cultura nu este nimic altceva decât totalitatea valorilor create de omul însuși pentru menținerea și promovarea vieții sale.” Așadar cultura este totalitatea valorilor create de om pentru menținerea și promovarea vieții. Privește întregul proces în care se desfășoară cultura și definește că totul a fost creat de om pentru menținerea și promovarea vieții. Trebuie că are rațiunea astupată, căci fără îndoială ține tot de cultură faptul că în ziua de azi există niște instrumente de distrugere așa excelente. Dacă cineva ar ilustra această parte a culturii așa cumva că ea a fost creată pentru năpăstuirea și nimicirea vieții, atunci cel puțin ar spune ceea ce este corect despre o parte a culturii. Așadar el trebuie să-și fi pierdut rațiunea pentru a putea asocia astfel de termeni. Însă

așa ceva poate fi găsit la tot pasul în ceea ce se numește în ziua de azi știință. Și apoi vine o astfel de știință și găsește: „Dar producerea valorilor culturale nu este câtuși de puțin doar o funcție fiziologică a individului izolat, ci ea este în cea mai mare parte o funcție specifică a statului politic, anume în măsura în care multe valori culturale nu pot fi nicidecum produse de către un singur individ, ci rezultă ca realizare socială prin colaborarea a nenumărați indivizi. Statul politic ca întreg este așadar un organism cultural la fel ca și omul individual.

După toate acestea, legăturile strânse dintre politică și fiziologie sunt evidente, și este timpul ca de aici să tragem consecințele practice, prin aceea că în politică luăm în calcul bazele fiziologice ale statului omenesc și pentru toate problemele organizatorice ale vieții statale căutăm sfat în organismul viu.” Mai bine spus, Verworn este desigur de părere că sfatul trebuie căutat la Verworn, în ceea ce știe el despre organismul omenesc.

Da, uneori trebuie să evidențiezi asemenea simptome, pentru că ele sunt cele cărora le este expus sufletul omenesc actual. Acest nefericit suflet omenesc al prezentului, care ar dori să știe câte ceva despre modul în care este el însuși încadrat în acest mare organism universal, și căruia, despre modul în care este el încadrat în marele organism universal, i se povestesc astfel de lucruri. De aceea este extraordinar de dificil să ajungi la vreun fel de înțelegere cu un mare număr de oameni, care sunt chiar cei dătători de ton în domeniul științific, căci poți oare să-ți faci iluzii că cineva ca Verworn poate înțelege cumva chiar și cele mai neînsemnate lucruri elementare din știința spirituală? Nici nu te poți gândi la așa ceva. Te poți gândi numai la faptul că știința spirituală, prin propria ei forță, trebuie să poarte tot mai mult sufletele omenesti și atunci, prin aceasta, vor fi învinse astfel de aberații științifice cu pretențiile lor imense. Să combați sau să ajungi la înțelegere în astfel de cazuri este fără speranțe. Aici poate fi vorba numai de învingere prin aceea că un număr suficient de mare de oameni învață să înțeleagă încotro este condusă omenirea dacă va rămâne mai departe dătătoare de ton ceea

ce se numește în ziua de azi știință, și dacă ei îi va fi îngăduit să se cuibărească în acele impulsuri de viață în care conceptele înseși dobândesc formă și devin fapte. Este o problemă foarte serioasă care trebuie avută în vedere cu toată seriozitatea. Lipsa de gândire, de exemplu, se află acum deja la primele ei începuturi. Oriîncotro privești, peste tot te întâmpină acest lucru. Și ai dori așa tare să se ajungă să fie un număr suficient de mare de oameni care să observe acestea în spiritul în care este acum caracterizat întru câtva.

Exact de aprecierea corectă a acestor lucruri depind imens de multe. Dar cum se procedează în ziua de azi? Oamenii citesc un discurs vestit al lui Virchow. Virchow este un om celebru, un om extrem de important. Oamenii se situează din capul locului – chipurile, ei nu au în ziua de azi credința în autoritate – în punctul de vedere: Da, ceea ce spune un om atât de celebru este de la sine înțeles că este o dogmă; trebuie să fie absolut corect. Dar să spunem că o dată este corect. Apoi omul poate face de asemenea ceva nechibzuit dacă acest lucru care este exact nu este condus mai departe în modul corect în concluziile ideii lui. A existat odată, la o întrunire a cercetătorilor naturii de la München, convocată de Haeckel și Virchow, un discurs despre libertatea științei și teoriile ei [5]. Virchow a vorbit despre faptul că nu ar trebui trase mai departe concluzii din teoria evoluției. El a spus niște lucruri justificate împotriva lui Haeckel, împotrivindu-se în primul rând ca darwinismul să fie introdus imediat în școli, unde ar putea servi numai la a sădi gărgăuni în sufletele oamenilor. În acest discurs se poate citi următoarea frază:

„Ceea ce îmi oferă un plus este cunoașterea necunoașterii mele. Acesta este lucru important, că eu știu exact ce nu înțeleg din chimie. Dacă nu aș ști acest lucru, aș oscila mereu încoace și încolo”. Păi, e frumos, dacă Virchow mărturisește că el știe că nu înțelege deloc chimie. Dar cei care sunt Virchowieni vor refuza, ce-i drept, să se implice în probleme de chimie, pentru că spun că nu înțeleg nimic din ele, dar vor considera drept nebun sau fantast pe oricine aderă la știința spirituală. Dar dacă ei ar extinde asupra științei spirituale ceea

ce Virchow însuși a spus în privința chimiei, ar trebui să spună: Cel mai important lucru este că eu știu exact ce nu înțeleg din știința spirituală. Dar în acest caz ei nu procedează așa. În acest caz, mai presus de toate nu este prezentă aceeași atitudine. Așadar și la lucrurile care se spun, se pune problema ca oamenii să fie capabili să tragă concluziile corecte.

Secolul XIX a fost cu toate acestea mare în multe privințe, dar trebuie să înțelegem în mod corect ceea ce era mare în el. Și multe din cele ce constituie acum destin general al omenirii, trebuie să le corelăm cu evoluția secolului XIX. Suflete fără reazem, suflete care nu-și găsesc drumul în lume, sunt acum nenumărate. Sunt în majoritate suflete care, dintr-o nevoie instinctivă, însetează după altceva decât ce le aduce ceea ce se transmite ca tradiție; suflete care s-au uitat la multe în jurul lor, dar care nu pot găsi acel ceva, despre care ar simți că le oferă un sprijin sigur. De ce anume are omul nevoie – nu vreau să spun, ca să obțină un sprijin sigur într-o clipă, căci noi am respins aceasta suficient în ultimele considerații de aici, acest lucru nu este posibil, așa cum nu te poți hrăni pentru întreaga viață cu o singură masă –, de ce anume are omul nevoie ca să meargă pe o cale sigură? – poate că așa e mai bine formulat. Lucrul de care are el nevoie mai presus de toate, este conștiința faptului că se află înăuntrul Universului. Toate slăbiciunile sufletului, toate nemulțumirile sufletului vin din faptul că omul se simte singur sufletește, că nu se simte ca stând înăuntrul lumii. Este oarecum marea întrebare a vieții: Cum mă încadrez eu în Univers? – La început, este formulat foarte abstract, dar în această frază abstractă se află ceva enorm de important, se află enorm de mult, se află destinul omenesc cel mai profund.

Dar dacă omul întreabă în ziua de azi reprezentările natural-științifice, pentru a obține un răspuns satisfăcător la întrebarea: Cum mă încadrez eu în Univers? – atunci, în cel mai bun caz, concepția natural-științifică despre lume îi dă posibilitatea să primească un răspuns la întrebarea cum se încadrează trupul fizic în întreaga

evoluție, în întregul Univers. Aceasta se poate ști într-o anumită măsură în ziua de azi, cum se încadrează trupul fizic în Univers. Dar această concepție natural-științifică despre lume nu spune nimic, absolut nimic despre încadrarea sufletului sau chiar a spiritului în Univers. Comparați teoria evoluționistă spiritual-științifică cu teoria evoluționistă natural-științifică din ziua de azi. Teoria evoluționistă natural-științifică conduce în sfera animală – modul în care oamenii își reprezintă aceasta, poate fi secundar –, știința spirituală încadrează trupul omenesc în întregul Univers. Știința spirituală ne duce înapoi, prin diversele faze ale dezvoltării Pământului, prin evoluția lunară, solară, până la cea saturniană, și ne arată că ceea ce trăiește spiritual-sufletesc în noi ca oameni exista ca predispoziție deja din timpul evoluției saturniene. Din tot ceea ce este fizic, pe atunci nu exista nimic decât stările calorice. Suntem aduși în legătură cu stările de căldură ale timpului primordial, care erau străbătute și tălăzuite de entitățile individuale ale Ierarhiilor, care trăiesc și astăzi în jurul nostru. Suntem încadrați într-un univers în care se află suflet și spirit. Aceasta este marea diferență. Știința spirituală ne încadrează sufletul și spiritul într-un mare Tot, pe care îl poate descrie amănunțit. De aceea, ea este singura care poate da sufletului acel lucru, fără de care sufletul trebuie să se închipuie nimic. Iar nemulțumirile, lipsa de sprijin a sufletelor actuale sunt doar reflexe ale gândirii actuale. Gândirea explică doar trupul fizic ca fiind încadrat în Univers. Ea trece sufletul cu vederea. Acesta este un aspect. Celălalt este că sufletul în ziua de azi nici nu se simte pe sine, nu are nimic în el însuși pe care să se poată sprijini singur. Asta împiedică însă ca sufletele să poată găsi puterea inimii în sine; aceasta nu poate veni fără ca noi să ajungem la reprezentări despre Univers, care conțin omul în spiritual-sufletescul său, așa cum reprezentările științelor naturii îl conțin pe om ca parte a Universului fizic în evoluția sa fizică.

Pentru aceasta este necesar ca acel curaj, care se arată în ziua de azi în lucrurile exterioare într-un mod atât de glorios, să apară acum

într-adevăr și în privința interiorului omenesc. Căci în fața urmăririi vieții interioare sufletul actual al omului nu se dovedește deloc a fi curajos. Peste tot are loc o retragere în fața conținuturilor spirituale ale lumii. Și aceasta duce apoi la nenumărate exemple de lipsă de reazem sufletesc, care ne întâmpină astăzi de peste tot. Fără îndoială, sunt necesare multe dacă e ca reprezentările încâlcite ale prezentului să cedeze cândva în fața reprezentărilor sănătoase. În ziua de azi există pe de o parte, să spunem, reprezentările atomiste, chiar dacă s-a trecut de la vechiul atomism nediferențiat la actualul atomism al ionilor și electronilor. Din atomi este compus ceea ce avem în jurul nostru. Aceasta este viziunea actuală asupra lumii. Și mulți își imaginează că ar trebui să reducă totul la cele mai mici structuri atomice. Da, așa își reprezintă oamenii ceea ce numesc ei substanță: ca fiind alcătuită din particule foarte mici, din atomi. Unii, ba chiar majoritatea oamenilor, mai adaugă apoi la substanță și forța, că particulele de substanță se atrag și se resping; dar după acesta consideră că au făcut suficient. Și noi am văzut în secolul XIX trecând prin evoluția omenirii întreaga perioadă plină de însemnătate, care și-a găsit expresia clasică în toate operele care au explicat Universul pornind de la structura de forță și substanță.

Acum vrem să ne clarificăm pe acest exemplu, cum trebuie să ne reeducăm, pentru a cumpăni ce anume este de trebuință astăzi. Să reținem: Adepții substanței, substanțialiștii – să-i numi pur și simplu așa – își reprezintă că lumea constă din atomi. Ce ne arată știința spirituală? Desigur că fenomenele naturii ne conduc înapoi la astfel de atomi, dar ce sunt acești atomi? De îndată ce vine prima treaptă a cunoașterii văzătoare, chiar cea dintâi treaptă, treapta imaginativă, atunci atomii se dovedesc ce sunt ei. Eu am indicat deja cu mulți ani în urmă în diverse contexte în conferințele publice [6] ce se dovedesc ei a fi. Anume, ei se dezvăluie într-un mod foarte curios, acești atomi. După substanțialiști, spațiul este gol, și acolo înăuntru se mișcă împrejur atomii. Așadar ei sunt partea cea mai solidă. Dar nu este așa, toată explicația se bazează pe o iluzie. Anume, în fața cunoașterii

imaginative, atomii sunt ca niște bule, iar acolo unde este spațiu gol, acolo este realitatea; și atomii sunt formați exact din aceea că ei sunt umflați până devin bule. Ei sunt bule. Tocmai acolo nu este nimic, în comparație cu mediul lor înconjurător. Știți, așa cum sunt perlele într-o sticlă cu apă carbogazoasă, în apă nu este nimic acolo unde sunt perlele; dar ele se văd acolo. Tot așa sunt atomii bule. Acolo spațiul este gol, acolo nu este nimic înăuntru. Dar, totuși, te poți lovi de ei! Impactul constă exact în aceea că te izbești de un gol, și că golul de care te izbești determină un efect. Da, dar oare nimicul trebuie să determine un efect? Considerați spațiul aproape vid din recipientele pompelor de aer, acolo puteți vedea cum aerul se revarsă înăuntru în nimic. Dacă vreți să interpretați fals lucrurile, puteți considera că golul din recipientul pompei de aer este o substanță și să spuneți că ea forțează aerul înăuntru.

Exact aceeași iluzie există în privința atomilor. Exact contrariul este adevărat. Ei sunt goi – și totuși, nu sunt goi. Este totuși ceva înăuntru, în aceste bule. Ce este înăuntru, în aceste bule? Păi și asupra a ceea ce se află în aceste bule, am expus deja considerații [7], anume aceasta este substanța lui Ahriman, acolo înăuntru este vârat el, acolo înăuntru este propriu-zis Ahriman în părțile sale individuale. Întregul sistem atomic este substanțialitate ahrimanică [8], este Ahriman. Gândiți-vă la ce metamorfoză ciudată a ideii substanțialiștilor ajungem astfel. Trebuie ca în acele locuri ale spațiului în care substanțialiștii așează substanța, să-l punem pe Ahriman. Acolo se află pretutindeni Ahriman.

Forța este celălalt concept, căci adepții forței, forțiștii, cum au și fost denumiți, fac apel la aceasta pentru constituirea imaginii Universului lor. Din nou prima treaptă de cunoaștere văzătoare arată că la ceea ce acționează ca forță nu avem deloc de a face cu ceva, ci acolo unde nu se află forța, în afara forței, acolo acționează ceva. Este exact ca și cum ar merge doi oameni și cineva îi observă: Iată doi oameni care merg încolo. El se uită lung și se uită lung acum între ei. Cei doi merg puțin depărtați unul de altul; el privește aceasta și

schitează, nu pe unul din oameni sau pe celălalt, ci granițele spațiului care se află între cei doi; el se uită la ceea ce se află între cei doi. Tot așa privesc forțistii la ceea ce este între realități. Acolo unde ei spun: Aici este forță de atracție – acolo în realitate nu se află chiar nimic. Dar la stânga și la dreapta este ceea ce există cu adevărat. Ar trebui să expun foarte multe dacă ar fi să prezint în amănunte ceea ce pun înaintea dumneavoastră doar ca fapte. Dar astăzi a venit deja timpul să se vorbească și despre astfel de lucruri. Căci tot acel nonsens strălucitor, care se debitează în ziua de azi, de exemplu ca teorie a relativității, prin care *Einstein* [9] a devenit un om mare, nu va putea fi respins decât dacă vom avea asupra acestor lucruri concepte clare, care corespund realităților. Știți dumneavoastră, teoria relativității este atât de evidentă. Nu-i așa?, este nevoie doar să ne reprezentăm că dacă la o oarecare distanță se trage cu tunul, sunetul se aude abia după un timp. Dacă însă ne îndreptăm spre tun atunci, nu-i așa?, îl auzim mai repede, pentru că ne apropiem de el. Și, cel care a formulat teoria relativității, conchide: Dacă ne deplasăm la fel de repede ca sunetul, atunci mergem împreună cu sunetul și nu îl auzim. – Și dacă mergem mai repede decât sunetul, atunci auzim ceva care a fost detunat mai târziu, mai devreme decât ceea ce a fost detunat anterior. Aceasta este o reprezentare general acceptată astăzi, numai că ea nu se află nici în cea mai mică legătură cu realitatea. Căci dacă te miști la fel de repede ca și sunetul, atunci poți fi tu însuși sunet, dar nu poți auzi nici un sunet. Însă toate aceste reprezentări nesănătoase trăiesc astăzi drept teorie a relativității și beneficiază de cea mai înaltă considerație.

Acum, după cum am spus, acolo unde sunt liniile de forță care se desenează în ziua de azi în fizică, acolo nu este nimic; dar de jur-împrejur ce este? Elementul luciferic, Lucifer. Deci dacă vrem să reprezentăm ceva conform realității în locurile unde adepții forțelor și substanței pun forța, atunci trebuie să ne reprezentăm acolo lucifericul. Bun, acum avem ceea ce trebuie să treacă în locul celorlalte. Așadar, dacă în secolul XIX s-a scris o carte *Forță și*

substanță [10], în care forța și substanța sunt prezentate drept elementele constitutive ale Universului, atunci secolul XX ar trebui să pună în locul lor: Lucifer și Ahriman. Pentru că forța și substanța se suprapun în întregime cu Lucifer și Ahriman. Și ceea ce poate fi explicat ca fiind forță și substanță, se explică în realitate ca fiind Lucifer și Ahriman. Veți spune: Însămintător! Nu este nimic însămintător; căci Lucifer și Ahriman, am accentuat-o adesea, sunt însămintători numai atunci când sunt considerați într-o bătaie unilaterală a pendulului. În raportul lor reciproc, ei sunt folosiți tocmai pentru conducerea lumii în mod înțelept, prin faptul că aceasta îl pune pe unul pe un taler al balanței, pe celălalt pe celălalt taler; numai că trebuie să aibă loc un echilibru între cei doi. Spre această echilibrare suntem noi îndreptați, în permanență suntem trimiși către această echilibrare. Noi purtăm această echilibrare în noi într-un anumit mod, într-un mod remarcabil purtăm această echilibrare în noi. Amintiți-vă considerațiile [11] în care v-am spus în ce mod remarcabil ne încadrăm noi cu procesul nostru respiratoriu în întregul Univers. Într-un minut, noi facem un anumit număr de respirații. Dacă vom calcula numărul de respirații pe timpul unei zile, ajungem, după cum vă spuneam, la aceeași cifră care se găsește dacă se calculează numărul zilelor pe care le trăiește un om până la vârsta de 70 de ani. Este ceva remarcabil! Noi trăim atâtea zile, câte respirații facem pe zi. Însă aceasta e numai o parte dintr-un acord covârșitor al armoniilor din Univers. O respirație a noastră se raportează la o zi a vieții noastre așa cum se raportează o zi din viață la întreaga noastră viață pământească; și întreaga noastră viață pământească, la rândul ei, se raportează la un mare an solar, la așa-numitul an platonice, exact așa precum o zi din viața noastră la întreaga noastră viață omenească și precum o respirație la o zi. Respirația noastră, va să zică, se află într-o minunată relație interioară cu întregul Cosmos. Dacă noi am putea intra cu procesul nostru cognitiv într-un asemenea tempo, pe care îl dezvoltă respirația noastră, atunci am sta într-o armonie cu Cosmosul adecvată omului. Orientalul încearcă să o facă, prin exercițiile sale de

respirații, în diferite moduri [12], care însă nu corespund occidentalului; acesta trebuie să o caute în mod spiritual.

Dar practic toate exercițiile care sunt descrise în cartea ***Cum se dobândesc cunoștințe despre lumile superioare?*** sunt corelatul spiritual al Occidentului pentru cele cărora le duce dorul Orientul: faptul de a ajunge cu procesul cognitiv în tempoul procesului respirator. Căci dacă am fi înăuntrul lui, dacă am fi cu procesul nostru cognitiv în tempoul procesului respirator, atunci Cosmosul ne-ar putea dezvălui multe din tainele sale; el ni le dezvăluie și așa, dar din păcate nu le dezvăluie cunoașterii noastre – dacă în acest caz se poate spune „din păcate” –, ci prin sentimente întunecate, care în plus sunt și supuse multor iluzii. Cunoașterea noastră, care se desfășoară în reprezentări, gândirea noastră, este, comparativ cu ritmul în care este încadrată respirația noastră, prea scurtă; cum s-ar spune, gândirea noastră bate cu o bătaie prea mică a pendulului. Nu ne putem încadra cu gândirea noastră din viața normală exterioară obișnuită în marele ritm cosmic; gândirea este prea mică. Altceva dimpotrivă, este prea mare; ceva pe care îl avem de asemenea și aceasta este voința noastră. Aceasta bate prea puternic, are o amplitudine prea mare. Așa stăm între gândire și voință. Gândirea este prea mică în amplitudinea pendulării sale; voința este prea mare. De aceea gândirea poate dezvolta întotdeauna numai astfel de reprezentări care trebuie corectate în raport cu altceva. Prin diversele puncte de vedere pe care le abordăm, putem să ne apropiem treptat de o înțelegere. Voința poate ajunge la ceea ce este ea predestinată, la cele pentru care este prefigurată numai prin asociere cu o alta – pentru că ea are o pendulare prea mare, noi nu putem capta decât părți prea mici din ea. Adică: o voință poate numai împreună cu o altă voință să ajungă la ceva; o voință dintr-o încarnare împreună cu o voință din altă încarnare, ș.a.m.d.

Eu expun pentru început aceste lucruri aici, aș spune, trasând un fir; ele necesită toate, desigur, o explicare mai pe larg, dar prin această expunere vreau să fac inteligibil mai întâi după care concepte trebuie

să-l conducă pe om știința spirituală, pentru a-l gândi încadrat în Univers așa cum are el nevoie acum și în viitor. Desigur că tot ceea ce este întreaga noastră cunoaștere obișnuită, este prea scurtă. Ea are oscilații prea mici față de oscilațiile mai mari pe care le are respirația noastră. Dar despre această gândire noi știm că nu este un țel; ea este doar o cale. Dumneavoastră gândiți cu toții. Oamenii gândesc, dar ei nu gândesc tot ceea ce se petrece în sufletul lor. Un gând nu și-a atins țelul prin aceea că este gândit, ci abia atunci când s-a unit cu noi. Gândurile conștiente sunt împărtășite capacității de amintire, dar noi asimilăm și multe care nu ajung deloc în conștiință, dar intră totuși în noi. Gândiți-vă la întregul ansamblu al celor pe care le-ați gândit și pe care nu le-ați gândit și care este în dumneavoastră. Unde este? Se află în dumneavoastră. Puteți să vă amintiți din acestea. Uneori apar la suprafață amintirile, alteori nu apar, dar ele sunt în dumneavoastră. Anume ele sunt în trupul eteric. După moarte se separă, trec în Universul general. Acolo ele sunt apoi ceea ce privim noi în timpul dintre moarte și o nouă naștere, ceea ce face ca noi să vedem de fapt realitatea; aceasta se separă de noi. Ceea ce gândim, merge împreună cu lumea exterioară. Avem nevoie de aceasta în lumea exterioară. Așa cum aici în lumea fizică avem nevoie de lumină, tot așa avem nevoie acolo, în lumea exterioară, de ceea ce se separă de noi. Am descris adesea că acestea trec în lumea exterioară; aceasta face ca noi să avem atunci o lume exterioară.

Ceea ce voim, face ca atunci noi să avem lume interioară. Nu pur și simplu ceea ce ne dorim, ci ceea ce voim, adică ceea ce devine într-adevăr faptă, aceasta face ca apoi să avem o lume interioară. Iar ceea ce am voit noi aici, ceea ce am împărtășit aici lumii exterioare, ceea ce am făcut noi, aceasta devine, în răstimpul dintre moarte și o nouă naștere, lumea noastră interioară. Ceea ce am gândit, ceea ce a coborât în noi, ne luminează lumea exterioară; exteriorul devine interior, interiorul devine exterior. Rețineți această frază importantă: *exteriorul devine interior, interiorul devine exterior.*

Va mai curge încă multă apă pe Spree în jos – se poate spune, pentru a folosi un proverb îndrăgit –, până să se trezească, în ceea ce se numește cerc științific oficial, înțelegerea că forța și substanța ar trebui să se numească: Lucifer și Ahriman, până să se trezească înțelegerea că procesul se dezvoltă după două unilateralități: către unilateralitatea luciferică, în timp ce gândim, se dezvoltă procesul respirator, iar procesele metabolice, conform procesului volițional, se dezvoltă către cealaltă unilateralitate, către partea lui Ahriman. Noi pendulăm încoace și încolo între Lucifer și Ahriman, iar starea de echilibru, de mijloc, este procesul respirator, prin care ne situăm în interiorul marii armonii. Aceasta este știință adevărată, știința văzută!

Acum mergeți de la această știință înapoi, la Vechiul Testament, și comparați această știință cu afirmația din Vechiul Testament [13]: „Și a suflat asupra lui suflare de viață, și s-a făcut omul întru suflet viu”. Nu se spune că i-ar fi împărțășit voința, că i-ar fi împărțășit gândirea, ci respirația este indicată. Și atunci veți simți ceva – dacă simțiți astfel de lucruri! – din acea revelație străveche, din ceea ce era în vremurile vechi o știință de alt gen decât este cea la care s-a ajuns astăzi. Dar ajungeți la simțirea unei minunate reuniri a celor văzute în ziua de azi cu acest cel mai mare document al omenirii, Vechiul Testament, și de asemenea cu alte documente ale evoluției omenirii. Bineînțeles, nu se afirmă nicăieri că în acel timp s-a ajuns la lucrurile revelate în Vechiul Testament, în același mod precum știința văzătoare actuală, dar cu atât mai grandioasă este concordanța, acordul. Modul în care poate fi considerată din acest punct de vedere această concordanță cu celelalte documente, anume cu Noul Testament și cu apariția Misteriului de pe Golgota, îl vom putea aduce înaintea sufletelor data viitoare.

Aș dori ca prin aceste considerații să trezesc în dumneavoastră reprezentarea a ceea ce este necesar pentru timpul nostru, dar și cât de greu este chiar și numai să te înțelegi cu cei care se numesc în ziua de azi oameni de știință. Găsești cu greu posibilitatea să te înțelegi cu acela care a ruginit într-un anumit tip de concepte, despre care crede că sunt infailibile. Eu am spus odată: Dogma infailibilității papei [14],

este pusă la îndoială, dar infailibilitatea multora este acceptată cu multă plăcere de acest timp al nostru care își închipuie că nu se supune autorității, că se află deasupra oricărei autorități.

CONFERINȚA a III-a

Berlin, 14 august 1917

Ultima oară am indicat cum omul, așa cum trăiește el ca om pământean, practic s-a abătut de la, așa spune, poziția sa cosmică corespunzătoare cursului normal al evoluției. Faptul că așa stau lucrurile ne este suficient de cunoscut, și el este exprimat simbolic, imaginativ, în diversele religii, în simbolul dominant al căderii în păcat sau ceva asemănător. Pentru noi, considerând lucrurile spiritual-științific, aceasta este legată de faptul că la baza naturii propriu-zise a omului, ca oameni pământeni, dacă putem spune așa, sunt înfăptuiri respiratorii. De aceea am indicat ultima oară că, de fapt, ritmul respirator poate fi privit în sensul că în timpul traiectului său pământean, omul era destinat să aibă cea mai importantă experiență a sa – și cu aceasta, totodată, experiența cunoașterii – în ritmul respirator. Am indicat mai înainte și am repetat succint ultima oară, că tocmai ritmul respirator se află într-o minunată armonie cu întregul Cosmos. Am indicat cum numărul zilelor unei vieți obișnuite a unui om este egal cu numărul respirațiilor dintr-o zi, și am indicat de asemenea și alte raporturi numerice, care pot arăta întru câtva acordul armonios al procesului nostru respirator microcosmic cu marile procese cosmice în care este încadrată viața noastră.

Se poate arăta nu numai prin rezultatele vizibile spiritual-științific, ci chiar și în mod exterior cum în ritmul respirator omenesc este ceva prin care omul este mai mult decât prin orice altceva un microcosmos, o mică lume. Exact în respirație imită omul procesele marelui Univers, ca și ceea ce intenționează acest mare Univers cu noi. Și este întru totul adevărat: La procesele care prezintă diferențe mici, diferențele nu sunt observate foarte precis, nu sunt individualizate; dar în realitate nu există doi oameni la care procesul respirator să se desfășoare cu totul la fel. Toți oamenii sunt diferiți în privința procesului lor respirator, pentru că fiecare om este o coardă altfel

acordată a Universului. Dar ceea ce se desfășoară în ritmul respirator rămâne inconștient pentru om în actuala sa stare pământească; sau cel puțin devine conștient numai în stări anormale, și atunci ia cele mai diverse forme de manifestări psihopatologice. Conștiența noastră obișnuită, așa cum știm, se desfășoară oarecum deasupra procesului respirator; ea este mai mult înălțată afară din macrocosmos. Dacă noi în locul procesului nostru cerebral, am avea procesul respirator pentru procesul nostru de cunoaștere, atunci în procesul nostru de cunoaștere ne-am încadra cu totul altfel în Univers. Faptul că procesul nostru de cunoaștere este legat de creier, ne presează, ne stoarce oarecum în afara contextului în care ne-am situa în mod normal în macrocosmos. Faptul că misterul respirator pentru om este de acest gen, după cum am menționat deja, a fost indicat de documentele religioase prin aceea că, de exemplu Vechiul Testament spune: Acea ființă divin-spirituală care are de a face cu conducerea, cu îndrumarea oamenilor, i-a insuflat omului suflarea, și el a devenit un suflet viu. Această afirmație din Vechiul Testament este, în sensul clarvederii vechi, atavice, într-un tot redarea unei realități. Prin faptul că acum nu procesul nostru respirator constituie baza corporală a cunoașterii noastre, ci procesul nostru cerebral, prin aceasta era omul, în privința intelectului său, cu totul altfel încadrat în Univers în toate timpurile care au precedat Misteriul de pe Golgota, decât este el încadrat după ce a avut loc Misteriul de pe Golgota. Aș spune: pe lângă celelalte porți care ni s-au deschis deja înspre cunoașterea Misteriului de pe Golgota, urmează să mai considerăm astăzi încă o alta.

Putem spune: De fapt, procesul de cunoaștere al omului, întreaga poziție a omului în lume nu este cea care îi era destinată înaintea influenței luciferice. Căci lui îi fusese destinat un proces de cunoaștere care era bazat pe ritmul respirator. Prin aceasta s-a dezvoltat – luăm acum lucrurile pur corporal, dar corporalul are aici o însemnătate mai profundă – la omul de dinaintea Misteriului de pe Golgota, oarecum în loc de cunoașterea legată de piept și respirație, cunoașterea legată mai sus în organismul său, de cap și de simțuri.

Considerând lucrurile așa, din punct de vedere exterior, științele naturii exterioare nu vor vedea și recunoaște prea ușor deosebirea dintre omul de dinainte de Misteriul de pe Golgota și cel de după el. Dar această deosebire, chiar dacă ea poate fi recunoscută numai cu mijloace mai subtile, este extraordinar de mare.

În timpul de dinaintea Misteriului de pe Golgota omul era, fără îndoială, în relație cu ființele spirituale ale Universului, cu entitățile ierarhiilor superioare. Dar cum? Dintre entitățile ierarhiilor superioare, noi îi distingem în primul rând, în imediata vecinătate a regnului oamenilor, pe Îngeri, Arhangheli, ș.a.m.d. Deci primele entități pe care le admirăm când ne ridicăm privirea în lumea spirituală, sunt Îngerii. Noi, ca oameni, suntem în relație cu Îngerii, și Îngerii la rândul lor simt relația lor cu noi, oamenii. Nici pentru ei nu este indiferent ce relație au cu oamenii. Și deosebirea dintre omul de dinainte de Misteriul de pe Golgota și cel de după, putem să ne-aducem înaintea sufletului, tocmai luând în vedere legătura omului cu entitatea Îngerului.

Este cu totul remarcabil faptul că înainte de Misteriul de pe Golgota exista o relație intimă între Îngeri în întreaga lor acivitate, în întreaga lor entitate, și intelectul omenesc. S-ar putea spune literal: reședința principală a Îngerilor era pentru oamenii de dinaintea Misteriului de pe Golgota intelectul omenesc. Oamenii habar nu aveau că Îngerii locuiau în intelectul lor; dar consecința faptului că ei locuiau acolo, era că oamenii aveau, ce-i drept, de o tărie în descreștere, dar avea totuși o clarvedere atavică, imaginativă. Ceea ce tocmai am spus, că Îngerii locuiau în intelectul oamenilor înainte de Misteriul de pe Golgota, era valabil pentru viața omului dintre naștere și moarte. Alta era situația în viața omului dintre moarte și o nouă naștere. Atunci, Îngerii, de asemenea și acel Înger individual, Înger personal care era repartizat unui om, locuiau în amintirile senzațiilor, impresiilor senzoriale; ei locuiau în imaginile a ceea ce îl înconjurase senzorial pe om pe Pământ. De aceea exista la omul de dinaintea Misteriului de pe Golgota în răstimpul dintre moarte și o nouă

naștere, o cunoaștere vie a proceselor de pe Pământ. Oarecum s-ar putea spune: Îngerii purtau în sus, la oameni, ceea ce se petrecea pe Pământ. Oamenii de dinaintea Misteriului de pe Golgota dezvoltau o cunoaștere de-a dreptul intuitivă, clară a ceea ce se întâmpla pe Pământ.

Astfel vedem legătura dintre Înger și ființa omenească în timpul de dinaintea Misteriului de pe Golgota. După Misteriul de pe Golgota situația a fost altfel; altfel, înțelegând, firește, acest altfel ca fiind în dezvoltare. Cum este însă acum la noi, la oamenii de după Misteriul de pe Golgota? Cum este acum relația omului cu ființele ierarhiei Îngerilor?

La noi este așa acum, că Îngerii locuiesc – ce-i drept, inconștient pentru noi – în percepțiile noastre senzoriale în viața dintre naștere și moarte. Da, atunci când ne deschidem ochii și privim afară, în lumea care ne înconjoară și acționează asupra simțurilor noastre, noi nu știm deloc că în timp ce raza Soarelui pătrunde în ochii noștri și face lucrurile să devină vizibile, pe raza Soarelui este de găsit locul unde domiciliază Îngerul nostru. Dar așa este: În vibrațiile sunetului, în radiațiile luminii și culorilor, în celelalte percepții senzoriale trăiește ființa Îngerului. Numai că în timp ce omul trebuie să transforme percepțiile senzoriale în reprezentări, Îngerul nu penetrează în domeniul reprezentărilor, și omul nu știe că este înconjurat de ființa îngerului. În general, în conferințele de știință spirituală spunem adesea că nu trebuie să ne imaginăm lumea spirituală într-un castel în nori, ci că trebuie să ne reprezentăm că lumea spirituală ne înconjură peste tot. Ea ne înconjoară realmente peste tot. Putem indica chiar concret cum ne înconjoară. – Aici avem cazul cu Îngerii. Totuși, în intelectul nostru nu ajunge în viața dintre naștere și moarte conștiința despre Înger. În schimb însă, omul actual dezvoltă o conștiință puternică despre legătura sa cu entitatea Îngerului în viața dintre moarte și o nouă naștere; căci atunci Îngerii locuiesc oarecum în intelectul său.

Ceea ce tocmai am explicat acum are o consecință importantă pentru viața omenească. Să considerăm încă o dată omul de dinaintea Misteriului de pe Golgota; în intelectul său locuiau Îngerii, în special Îngerul său. Prin aceasta, viața sa senzorială era în mod deosebit accesibilă puterilor luciferice. Întreaga viață a conștiinței omului în vremurile vechi era de fapt accesibilă puterilor luciferice. Lucrurile s-au schimbat începând de la Misteriul de pe Golgota. În intelectul nostru nu pătrund, cum am descris, entitățile din ierarhia Îngerilor care merg pe vibrațiile luminii și ale culorilor, pe aripile vibrațiilor sunetelor ș.a.m.d. Prin aceasta, în răstimpul dintre naștere și moarte suntem împânziți în intelectul nostru de atacurile puterilor ahrimanice. În timp ce, din acest punct de vedere, înaintea Misteriului de pe Golgota omul se vedea esențialmente expus atacurilor lui Lucifer, după Misteriul de pe Golgota intelectul său este expus în mod deosebit influenței puterilor ahrimanice. Acestea se străduiesc mai presus de toate să zdrobească în om conștiința legăturii sale cu lumea spirituală. Toate înclinațiile pe care le dezvoltă omul spre materialism, pe care le dezvoltă în gândurile sale, vin în această relație directă cu intelectul, de la atacurile puterilor ahrimanice. Și dacă tendințele materialiste ale timpului – suficient descrise în aceste considerații – au supremația în ziua de azi, nu ne este îngăduit să uităm că aceste tendințe materialiste ale timpului se trag din confuziile pe care se străduiește Ahriman să le producă în intelectul omenesc.

Lucrurile despre care vorbesc eu acum, ce sunt ele? Am spus mai devreme: procesul respirator este subconștient. Dar ceea ce am acum în vedere, această legătură a omului cu entitatea Îngerului, nu este nici ea în conștient; ea se află *deasupra* conștientului. Ceea ce se desfășoară în respirația noastră se află *dedesubtul* conștientului nostru; ceea ce se desfășoară în noi prin această colaborare a lumilor spirituale, colaborarea celei mai apropiate trepte a lumilor spirituale în modul pe care l-am descris eu acum, este supraconștient. În acest proces supraconștient acționează și lucrează forța care prin Misteriul

de pe Golgota a intrat în lume, așa cum înainte de Misteriul de pe Golgota a acționat în om forța lui Iehova. Dacă ne adâncim în spiritul – dar chiar în spiritul – unei lucrări, cum este de exemplu Cartea lui Iov, și ne dăm seama acolo cum ar trebui înfățișată domnia forței lui Iehova în evoluția omenirii – care iese la iveală deosebit de intens exact în Cartea lui Iov –, atunci dobândim o reprezentare a modului în care a acționat această forță a lui Iehova care, după cum am spus, a dat omului viața prin procesul respirator. Ea a acționat în procesul ereditar, a acționat în acesta așa cum am descris, până la cea de-a treia și cea de-a patra verigă în jos. Dacă vrem să avem ceva analog pentru timpul de după Misteriul de pe Golgota, atunci trebuie să luăm puterea lui Christos. Așa cum forța lui Iehova își are legătura sa cu procesul respirator omenesc, tot așa are forța lui Christos, și de fapt întregul Misteriu de pe Golgota, o legătură cu ceea ce tocmai am descris drept un proces supraconștient.

Dacă vrem să avem oarecum o definiție a lucrurilor pe care le-am discutat în privința respirației, am putea spune: procesul respirator a fost dezbrăcat de conștiență pentru omul pământean; conștiența s-a stins pentru omul pământean prin influența luciferică. În schimb urmează să i se dea posibilitatea unei trăiri în supraconștient, în acel supraconștient pe care tocmai l-am indicat: faptul de a fi împreună cu entitățile Îngerilor prin activitatea senzorială sau intelect. Oarecum ca o compensare pentru ceea ce i-a fost luat omului, adică procesul cognitiv al respirației, urmează să i se dea procesul cognitiv al supraconștientului prin impulsul Misteriului de pe Golgota. Nat-uri religioase puternice ale Orientului au vrut în ținuturile lor, înaintea Misteriului de pe Golgota, să introducă conștiența în respirație. Acest lucru nu se mai poate face în ziua de azi, căci ar fi extrem de nefast. Dar tot ce găsim în scrierile orientale din timpurile vechi, privind efectuarea de exerciții de respirație avea drept scop ca procesul respirator să fie iradiat de conștiență. Dar pentru anumite lucruri mai înalte, conștiența omului pământean este totuși condamnată la neputință, și dacă în ziua de azi se mai imită anumite practici ale

timpurilor vechi, oamenii o fac pentru că nu sunt conștienți că prin Lucifer omului i-a fost luat toată iradierea cu cunoaștere a procesului respirator. În schimb însă, de la Misteriul de pe Golgota încoace, omul trebuie să obțină tot mai mult procesul supraconștient al legăturii cu lumea spirituală. Dacă ar fi să cunoaștem respirând, dacă am avea procesul de cunoaștere în respirație, atunci la fiecare inspirație am deveni tot mai conștienți că nu inspirăm aer, ci că luăm înăuntru în noi forța lui Iahve; și la fiecare expirație am ști că îl expirăm pe Iahve. În mod asemănător, omul trebuie să devină conștient că entitățile ierarhiei Îngerilor oarecum coboară la el și se înalță de la el în mod ritmic, că oarecum lumea spirituală tălăzuiește în sus și în jos. Aceasta se poate întâmpla numai dacă impulsul Misteriului de pe Golgota poate avea tot mai mult impact în oameni.

Adesea trebuie să folosești cuvinte ciudate, dacă vrei să caracterizezi așa cum trebuie ceea ce stă la baza lucrurilor din lume. Dacă de teamă am vrea să dăm înapoi de la folosirea cuvântului potrivit la locul potrivit, nu am putea ajunge la cunoașterea adevărului. Prin Lucifer a intervenit ceea ce am descris ca tocire în privința respirației. Desigur este exprimat în imagini, dar putem simți obiectele radiind în reprezentare, dacă interpretăm corect imaginea. Ea înseamnă: Iahve voia să trăiască conștient în fiecare respirație ce pătrundea în trupul omenesc, și el voia să se retragă conștient pentru oameni, la fiecare expirație. Aceasta a mers. Dar Lucifer a devenit adversarul său. Iar conștiența care se află în forța lui Jahve a fost eliminată din conștiența omenească. Și acum vine acel cuvânt greu, la care nu trebuie să nu avem curajul să-l rostim, dacă vrem să caracterizăm lucrurile în sensul unei adevărate cunoașteri. Iahve a trebuit să-i uite pe oameni, în măsura în care ei trăiesc pe Pământ; căci în conștiența pe care o au ei, el nu putea răzbate înăuntru. Și s-a petrecut într-adevăr așa ceva, că treptat entitatea care se afla la baza forței lui Iahve, și până sus în lumea spirituală, entitățile spirituale i-au uitat pe oameni, așa cum uităm noi ceva din sufletele noastre. Ei i-au uitat, i-au pierdut din conștiență pe oameni! Prin Misteriul de pe

Golgota conștiința a fost reaprinsă. Și dacă pentru oamenii începând din timpurile vechi până la Misteriul de pe Golgota trebuie rostită tragica afirmație: Și zeii i-au uitat pe oameni, – pentru timpul de după Misteriul de pe Golgota trebuie spus: Și zeii vor, puțin câte puțin, să-și amintească iarăși de oameni. – Ei vor să pătrundă puțin câte puțin cu forțele lor exact în cele la care altfel omul pământesc nu ar cuprinde cu gândirea spiritualul, ele vor să pătrundă de asemenea pentru omul pământesc în înțelepciunea cerebrală, în viața omenească de reprezentare, care este legată de sistemul nervos. Cerul vrea să contemple Pământul, și fereastra de care are el nevoie pentru a contempla de sus ceea ce se află jos, s-a creat prin spărtura produsă atunci când entitatea Christos a intrat în personalitatea Iisus la Botezul făcut de Ioan în Iordan. Și cuvintele [1]: „Acesta este Fiul meu, mult-iubit, astăzi L-am zămislit”, indică faptul că ceea ce se află sus va contempla din nou ceea ce se află jos, că ceea ce se află sus poate să se reverse – dar acum nu odată cu răsuflarea respirației, ci odată cu gândurile și reprezentările –, în și din ceea ce se află jos. În această privință, în esență, timpul care s-a scurs de la Misteriul de pe Golgota până acum, a fost un fel de pregătire, iar noi suntem acum la răscrucea unde trebuie să vină altceva decât a fost până aici în modul de acțiune al Misteriului de pe Golgota. Aceasta este important, să fim conștienți exact de acest lucru.

Pregătire a fost ceea ce a fost până acum. Căci până acum cel mult câteva individualități de excepție s-au putut apropia prin știința spirituală de Misteriul de pe Golgota. Însă acum trebuie să înceapă timpul în care pentru o mai mare parte a omenirii va fi să se pătrundă înțelesul Misteriului de pe Golgota prin știința spirituală. De ce?

De acest Misteriu de pe Golgota și de înțelegerea lui sunt legate multe taine. Cât de des nu vin oamenii și întrebă: Cum îmi găsesc eu relația mea cu Christos? – Este în mod sigur o întrebare justificată. Dar tot așa este clar pentru acela care este inițiat în aceste lucruri, că la această întrebare nu se poate răspunde așa, pur și simplu. Aș vrea să spun în această privință ceva ca o comparație: Noi vedem lucrurile

cu ochii, dar ochii nu îi vedem. Pentru ca ochii să poată vedea, ei nu se pot vedea pe sine; ei văd doar imagini oglindite și nu pe ei înșiși. Acel lucru care vede, prin care vedem, nu se poate vedea pe sine însuși. În timpul de după Misteriul de pe Golgota omul trebuie să vadă lumile spirituale prin Impulsul lui Christos, așa cum vedem culorile de afară, ș.a.m.d., prin ochi. Dar așa cum nu vedem ochiul însuși, nu vedem nici Impulsul lui Christos, pentru că noi vedem prin el lumea spirituală.

De aceasta este legat faptul că Misteriul de pe Golgota este învăluit în taină, chiar și din punct de vedere istoric este învăluit în taină. Trebuia ca acel eveniment istoric să devină pentru lumea ulterioară Misteriu de pe Golgota, unul care să nu poată fi găsit prin mijloace istorice. Să căuți viața lui Christos în istorie așa cum cauți un alt eveniment istoric, este exact la fel ca și cum ai încerca să determini ochiul să se vadă pe sine însuși. Este în esența Misteriului de pe Golgota faptul că Iisus Christos nu poate fi găsit ca Socrate, Platon sau o altă personalitate istorică, prin documente cum sunt documentele istorice. Este în esența Misteriului de pe Golgota faptul că însemnările referitoare la el nu sunt istorice, ci sunt însemnările unor oameni inspirați, însemnări despre care prin mijloace istorice întotdeauna se poate aduce dovada că ele nu sunt documente istorice propriu-zise. Am deveni bolnavi spiritual în evoluția omenirii, în clipa în care Misteriul de pe Golgota ar putea fi înșirat în șirul evenimentelor istorice obișnuite. Nu l-am vedea nici chiar atunci în mod corect, dar într-un fel l-am percepe istoric așa cum ne percepem ochiul dacă l-am rănit. Ochiul sănătos vede lucrurile, nu se vede pe sine însuși. Dacă ochiul are o așchie în el, care a rămas acolo, atunci vede un spațiu negru în fața sa și începe să se perceapă pe sine însuși; dar aceasta este o percepție maladivă. Tot așa ar interveni o percepere maladivă a Misteriului de pe Golgota, dacă omul nu ar avea în acest Misteriu de pe Golgota ceva care nu poate fi perceput; acel ceva prin care percepem este conexas cu taina de pe Golgota. Și este remarcabil că: Această situație particulară a fost adusă pentru om abia prin

intervenția Misteriului de pe Golgota. În clarvederea atavică, atâta timp cât Christos era sus, în lumea spirituală, atâta timp cât el nu a coborât, oamenii au știut: El este acolo, el va veni. De aceea găsim în mod remarcabil o conștiință despre Christos care va veni, o conștiință din experiența proprie, directă, cum este orice altă experiență în profetie. Oamenii au putut ști despre Christos atâta timp cât el – exprimat paradoxal – încă nu a venit. Dar în clipa în care a venit, ei nu au mai putut ști despre el în același mod. Așa cum trăim ochiul atunci când vedem, tot așa, în timpul de după Misteriul de pe Golgota, Evenimentul-Christos trebuie să fie trăit nemijlocit și nu să fie cunoscut istoric.

Este interesant să examinăm cândva și Evangheliile în privința modului cum consideră ele lucrurile pe care eu le explic acum din știința spirituală. Despre aceasta altă dată.

Astfel, a fost necesar ca dezvoltarea creștină, care voia să cuprindă în sine creștinismul, în primul rând să se organizeze în consecință, să pună credința în locul cunoașterii, contemplării trăite, și să ceară faptul că oamenii nu ar trebui să pretindă cunoștințe asupra Misteriului de pe Golgota, ci ar trebui să aibă experiențe interioare prin credință. Dar acum să ne gândim: în viața noastră de reprezentări – căci și reprezentările născute din credință se află aici ca reprezentări – urmează să lumineze Misteriul de pe Golgota. Aici se întâlnește cu toate atacurile lui Ahriman. Intelectul nostru este câmpul de luptă pe care se confruntă impulsul lui Christos cu impulsurile ahrimanice, iar evoluția, evoluția pur exterioară a omului pământean va decurge în așa fel că Ahriman nu va fi mereu așa legat. Cei o mie de ani se vor scurge, și omul trebuie să aibă altceva decât forța naivă cu care și-a ridicat până acum impulsul lui Christos în conștiința sa, să spunem: în conștiința sa pământească. Omul trebuie să aibă altceva. Ce este acest altceva?

Acest altceva este știința spirituală, prin care omul urmează să-și însușească spiritual ceea ce noi numim impulsul lui Christos, pentru ca el să găsească în sine forța puternică de a proteja, în conștiința sa

impulsul lui Christos de atacurile ahrimanice. Căci ce se străduiește Ahriman să facă? Firește, acum, odată ce impulsul lui Christos este în lume, el nu îl poate înlătura. El nu este atât de puternic. Căci Christos este intrat în lume prin trupul lui Iisus din Nazaret. Ahriman nu îl poate înlătura; dar ceea ce poate face el, este să transforme reprezentările omenești în intelect în așa fel încât ele să nu trăiască experiența impulsului lui Christos, ci a unei măști privind impulsului lui Christos, adică oamenii să-și întocmească reprezentări false despre Christos. Oamenii sunt supuși pericolului că ei într-adevăr vorbesc despre Christos, dar își concep acea imagine despre el, pe care le-o pregătește Ahriman în intelectul lor. Cine poate examina adevărata configurare a dezvoltării culturii spirituale omenești, nu va găsi întotdeauna înfățișări adevărate acolo unde înfățișările lui Christos sunt preluate în imagini în conștiința omenească, ci găsește în ziua de azi în reprezentările omenești imaginile lui Christos deformate de Ahriman. Ceea ce unul sau altul dintre adepții lui Christos numesc Christos, nu este întotdeauna Christos. Și pentru ca Ahriman să-și atingă scopul, el întunecă, încâlcește în multe privințe intelectul omenească. El îl încâlcește și în acele locuri din care oamenii adesea capătă sfat. Acolo se pot face apoi experiențe foarte ciudate. Faceți experiențele care sunt de făcut, de exemplu atunci când întrebați un teolog catolic despre opinia sa reală în privința fecioarei Maria. Sigur, majoritatea nu vor ști mai mult decât ceea ce le-a fost băgat în cap; dar nu despre aceasta este vorba. Există însă câțiva care și-au însușit cunoștințe teologice deasupra celor băgate cu pâlnia în cap. La aceștia se va găsi un acord ciudat între imaginea femeii pământene Maria și imaginea cosmică a bisericii cerești, căci pentru adevăratul teolog catolic, Fecioara Maria este una cu femeia din simbolul Apocalipsei, care are Luna sub picioare, Soarele pe piept și deasupra capului cele 7 stele. Însemnătatea cosmică nu poate fi gândită fără a-i da expresie într-o realitate terestră. Eu aș putea să vă aduc din literatura catolică lucrări care dovedesc faptul că acum teologii catolici încă mai scriu: Fecioara Maria este asemănătoare femeii solare, care are Luna sub

picioare și stelele deasupra capului. – Așadar acolo mai există întru totul legătura pământescului cu spiritualul, cu spiritualul-cosmic. Dar tot mai mult dispare cosmicul prin puterea lui Ahriman. Și cum mai dispare el din reprezentările despre Christos! Cât de puțin există în ziua de azi înclinația de a-l recunoaște pe Christos ca marele spirit cosmic, care a coborât din înălțimile cosmice în trupul pământesc al omului Iisus din Nazaret, pentru a locui înăuntrul lui! Privind recunoașterea acestui lucru există o contra-înclinație la mulți oameni în ziua de azi, care cred că este chiar foarte creștinesc să aduci cât mai puțin cosmic în conceptul de Christos. Acest lucru ar fi fost imposibil pentru un teolog al secolului XIV. Că istoria nu prezintă acest aspect, este numai din cauză că istoria însăși este în multe privințe o falsificare.

Întreg interesul lui Ahriman este îndreptat înspre a-i abate pe oameni de la spiritual și de a-i îndrepta spre material, care, ce-i drept, este tot un spiritual, dar unul ascuns în Pământ. Și Ahriman are nevoie de tot felul de șiretlicuri și viclenii pentru a înlătura oamenilor posibilitatea să aducă ceva cosmic în personalitatea lui Christos. În ziua de azi se poate găsi chiar – în special în lucrările social-democrate nu este rar acest lucru – o imagine a lui Christos ciudată, ahrimanică, care este dezbrăcată de tot spiritualul-suprapământesc, astfel încât să fie doar pur pământesc, asta ca să nu mai vorbim despre pictori, care au făcut tot posibilul să expedieze cosmicul din înfățișarea lui Christos. Am văzut cu mulți ani în urmă aici, în Berlin, o expoziție cu chipuri ale lui Christos, unul lângă altul. Mai am și astăzi catalogul în care mi-am notat observațiile mele: O imagine ahrimanică a lui Christos lângă alta! Și cât de mulți apostoli ambulanți, care în ziua de azi vorbesc într-un mod sectant sau altul, oficial sau neoficial, despre Christos, nu știu că Ahriman le stă în ceafă și îi ademenește să contureze imaginea *lui* despre impulsul lui Christos, și nu ceea ce acționează în însuși impulsul lui Christos. Dar această imagine care acționează în însuși impulsul lui Christos nu poate fi expusă în sensul timpului nostru altfel decât prin mijloacele științei spirituale. Prin

faptul că știința spirituală se ocupă de acele viziuni pe care le are omul când este în afara trupului său, ea are din nou posibilitatea să vadă imaginea lui Christos în adevărata sa înfățișare. Atâta timp cât ne aflăm în trup, trebuie să ne spunem: Ce-i drept, ochiul poate vedea culoarea, dar nu se poate vedea pe sine însuși. Dacă ieșiți din trup, în contemplarea spirituală – dacă vă priviți pe dumneavoastră înșivă, vedeți ochiul –, vedeți impulsul lui Christos prin Impulsul lui Christos. Deci știința spirituală poate restitui ceea ce nu poate da nicio istorie: o descriere a conceptului de Christos. Așa cum știința spirituală îl poate aduce pe om să privească mai presus de vederea ochilor, tot așa îl poate aduce ea să vorbească despre impulsul lui Christos, prin care se vede lumea spirituală. Prin acesta ajungem, ce-i drept, să putem dobândi reprezentări despre Impulsul lui Christos, dar cu toate acestea atacurile lui Ahriman nu sunt îndepărtate; pe ele trebuie să le înfruntăm cu mult mai multă cutezanță și curaj. Iar faptul că oamenii nu vor să ia în vedere conceptul de Christos prin știința spirituală, provine din faptul că ei au o frică subconștientă că de îndată ce Impulsul lui Christos este văzut prin știința spirituală, se izbește de opoziția lui Ahriman. Cum iese la iveală acest lucru în timpul nostru?

El se va dezvălui încă în multe forme. În timpul nostru iese la iveală prin aceea că avem pe de o parte științele naturii ahrimanice și istoria ahrimanică, cele care prezintă cursul dezvoltării culturale și istoria în felul lor, și că acestea, pe de altă parte, prin conceptele lor – însă acestea sunt acele concepte în care trebuie să acționeze Ahriman, pentru că în noi acționează tocmai Ahriman – exclud impulsul lui Christos. Se poate ca o filozofie – așa cum am menționat deja – să ajungă la un concept general de Dumnezeu, dar niciodată la un concept de Christos; acesta poate fi preluat, pentru că deja există, dar nu se poate ajunge la el. Nici măcar la un filosof ca Lotze [2] nu îl găsiți. Iar lui Harnack [3] ar trebui să nici nu vorbească despre Christos, deoarece în gândirea sa conceptul de Christos nu apare deloc; el vorbește despre acesta numai pentru că îl găsește în

documente, în Biblie, ș.a.m.d. Și în mod asemănător, nici alți teologi nu ar trebui să vorbească despre Christos. De aceea, și ceea ce a descris Harnack drept Christos nu este dotat cu alte însușiri decât cele ale Divinității generale, sau, dacă oscilează în cealaltă parte, îl găsim la el doar pe simplul om Iisus.

Ceea ce trebuie să asimilăm, dacă vrem să-l înțelegem pe Christos prin știința spirituală, este imaginea spiritual-științifică a lui Christos, cu deplina conștientă că știința exterioară – nici științele naturii și nici istoria – nu pot ajunge la conceptul de Christos, ci ele vor opune rezistență, rezistența față de conceptul de Christos, pe care o are în ziua de azi omul anticreștin, care, în contrast cu credinciosul, vrea să gândească numai în maniera științelor naturii sau istoriei. Și trebuie să ne fie clar: aici trebuie să existe o rezistență interioară, pentru că aici conlucrează două lumi. Noi trebuie să ne implicăm curajoși în acest conflict; căci el este conflictul care în teologia autentică este descris drept conflict dintre Christos și Ahriman. O viziune vie asupra lumii trebuie să cuprindă în sine contradicția; căci contradicția trăiește, de exemplu, în lupta dintre Christos și Ahriman.

Eu am spus adesea: Lucifer acționează ca tovarăș al lui Ahriman. Ei acționează împreună. Ei au tot interesul să-l înșele pe om asupra faptului că el trebuie să aibă conflictul interior, și ei au de aceea tot interesul să îndepărteze Împărăția opusă lor. De aceea ei născocesc în sufletele oamenilor combinații de gânduri, de genul: La unison, în armonie cu infinitul [4]. De ce iau naștere asemenea imagini de reprezentare? Ele iau naștere pentru că oamenii sunt prea lași în sufletele lor ca să înfrunte conflictul, și vor să-i lase pe Lucifer-Ahriman să născocască o armonie cu infinitul. Este o căutare de satisfacție în așa o viziune asupra lumii, care se exprimă în „În armonie cu infinitul”. Căutarea de satisfacție într-o astfel de viziune asupra lumii este însă sinonim cu a se lega la ochi. În ziua de azi, omul se teme să se uite la multilateralitatea luptei din domeniul spiritual. Și pentru că întotdeauna trebuie să apară forțe contrare atunci când nu se acordă atenție la ceva care se află la locul său de drept, tot așa

apar firesc și aici forțe contrare. Pentru că omul în ultimele secole s-a pregătit astfel încât se teme foarte mult de lupta interioară dintre puterile care trebuie să se lupte, această luptă în ziua de azi îi iese în fața ochilor exteriori într-un mod înspăimântător. O astfel de consecință trebuia să intervină cu aceeași necesitate cu care a intervenit alungarea din Rai după ispitirea luciferică. Peste tot, în toate domeniile vedem cum omul actual este foarte înclinat să-și creeze numai o liniște aparentă, căci ea are o însemnătate numai între naștere și moarte. Prin aceasta, el gătuiește prima parte a contradicției. Desigur că aceasta este întotdeauna acea parte care vine din Impulsul lui Christos. Contradicția firească poate găsi ostilitate tocmai în felul acesta. Și dacă dumneavoastră găsiți în ziua de azi variatele prezentări de doi bani ale așa-numitelor contradicții din lucrările mele, descrise din așa multe părți, aveți acum și posibilitatea să vi le luminați într-un mod mai profund asupra lucrurilor și să vedeți în acestea impulsul ahrimanic.

Oamenii nu vor să facă față printr-o confruntare reală cu acele forțe cărora trebuie să le facă față; ei vor să expulzeze conflictul din lume. Prin aceasta iau naștere tot felul de lucruri. Atunci când se expulzează un astfel de conflict din lume, el trebuie să iasă la iveală într-un alt mod. Ceea ce se pregătește de aceia care vor să expulzeze conflictul din lume nu este bun. Este aproape așa cum este – faptul de a fi activ în domeniul spiritual-științific îți oferă mereu ocazia de a face astfel de experiențe – când vin iar și iar oameni care pun din cea mai adâncă nevoie întrebarea: De ce este Răul, de ce este durerea în lume? – Astfel de întrebări sunt mai ușor de pus decât se crede; căci oamenii pun adesea această întrebare pentru a înțelege cum se leagă cu Dumnezeu bun faptul că el permite Răul în lume. Ceea ce se poate face pentru a răspunde la astfel de întrebări este să le atragi atenția oamenilor că în orice caz nu pot nega faptul că Binele din lume, ceea ce este admirabil, plin de înțelepciune, este dumnezeiesc. Dacă vor să justifice bunătatea lui Dumnezeu, ei se situează deja pe terenul de a atribui ceea ce este plin de înțelepciune bunului Dumnezeu. Dar de ce admite El Răul? Eu

nu pot decât să spun mereu: Începeți imaginându-vă o durere infimă: vă zgâriați și datorită acestui fapt resimțiți o durere. Orice durere are la bază faptul că ceva este supus distrugerii. Numai că nu este întotdeauna transparent în ce mod ia naștere durerea, dar așa stau lucrurile. Dar acum să ne imaginăm că nu ne-am tăia cu cuțitul, ci că am avea undeva un loc deosebit de sensibil și raze de Soare foarte fierbinți ar cădea pe el. Astfel, în locul în care încă nu este o bășică, dar începe să se formeze una, se produce o modificare a țesutului și acolo s-ar putea remarca o durere. În cazul în care căldura solară ar acționa mai puternic, într-un loc cu sensibilitate mai mare, s-ar putea produce o leziune mai mare. Și acum reprezentați-vă următoarele: într-un loc al capului nostru erau cu eoni în urmă, două locuri de o sensibilitate deosebită față de razele Soarelui. Să vadă nu putea omul pe atunci, dar în acele două locuri razele Soarelui trebuiau, de fiecare dată când răsărea Soarele, să îi producă durere. Întrucât țesutul i-a fost vătămat și durerea trebuia să apară. Acest proces a trebuit să se desfășoare de-a lungul unor mari intervale temporale și vindecarea a constat în faptul că în acele locuri, prin vindecare, au luat naștere ochii. Pe baza rănirii au luat naștere ochii. Și pe cât este de adevărat că ochii ne înfățișează frumusețea lumii de culori, tot atât este de adevărat că ochii au apărut numai pe baza rănirii de către căldura solară a unor locuri deosebit de sensibile la lumină.

Nu există nimic care s-a născut într-o fericire, într-o bucurie, într-o mântuire, fără aceea că s-a putut naște pe baza durerii. Iar a nu voi să ai durerea, conflictul, înseamnă să nu vrei să ai frumosul, măreția, ceea ce aduce fericire, binele. Aici intrăm într-un domeniu unde nu mai putem gândi așa cum dorim, ci unde suntem supuși la ceea ce în misterii a fost numit necesitate de fier. Pe cât este de adevărat că în lume există o mare armonie, pe atât este de adevărat că această armonie actuală a trebuit să ia naștere pe baza durerii, pe atât este de adevărat că la Impulsul lui Christos nu se poate ajunge dintr-o voluptate sufletească lipsită de durere, așa cum vor oamenii să simtă în complexul de reprezentări de „În armonie cu infinitul”. La Impulsul

lui Christos putem ajunge numai expunându-ne curajoși conflictului, care se desfășoară pe terenul intelectului nostru sau al conștiinței noastre în general, între Impulsul lui Christos și impulsurile ahrimanice, deasupra cărora nu ne este îngăduit să ne ridicăm cu ușurință, și spunând: Dacă nu avem armonie suntem nemulțumiți, trebuie să ne dezvoltăm noi înșine încolo departe, mai sus de acest conflict, înspre dobândirea Impulsului lui Christos. Acest lucru apare în mod foarte concret în diferitele domenii. Dacă omul vrea să înțeleagă lumea în mod natural-științific și în felul acesta nu poate găsi Impulsul lui Christos, și dacă el pe de altă parte învață să înțeleagă lumea în mod spiritual-științific și în felul acesta poate găsi Impulsul lui Christos, lui trebuie să-i fie clar: este contradictoriu, dar exact în contradicția lor se acordă una cu alta. Științele naturii și știința spirituală nu trebuie să fie una, așa cum cred mulți, acolo unde se pune problema numai de știința naturii sau numai de știința spirituală. Ele nici nu trebuie să fie așa încât să poată fi puse una peste cealaltă; ci ele trebuie, dacă vrem să le suprapunem, să fie așa ca urechea stângă și cea dreaptă, care nici ele nu pot fi aduse la suprapunere completă. Nu aceasta este important, dacă două lucruri pot fi aduse în acord, ci felul în care se acordă.

CONFERINȚA a IV-a

Berlin, 21 august 1917

Zilele acestea a trebuit să ne luăm rămas bun pentru planul acesta fizic de la cel care a fost unul dintre cei mai fideli colaboratori în mișcarea noastră spirituală, pe care în anii războiului l-ați putut vedea în cercul nostru aproape în fiecare săptămână: iubitul nostru prieten *Herman Joachim*. Apropiindu-ne, cu acea atitudine interioară ce rezultă din ceea ce căutăm drept cunoștințe spiritual-științifice, de evenimentul morții oamenilor apropiați nouă, găsim noi înșine ceva din ceea ce trebuie să ne devină propriu în privința poziției noastre, a raportului nostru cu lumea spirituală. Într-un asemenea caz noi privim, pe de o parte, înapoi la ceea ce a fost pentru noi cel plecat dincolo, în răstimpul care ne-a fost îngăduit să-l trăim alături de el, întrucât ne-a fost îngăduit să fim tovarășul lui de străduință; dar noi privim totodată în față, în lumea care a preluat sufletul care a fost unit cu noi și care urmează să rămână unit cu noi, pentru că ne leagă împreună corzi care sunt de natură spirituală și nu se pot desface prin evenimentul fizic al morții.

Herman Joachim, acest nume este în acest caz ceva care, ca un far călăuzitor luminând până departe, a mers înaintea personalității pierdută pentru noi pe planul fizic, un nume strâns legat de dezvoltarea artistică a secolului XIX, un nume legat de cel mai frumos tip de principii estetice în concepția muzicală, și nu este nevoie ca eu să expun aici ce înseamnă pentru evoluția spirituală a timpurilor recente numele de Joachim. Dar dacă cel care a plecat acum de la noi, de pe planul fizic, în lumea spirituală, ar păși în mijlocul nostru cu toate însușirile sale frumoasele, mari, incomparabile, și cu un nume complet necunoscut: cei care au avut norocul să-l cunoască și să-și unească propriile lor strădanii cu ale lui, l-ar fi socotit ca făcând parte din cele mai valoroase personalități din viața lor de aici de pe Pământ, numai prin ceea ce ar izvorî din forța propriei sale valori, din

amplarea și strălucirea propriului său sufletul. Dar tocmai în ceea ce a fost acest suflet pentru celelalte suflete în plan pur omenesc, a continuat să acționeze în acest suflet, ceea ce a acționat într-un mod atât de măreț ca element spiritual pur artistic pornind de la tată. Am putea spune că în orice manifestare spirituală, în orice revelație a gândurilor lui Herman Joachim, a fost pe de o parte acest element artistic, care pe de altă parte a fost întărit și purtat de cea mai intensă spiritualitate a voinței, simțirii și strădaniei după cunoașterea spirituală. La fel cum marile intenții ale tatălui prevalează aici în sânge la acest om, tot așa era ceva în atmosfera lui spirituală, care a fost frumos inițiat prin faptul că *Herman Grimm* – acest eminent, acest reprezentant inegalabil al vieții spirituale din Europa Centrală – și-a ținut mâinile binecuvântător peste Herman Joachim la botez, deoarece el a fost nașul de botez al lui Herman Joachim. Și de când am știut aceasta, mi-a fost un gând drag, după cum veți înțelege din unele lucruri pe care le-am spus în acest cerc tocmai despre ceea ce pornește de la personalitatea lui Herman Grimm în spiritualitatea mai recentă. Atunci când a murit un prieten drag lui Herman Grimm, Herman Grimm a scris niște cuvinte frumoase; atunci când a murit acea individualitate cu totul unică *Walter Robert Tornow*, Herman Grimm a scris: „El se retrage din societatea celor vii [1]; el va fi primit în societatea celor morți. Este ca și cum ar trebui să-i învățăm și pe acești morți, cine intră în rândurile lor”. Iar faptul că la o astfel de despărțire ai sentimentul că trebuie să-i înveți și pe morți cine intră în rândurile lor, era avut în vedere de Herman Grimm nu numai față de acela pentru care scria aceste rânduri, ci el îl avea în vedere ca sentiment existent în general în sufletul omenesc, atunci când cineva care ne este apropiat trece din lumea fizică în lumea spirituală. Atunci privim înapoi la experiențele semnificative ce ne-a fost îngăduit să le trăim cu cei plecați, și considerăm aceasta ca pe o deschidere prin care putem privi într-o ființă infinită; căci orice individualitate sufletească omenească este o ființă infinită, și ceea ce ne-a fost îngăduit să trăim împreună cu ea este întotdeauna ca și cum am privi printr-o fereastră

într-un ținut nelimitat. Dar există în viața omenească anume momente, când mai multe au luat parte la această viață omenească, în care apoi îți este îngăduit să arunci priviri mai adânci în individualitatea omenească. Atunci este întotdeauna ca și când tocmai în asemenea clipe în care ne este îngăduit să aruncăm priviri în sufletele omenești, s-ar face accesibil cu o putere cu totul deosebită tot ceea ce este taină a lumii spirituale. În reprezentări cuprinzătoare, care se îmbibă cu sentimentul nostru, ni se revelează atunci multe din ceea ce trăiește și în viața omenească obișnuită ca măreț, puternic, tinzând spre spiritual.

O asemenea clipă îmi este îngăduit acum să o pomenesc, pentru că o simt ca semnificativă, dar în mod obiectiv, în privința ființei celui plecat dintre noi. Pe când într-un moment important cu ani în urmă la Köln, el era unit cu noi spiritual-științific, am putut vedea într-o convorbire cu el, după ce făcusem cunoștință personală nu de multă vreme, cum își unise acest om interiorul cel mai profund al sufletului său cu ceea ce străbate Cosmosul ca ființă și urzire spirituală, cum găsisese el, dacă îmi este îngăduit să spun așa, marea racordare a responsabilității sufletului omenesc față de puterile divin-spirituale care sunt conectate la înțelepciunea cârmuirii lumii, și cu care omul individual se găsește pus față în față în momente deosebit de însemnate atunci când își pune întrebarea: Cum te încadrezi tu în ceea ce ți se pune dinaintea ochiului sufletesc drept cârmuire spirituală a lumilor? Cum îți este îngăduit să gândești din conștiința ta de sine, știind că tu însuși ești o verigă responsabilă în lanțul spiritualității lumii? – Aceasta mi-a relevat atunci sufletul lui Herman Joachim, faptul că el a putut simți, trăi și recunoaște simțind, cu toată profunzimea, cu toată – dacă îmi este îngăduit să folosesc această expresie – temeinicia sufletescului său, o asemenea clipă ca fiind reprezentanta legăturii omului cu spiritualitatea lumii.

Apoi el a pătimit multe. Greu a apăsas asupra lui timpul atunci când a izbucnit acea fatalitate de nenumit de care suferim cu toții (Primul Război Mondial – n.tr.), după ce a trăit ani mulți în Franța, la

Paris, unde a găsit-o pe iubita lui consoartă. El a trebuit să se întoarcă din datorie – dar în același timp privind, bineînțeles, această datorie ca unită lăuntric cu ființa sa – înapoi la vechea sa meserie de ofițer german. El și-a îndeplinit profesiunea în locuri importante, nu numai cu un sincer simț al datoriei, ci cu cunoștință a lucrurilor, plină de devotament, astfel încât el a putut acționa în cadrul acestei profesii în mod uman în sensul cel mai înalt și adevărat, în cel mai profund sens umanitar; mulți dintre aceia care au beneficiat de această acțiune prietenoasă, vor păstra cea mai recunoscătoare amintire. Eu însumi mă gândesc adesea la acele discuții pe care le-am putut avea cu Herman Joachim în acești trei ani de jale și suferință omenească, în care el mi s-a dezvăluit a fi un om capabil să urmărească cu o înțelegere cuprinzătoare evenimentele timpului, un om aflat departe de a se lăsa tulburat în pivnița acestei înțelegeri de vreun gând de ură sau iubire dintr-o direcție sau alta, în care gândurile de ură sau iubire ar fi putut prejudicia judecata obiectivă cu privire la evenimentele timpului, om care de asemenea, în ciuda faptului că prin această pricepere plină de înțelegere a timpului nostru el nu și-a putut ascunde povara ce ne apăsa, el a purtat cu putere în pieptul său, pornind din adâncurile esenței spirituale a Universului, speranțele și încrederea ieșirii din această situație.

Herman Joachim făcea parte dintre aceia care pe de o parte asimilează în ei înșiși știința spirituală așa cum trebuie, într-un mod pe deplin obiectiv, plin de înțelegere, dar care pe de altă parte prin această înțelegere rațională nu se lasă dus de adâncă cufundare spirituală, de adâncă cuprindere spirituală, de faptul de a fi dăruit nemijlocit spiritului, astfel încât această cuprindere spirituală, acest a fi dăruit nemijlocit spiritului, este foarte departe de a ademeni vreodată un astfel de suflet spre ceea ce poate fi cel mai periculos pentru noi: spre fantastic, spre exaltare. Un asemenea fantastic, o asemenea exaltare provin, la urma urmelor, numai dintr-un anumit egoism voluptuos. Cu mistica egoistă, acest suflet nu avea nimic de a

face. În schimb, cu atât mai mult avea de a face cu marile idealuri spirituale, cu marile idei eficiente ale științei spirituale.

Herman Joachim era preocupat în fiecare clipă de ce s-ar putea face pentru a aduce direct în viață, în locul în care se afla el, idealurile spiritual-științifice. El, care era membru al francmasoneriei, care aruncase priviri adânci în esența francmasoneriei, dar și în esența legăturilor francmasonice, își propusese marea idee de a atinge cu adevărat ceea ce poate fi atins printr-o pătrundere spirituală a formalismului francmasonic cu esența spirituală a științei spirituale. Tot ceea ce a acumulat francmasoneria de-a lungul secolelor drept cunoaștere profundă, dar devenită formală, așa spune, cunoaștere cristalizată, i s-a dezvăluit lui Herman Joachim până la un anumit grad, prin înalta sa poziție în cadrul francmasoneriei. Dar el a găsit tocmai în acest loc în care se situa, posibilitatea să gândească în contextul uman corect cele aflate, și să pătrundă ceea ce totuși poate veni numai din forța științei spirituale, cu cele aduse din vechime care trebuiau însuflețite din nou de el. Și dacă știi cum a lucrat Herman Joachim în această direcție, în ultimii ani în acest timp greu, dacă cunoști întru câtva seriozitatea activității sale și demnitatea gândirii sale în această direcție, ca și forța voinței sale și amploarea muncii sale în acest domeniu, atunci știi ce a pierdut planul fizic prin pierderea lui. Eu nu pot altfel decât să mă gândesc mereu, cu un asemenea prilej și cu altele asemănătoare, cum un american, considerat printre oamenii spirituali ai timpului nostru, a consemnat maxima: Nici un om nu este de neînlocuit; dacă cineva se retrage, imediat vine altcineva pe postul său. Este de la sine înțeles că un asemenea americanism nu poate fi rostit decât din cea mai profundă necunoaștere a vieții reale. Căci adevărul spune exact contrariul. Și adevărul cumpănit față de realitatea pe care o am eu acum în vedere, ne spune și mai mult: În realitate, nici un om nu poate fi înlocuit în privința a tot ce a fost el în viață. Și exact atunci când vedem pe exemplele proeminente, ca în acest caz, atunci suntem adânc pătrunși de acest adevăr; căci tocmai în cazul nostru, în cazul lui Herman

Joachim, suntem direcționați așa drept înspre karma vieții omenеști. Și această înțelegere a karmei vieții omenеști, înțelegerea karmică a marilor probleme de destin, este singura care ne permite să ne descurcăm, atunci când vedem petrecându-se în fața ochiului nostru sufletesc o astfel de trecere, la o vârstă relativ tânără a omului, și plecând dintr-o astfel de muncă de o viață, serioasă și necesară.

Dar și altceva a trebuit să-mi spun adesea zilele acestea, la despărțirea de acest prieten prețios, după ce am văzut zi de zi sufletul trecând treptat din acele regiuni unde a avut de înfăptuit așa lucruri importante, în celelalte regiuni, unde va trebui să-l căutăm prin forța spiritului nostru, dar din care el ne va fi ajutor, fortifiant și întăritor. A trebuit să gândesc: Toate ideile îndrăznețe, toată vigoarea spirituală a ideilor jinduite de om privind necesitatea karmică, ni se prezintă dinaintea sufletului, atunci când trăim experiența unei asemenea morți. Trebuie adesea să spunem atunci lucruri care nu pot fi spuse decât în cadrul Mișcării noastre spirituale, dar în cadrul Mișcării noastre spirituale atunci și sufletul omenesc dă marea forță care trece dincolo de moarte și viață, care le cuprinde pe amândouă.

Viu stă în fața mea sufletul lui Herman Joachim. Viu îl vedeam încadrat într-o sarcină spirituală, asumată în cea mai deplină libertate. Viu îl vedeam implicându-se în însușirea acestei sarcini. Apoi, moartea acestui suflet mi-a apărut ca fiind ceva pe care el l-a preluat de bunăvoie, pentru că el poate prelua sarcini dintr-o altă lume, într-un mod și mai intens, mai puternic, mai adecvat necesității. Și aproape că în privința unor astfel de evenimente se poate vorbi tot ca despre o datorie, despre necesitatea fiecărei morți în momente foarte precise. Știu, nu pentru toți oamenii poate fi aceasta o consolare, un gând susținător, cel pe care îl exprim astfel. Dar știu de asemenea că în ziua de azi deja există suflete care se pot ridica la acest gând, în fața a ceea ce persistă în vremea noastră, spre profunda noastră durere, spre adâncă noastră suferință; persistă prin faptul că vedem cât de greu devine în cadrul lumii fizice, în cadrul curenților materialști, în care trăim incorporați în trup fizic, să rezolvăm marile

sarcini necesare. De aici poate fi deja un gând care pas cu pas, din durere, din suferință, ne poate deveni drag: că cineva a ales poate să moară pe planul fizic, pentru a putea îndeplini cu atât mai puternic sarcina sa. Cumpănim apoi acest gând cu durerea pe care va trebui să o resimtă și prin care trebuie să treacă de acum încolo iubita noastră prietenă, soția lui Herman Joachim, cumpănim acest gând cu propria noastră durere în privința iubitului nostru prieten, și încercăm să ne înnobilăm durerea prin aceea că o asezăm alături de un mare gând, pe care tocmai l-am rostit; gând care, ce-i drept, nu caută să atenueze, nici să paralizeze durerea, gând care poate însă radia în această durere, ca ceva care luminează din Soarele cunoașterii omenești și ne învață să pătrundem necesitățile omenești și necesitățile de destin. Într-un astfel de context un asemenea eveniment devine în același timp ceva care ne poate aduce în raportul corect cu lumea spirituală.

Dacă prin astfel de gânduri ne fortificăm în privința înclinațiilor pe care vrem să le dezvoltăm: înclinațiile forțelor noastre sufletești înspre locurile de ședere actuale și viitoare ale sufletului scump nouă, atunci nu vom putea niciodată pierde acest suflet, atunci vom fi conectați activ cu el. Și dacă vom cuprinde întreaga putere a acestui gând: un om care a putut iubi ceea ce se află în jurul său ca puțini alții, care și-a acceptat moartea dintr-o necesitate de fier – atunci acesta va fi un gând demn de viziunea noastră asupra lumii. Dacă-l onorăm astfel pe iubitul nostru prieten, rămânem uniți în acest fel cu el. Cea care, ca tovarășă a sa de viață, a rămas aici pe planul fizic, va ști de la noi că noi vom fi împreună cu ea, uniți în gânduri față de dragul nostru prieten, că vrem să îi rămânem prieteni, apropiați.

Iubiții mei prieteni, de fapt, moartea lui Herman Joachim s-a alăturat multor pierderi pe care le-am avut în cadrul societății noastre în aceste vremuri grele. Despre una dintre cele mai grele pierderi încă nu am vorbit până acum, pentru că eu însumi sunt prea puternic implicat în ea și am pierdut mult prea mult pentru ca această legare prin elementul personal cu cea pierdută să-mi permită să ating unele aspecte ale acestei pierderi.

Un mare număr dintre dumneavoastră cred că își vor aminti cu drag de fidela noastră colaboratoare, de iubita noastră colaboratoare, de sora doamnei Dr. Steiner, *Olga von Sivers*, pe care am pierdut-o pentru planul fizic tot în ultimele luni. Desigur că în aparența ei exterioară ea nu a fost o personalitate care să se fi putut revela în acțiuni directe, palpabile, ci o personalitate care a fost într-un totu modestie. Dar, iubiiții mei prieteni, dacă fac abstracție de ceea ce pentru mine însumi și doamna Dr. Steiner este o pierdere dureroasă, de neînlocuit, dacă fac abstracție să descriu aceasta, îmi este îngăduit să indic tocmai în acest caz că: Olga von Sivers făcea parte dintre acei colaboratori ai noștri care se străduiau spiritual, care a primit de la început cu cel mai cald suflet tocmai ceea ce este nervul cel mai lăuntric al științei noastre spirituale orientate antroposofic. Această știință orientată antroposofic a fost asimilată de ea cu cea mai profundă înțelegere și prin unirea cea mai profundă a sufletului. Și Olga de Sivers a fost în așa fel structurată, încât atunci când asimila așa ceva, asimila cu întreaga ei ființă. Și ea a fost un om întreg. Acest lucru a fost știut de aceia care erau uniți cu ea. Ea era la fel de puternică în respingerea a tot ceea ce desfigurează acum progresul omenirii în mod mistic-teosofic, ceea ce aduce viața spirituală pe tot felul de căi greșite. Ea era puternică în forța de a face deosebirea între ceea ce, aparținând timpului nostru, vrea să se încadreze în progresul omenirii, vrea să acționeze pentru acesta, și ceea ce, provenind din oarece alte impulsuri și temeuri se prezintă acum ca teosofie și altele asemănătoare, ca tot felul de strădanii mistice. În privința modului în care lua chiar de la început acel adevăr înspre care noi tindem, Olga von Sivers poate fi socotită printre acei membri care se străduiesc în modul cel mai exemplar. De asemenea, ea nu avea nici cea mai mică predispoziție în ființa ei, de a-și neglija în cea mai mică măsură sarcinile vieții ei, ale vieții exterioare, ale vieții cotidiene nemijlocite, care adesea pentru ea erau sarcini grele ale acestei vieți de zi cu zi, și de asemenea nici ca prin încadrarea ei deplină, completă, în Mișcarea noastră spirituală, să se sustragă fie și în cea mai mică măsură acestor

sarcini. Și îmi este îngăduit să spun că ceea ce ea, cu deplină înțelegere de la început, a asimilat în întreg sufletul ei drept conținut al Mișcării noastre, a transferat altora. Acolo unde îi era îngăduit să transfere învățătura noastră asupra altora, ea se supunea acestei sarcini tot într-un mod cu adevărat exemplar, în așa fel încât știa să pătrundă forța ideilor prin bunăvoința imensă, plină de iubire a naturii sale, pentru a acționa prin aceste două aspecte asupra omenirii: forța ideilor – și modul deosebit, determinat de personalitatea sa, de a transfera ideile.

Așa a continuat ea chiar și atunci când o separau de noi acele granițe care se înalță în ziua de azi atât de cumplit între cei ce adesea din punct de vedere uman țin unii de alții în mod intim. Aceste granițe nu au împiedicat-o să acționeze pentru cauza noastră și în acel teritoriu care acum în Europa Centrală este socotit ca teritoriu inamic. Experiențe grele stăteau în fața sufletului ei, toată groaza acestui război înfiorător, în care ea a dezvoltat o activitate cu adevărat umanitară până în ultimele ei săptămâni de boală, negândindu-se niciodată la sine, acționând întotdeauna pentru aceia care i-au fost încredințați din evenimentele cumplite ale acestui război, dezvoltând o activitate samaritană în cel mai nobil sens, pătrunzând acest serviciu samaritan cu ceea ce îi străbătea întreaga simțire și năzuire pornind din Mișcarea noastră spirituală. Deși îmi este apropiată, îmi este îngăduit să comunic, cu sufletul mișcat, tocmai această latură a ființei sale, al acestui membru plin de dăruire și gata de jertfă, care a fost Olga de Sivers chiar de la începuturile acestei Mișcări. Era un gând drag pentru doamna Dr. Steiner și pentru mine, ca atunci când vor veni alte timpuri decât tristul nostru prezent, să putem avea din nou această personalitate și în apropierea noastră spațială. Dar și aici, o necesitate de fier a decis altfel.

Și în acest caz, moartea este ceva care se încadrează în viața noastră, atunci când încercăm să înțelegem spiritual această viață, clarificând și iluminând această viață. Sigur, sunt multe de obiectat împotriva unor lucruri care domnesc în societatea noastră, lucruri pe care tocmai societatea noastră le dă la iveală. Dar avem și astfel de

lucruri de consemnat, avem înaintea sufletelor noastre astfel de lucruri de trăit, care constituie ceva superior, extrem de frumos, de semnificativ, în special din forța care pătrunde prin Mișcarea antroposofică, se află în preajma noastră. În ziua de azi îmi este îngăduit să vorbesc despre astfel de exemple. Și unii dintre dumneavoastră își vor aminti bine și de un membru care, ce-i drept, nu aparținea ramurii noastre, dar la care totuși mă gândesc acum, întrucât a apărut adesea și în această ramură în cercul surorilor sale, cunoscută de mulți aici, *Johanna Arnold* a noastră, care de puțină vreme a trecut de pe planul fizic în lumea spirituală. Sora ei, care a fost un membru la fel de devotat, fidel al Mișcării noastre, a precedat-o cu doi ani.

Zilele acestea, la pregătirea unei broșuri împotriva unui atacator ostil Mișcării noastre, profesorul Max Dessoir, a trebuit să trec cu ochii mereu prin pasajul în care se afirma că eu nu am nicio legătură cu știința, și chiar marea masă a adeptilor mei ar renunța complet la orice activitate de gândire proprie. Or o personalitate ca Johanna Arnold este cea mai vie dovadă a câtă minciună se află în astfel de afirmații ale unui profesor ignorant. Măreția care s-a aflat în modul trecerii în lumea spirituală la Johanna Arnold, dar și în măreția interioară a întregului ei devotament sufletesc față de știința spirituală, sunt într-adevăr dovezi vii ale felului cum această știință spirituală este primită de oamenii cei mai valoroși. Viața Johannei Arnold a fost una dintre acelea care îl supun pe om la probe, dar care de asemenea fortifică și oțelește omul. A fost totodată o viață care revelează un suflet mare. Nu numai pentru că în timpul apartenenței ei la Mișcarea antroposofică ea a fost un sprijin puternic pentru ramura ei și pentru cercurile învecinate, nu numai pentru că a acționat atât de frumos în regiunea Rinului, a acționat frumos în legătură cu alte personalități – din rândul cărora a fost smulsă de curând, pentru regiunea spirituală, și doamna Maud Künstler, cea de neuitat, cea atât de strâns unită cu Mișcarea noastră – nu numai că Johanna Arnold a acționat în felul ei începând de la colaborarea ei cu

Mișcarea antroposofică, ci ea, în cadrul acestei Mișcări, a revelat un suflet puternic în el însuși. Șapte ani avea când cu o nobilă jertfire și curaj a salvat viața surorii ei mai mari, care era gata să se înece; șapte ani avea. O parte din viață și-a petrecut-o în Anglia, iar modul în care a acționat viața asupra ei arată că viața a fost atât un mare învățător și fortificator al sufletului ei, dar și ca revelator a tot ceea ce viața poate fortifica, astfel încât ea revelează după ce spiritual-divin duce dorul sufletul. Johanna Arnold prin sufletul ei mare, puternic, a devenit binefăcătoare în mediul înconjurător ei, pentru antroposofii cărora le-a fost conducător; ea ne-a fost un prieten iubit, pentru că noi am putut vedea ce forță puternică a fost ancorată prin ea în cadrul Mișcării noastre. Pentru a înțelege sensul acestui timp, pentru a înțelege ceea ce se petrece de fapt acum cu omenirea, de câte ori nu mi-a pus în ultimii ani, de când a început acest timp îngrozitor, tocmai Johanna Arnold această importantă întrebare. Ea era neconținut preocupată de ideea: Ce vrea, de fapt, acest timp cu încercări îngrozitoare cu neamul omenesc, și ce putem face noi, fiecare în parte, pentru a trece în mod corect prin acest timp de încercări? Nici un eveniment cotidian în legătură cu marea mișcare a timpului nu a trecut neobservat de sufletul Johannei Arnold. Dar ea a putut și să le încadreze pe toate în marile contexte, și ea știa și să aducă totul în corelație cu mersul spiritual al evoluției omenirii în general. Fichte, Schelling, Hegel, Robert Hamerling au constituit studiul ei puternic și serios, căreia i se dăruia pentru a descifra tainele existenței omenești. Oh, trăiesc totuși multe în cadrul Mișcării noastre, de care ne dăm seama cu o asemenea ocazie, multe care adâncesc viața omenească, acțiunea omenească, evoluția omenească. Și dacă este cineva dovada vie că este o minciună frivolă faptul că în cadrul Mișcării noastre se renunță la propria activitate de gândire: Johanna Arnold este o asemenea dovadă vie și ea tocmai prin forța sa, dăruirea sa, prin fidelitatea sa față de Mișcarea spiritual-științifică, și de asemenea prin voința sa în muncă științifică serioasă, în a pătrunde printr-o activitate serioasă de gândire în tainele omenirii, rămâne un model pentru aceia care au cunoscut-o.

Eu sunt personal recunoscător tuturor acelor care au exprimat aceasta într-un mod atât de frumos la întoarcerea prietenei noastre în patria spirituală. Și sora care este astăzi împreună cu noi și le-a văzut plecând pe cele două surori într-un răstimp atât de scurt, poate lua cu sine această conștiență că noi, uniți cu ea în gânduri, vrem să rămânem fideli față de cea care a plecat de lângă ea, din lumea fizică trecând în lumea spirituală, și pe care noi nu vrem numai să o păstrăm în amintire, ci cu care vrem să menținem un contact viu.

Iubiții mei prieteni, și astfel de considerații care se leagă nemijlocit de ceea ce ne afectează foarte dureros, fac parte din întregul – îmi este îngăduit să spun așa, înlăturând întreg pedantismul din acest cuvânt – studiului nostru viu. Vedem chiar acum în prezent murind de asemenea unele lucruri despre care nu știm în același fel că pot afla o înviere spirituală, așa cum spunem despre sufletul omenesc. Vedem murind atâtea speranțe, atâtea așteptări. Probabil că acum putem chiar spune: de ce-și fac oamenii, dacă privim mai clar în mersul evoluției omenirii, speranțe nejustificate, așteptări nejustificate? Dar speranțele și așteptările sunt forțe, sunt forțe active. Trebuie să ni le facem. Nu este așa, că întrucât ne temem cumva că ele nu se împlinesc, avem dreptul să ne abținem; ci trebuie să ni le facem pentru că atunci când le nutrim, indiferent că se împlinesc au nu, ele acționează ca forțe; pentru că din ele ceva va ieși. Dar noi trebuie să ne descurcăm și dacă uneori nu se iese nimic din ele. Tare îți dorești să-ți faci speranțe în privința unor oameni, când ei încep și numai dintr-o direcție oarecare, să manifeste căldură pentru o înțelegere a lumii spirituale. Ți le și faci. Cu toate acestea, în vremea noastră materialistă astfel de speranțe se spulberă, și în ultimele considerații v-am descris care sunt motivele mai profunde pentru care se risipesc aceste speranțe.

Aici trebuie să ne fie mereu clar: oricât de mare ar fi astăzi în lumea fizică, în unele domenii, ceea ce se numește curaj omenesc, în domeniul spiritual găsim totuși foarte rar curaj omenesc. De aceea, exemplele pe care le-am putut expune astăzi sunt de-a dreptul

exemplare, ar trebui să devină modele și în privința aspectelor exterioare ale Societății noastre și ale Mișcării noastre spirituale. Mulți oameni în ziua de azi au, așa spune, o lumină asupra acestui lucru: cu materialismul nu mai merge. Dar la pătrunderea în ceea ce trebuie pătruns, dacă e ca omenirea să fie condusă la salvare în loc să fie condusă la nenorocire în evoluția culturii, la pătrunderea în știința spirituală concretă, adevărată, acestui fapt i se opune ceea ce eu am numit adesea comoditatea sufletească interioară a oamenilor. Uneori oamenii sunt neobișnuit de aproape de a intra pe poartă, în știința spirituală, dar practic comoditatea lor este cea care îi împiedică să-și facă sufletul atât de maleabil, de plastic, de plin de conținut, încât să poată cuprinde ideile lumii spirituale care sunt explicate, adevăratele conținuturi ale lumii spirituale. Visarea la general în unitatea mistică a lumii, declamarea generală: Știința singură nu face nimic, trebuie să vină credința – este o atitudine care poate fi întâlnită la mulți în ziua de azi. Însă curajul de a pătrunde cu adevărat în concretul considerațiilor și descrierilor a ceea ce este lumea spirituală din spatele lumii noastre sensibile, acest curaj lipsește de multe ori.

V-am povestit în iarna trecută [2] despre Hermann Bahr, cât de aproape era acest om de pătrunderea în lumea spirituală după ultimele sale cărți «Expresionismul» și romanul său «Înălțarea la cer». V-am vorbit atunci și despre cărțile lui Hermann Bahr. Nu poate fi negat că în ciuda multelor sale oscilații, în ciuda multelor sale schimbări în viață, omul în cele din urmă a găsit strădania către spirit. Dar foarte ciudată este totuși o lucrare pe care tocmai mi-a trimis-o, ca pe cea mai recentă a sa, și care se cheamă: «Rațiune și știință», ediție separată din «Cultura», anuar al Societății austriece Leo, 1917, editura Tyrolia, Innsbruck. Ea pornește de la ideea cum a ajuns omenirea contemporană ca, dintr-o mai veche strădanie de cunoaștere, să clădească mai mult doar pe rațiune, să caute prin rațiune divin-spiritualul, să caute prin rațiune coerența Universului. Și Hermann Bahr pornește de la întrebarea: Pentru ce este această rațiune, de unde a venit această strădanie rațională, numită

Iluminism în secolul XVIII, și pe care secolul XIX a răspândit-o în multe cazuri. Chiar la începutul scrierii sale, el spune:

„Înainte de război, Occidentul își făcea iluzia că popoarele sale ar avea lucruri în comun. Există cosmopolis-ul, împărăția bunilor europeni, lumea strălucitoare a milionarilor, a diletanților și a esteților, a existenței apatrizilor în vagoanele de dormit, pe coastele mărilor albastre și în marile hoteluri, a hoinarilor deprădăcinați ai lumii. Există mândra republică a spiritelor în știință și artă. Există dreptul internațional. Există umanitatea. Existau internaționale ale muncii, comerțului, banilor, gândurilor, gusturilor, moralei, capriciilor. Existau scopuri, țeluri, ale tuturor popoarelor Occidentului în comun. Ba chiar credeau că la aceste scopuri comune au și un mijloc comun: rațiunea omenească. Prin ea, sperau ei, va deveni omenirea cândva capabilă treptat, prin forțe reunite, de întregul Adevăr, care probabil omului individual îi rămâne inaccesibil. Toate aceste lucruri comune ne-au fost răpite de război. Ele au dispărut.”

Așa își pune Hermann Bahr această problemă, și el aduce deja sufletul nostru de acum laolaltă cu aspirația rațională unilaterală a omului. El ne aduce aminte un fapt interesant legat de Goethe care este cu adevărat interesant. Anume Goethe contemplă în Boemia un munte curios configurat, Kammerbühl [3], și prin această contemplare lui i-a rezultat faptul că acest munte trebuie să fie, prin modul în care a luat naștere, de natură vulcanică. Goethe avea credința fermă că muntele trebuia să fi luat naștere prin vechi forțe vulcanice. Dar au existat alții, care nu erau de aceeași părere, ci presupuneau că muntele ar fi de natură neptunică, ar fi datorită forțelor de sedimentare și împins în înălțime prin puterea apei. Goethe credea asta, că muntele ar fi de natură vulcanică; dar el nu-i putea convinge pe ceilalți, care erau de altă părere, de corectitudinea presupunerii sale. El simțea că era un anumit impuls interior, care îi spunea: muntele mi se prezintă ca fiind vulcanic; pe când ceilalți spuneau: muntele ni se prezintă, conform naturii lui, sedimentar. Și

de aici, Hermann Bahr își spune: vedem așadar, din aceasta, că pe oameni îi mână cu totul alte impulsuri în formularea judecăților lor, impulsuri ce se află dincolo de rațiune. Dar nu toți oamenii sunt Goethe, este el de părere; dar cu toții pot deveni, dacă ei cred că își urmează rațiunea determinați de impulsurile lor. O vreme trecută, Evul Mediu – așa spune el în continuare – i-a determinat pe oameni să creadă că din credință pot ajunge la gânduri asupra Universului. Dar acum, credința a devenit frazeologie; ea mai hotărăște cel mult în viața dată la o parte de știință. Aici acționează impulsurile oamenilor. Dar ce impulsuri acționează printre oamenii actuali? Hermann Bahr enumără câteva dintre aceste impulsuri, care îl aduc pe om la a-l face să creadă că el își urmează doar rațiunea; dar în realitate el își urmează impulsurile, emoțiile, ș.a.m.d. Americanii, de exemplu, voiau un anumit impuls puternic. Pe acesta ei l-au numit pragmatism. Ei voiau ceea ce este util: renumitul pragmatism al lui *William James* [4]. Dar ce a ieșit, după părerea lui Hermann Bahr, din acest impuls fundamental înspre utilitate? „Dar în omul occidental mai existau doar două impulsuri”, este el de părere, și atrage atenția cum în Evul Mediu știința era „slujnica” teologiei. Și într-o vreme, oamenii nu mai pridideau în citarea acestei afirmații: Știința este slujnica teologiei. Totuși, Hermann Bahr este de părere că dacă ne uităm la cultura perioadei contemporane, adevărata rațiune, ce-i drept, nu este slujnica teologiei, dar se pare că a devenit slujnica setei noastre de câștig. Și el își pune întrebări și mai profunde. Omul individual, spune el, nu poate exista de unul singur, el trebuie să se afle într-o comunitate. O astfel de comunitate este pentru omul individual statul în care se încadrează el. Dar Hermann Bahr trebuie să pună și întrebarea: Oare nu sunt iarși afectele cele care guvernează statele individuale? – Și apoi el încearcă să lege sufletul omenesc individual de ceva spiritual. El încearcă să facă mai întâi legătura cu Goethe și Kant, și apoi cu următoarele gânduri. El își spune: vedem în viața noastră inferioară actuală acționând impulsuri interioare, care aduc de fapt rațiunea acolo unde vor ele; dar aceasta nu ne spune că ceva

este adevărat sau neadevărat pentru că noi l-am dovedit sau combătut prin rațiune, ci pentru că noi vrem așa din impulsuri interioare, așa cum Goethe voia să vadă muntele Kammerbühl ca fiind de natură vulcanică, în timp ce adversarii săi voiau să-l vadă ca fiind de natură sedimentară. Trebuie să fie alte impulsuri, spunea Hermann Bahr în continuare, care să nu provină numai din natura omenească inferioară. Aici el găsește geniul. Ceea ce face un om din geniu, este tot un impuls, dar nu unul inferior. Este ceva care acționează în om, care are ceva cosmic. Așa este el de părere. Dar acum el aproape că despică firul în patru, scormonind în dicționarul lui Grimm, pentru a ajunge în spatele semnificației cuvântului geniu. Ce-i drept, el își clarifică ce înseamnă acest cuvânt la Goethe, ce înseamnă el la Schiller, la romantici ș.a.m.d., dar totuși să folosești așa oricând cuvântul geniu, practic nu merge. Căci dacă am considera cuvântul geniu pentru cel mai înalt impuls al științei, atunci sigur ar spune toți profesorii că ei sunt genii – și ar trebui să venerăm atâtea genii! Firește, Hermann Bahr nu vrea aceasta. De aceea el caută o cale de ieșire în altă parte, și iată că o găsește: Goethe totuși n-a greșit deloc că a atribuit geniul doar unor oameni. Și pentru că nu poate fi atribuit decât anumitor oameni, el nu poate fi considerat impuls al acțiunii științifice. Pe scurt, el ajunge să presimtă o legătură interioară a sufletului omenesc cu lumea spirituală. Și el găsește aici legătura. „Mă puteți tăia în bucăți, dar eu nu vă pot clarifica legătura logică dintre ideea lui Goethe despre geniu și cântecul bisericesc «Veni, Creator Spiritus», ceea ce intră în sufletul omenesc atunci când este intonat acest cântec bisericesc; o legătură care este precis mare și puternică, și este reală, dar cum se leagă aceasta de gândul despre geniu al lui Goethe nu știu, și nici nu pot să-i dau de capăt.”

Dar Hermann Bahr vrea un lucru: să-și limpezească sieși faptul că rațiunea, simpla strădanie rațională nu poate conduce la adevăr. Hermann Bahr vrea să spună „Nu” celor cărora Iluminismul le-a spus „Da”. Iluminismul voia să aducă în lume ceva care să dea explicații în privința a ceea ce vedem și percepem. La aceasta trebuie înălțată

rațiunea. Dar pentru că acum, este Hermann Bahr de părere, rațiunea a devenit slujitoarea meseriilor exterioare și a tehnicii, el vrea să o detroneze și să o lase condusă de impulsurile care îi stau înaintea ochilor. Și aceste impulsuri ne arată cum un om care a ajuns până la poarta științei spirituale se oprește totuși, și este prea comod să abordeze concret această știință spirituală. El este de părere că rațiunea singură nu atinge nimic, că trebuie să se adauge credința și să conducă totul. De la Dumnezeu însuși trebuie să ne vină impulsurile, așadar nu din natura omenească inferioară, și prin credință trebuie să intre ele în suflet și să-i ghideze pe oameni. Știința trebuie ghidată de credință, rațiunea singură nu poate atinge nimic în știință.

Hermann Bahr își dă multă osteneală să creeze la această idee puncte de legătură. El îl indică, de exemplu, în mod interesant, pe *Friedrich Heinrich Jakobi* [5], care a exprimat cândva, într-un frumos schimb de scrisori, ideea că pentru Adevăr există pretutindeni în natura omenească locuri elastice. Este o idee foarte frumoasă a lui Jakobi. Eu am exprimat-o cândva altfel: Luați **Filosofia libertății**; acolo aveți ceva care, ca întreg, este un organism, unde un gând crește din altul; dacă ajungem undeva, la locurile elastice, gândirea merge de la sine mai departe; acolo simțim domnia spiritului în propriul suflet. Asupra acestui lucru atrage atenția Jakobi, și aceasta indică și Hermann Bahr, anume că în sufletul omenesc trăiește ceva, acționează în el ca ceva spiritual. Remarcabil este faptul că Hermann Bahr vrea să găsească în om oarecum omul superior, care este omul dumnezeiesc, prin aceea că el conduce înapoi rațiunea la credință, prin aceea că el nu consideră valabile impulsurile care au valabilitate în știința actuală. Dar el nu găsește un impuls care trăiește în omenirea actuală, sau cel puțin care poate trăi. Acesta este Impulsul lui Christos! Este remarcabil: într-un singur loc din lucrarea sa – căci celelalte două locuri unde mai apare, sunt absolut lipsite de importanță – el indică spre Christos, și acel loc nu este de la Hermann Bahr, ci de la *Pascal* [6]. Este acea afirmație a lui Pascal că noi oamenii

ne cunoaștem pe noi înșine numai prin Iisus Christos, că noi putem cunoaște viața, moartea, numai prin Iisus Christos, și că noi nu știm nimic numai prin noi înșine, nici despre viața noastră și nici despre moartea noastră, nici despre Dumnezeu și nici despre noi înșine. – Aici aveți un impuls la Pascal, care acționează din interior, care nu provine de la omul însuși: Impulsul lui Christos, care însă este în lume abia de la Misteriul de pe Golgota. Trebuie să ai totodată simț istoric, dacă vrei să-l indici. Așadar nici Hermann Bahr nu ajunge mai departe decât Harnack și ceilalți; el ajunge până la un Dumnezeu general, care vorbește prin natură, dar nu și la o concepție vie a lui Christos. Aici aveți din nou un exemplu al faptului că oamenii vor să tindă spre Adevăr, dar că ei nu Îl găsesc tocmai pe Christos, și nici măcar nu remarcă aceasta. Hermann Bahr se străduiește să arate cum principiul năzuinței străbate evoluția lumii. El spune câteva cuvinte frumoase despre cultura greacă, despre cultura romană, chiar și despre Mahomed. Este omis doar Misteriul de pe Golgota! Vorbind despre creștinism, el o face iarăși acolo unde vorbește despre Sf. Augustin. Și chiar dacă omul vorbește atât de mult despre rațiune și cele asemănătoare, nu-L găsește pe Christos, ci găsește doar un Dumnezeu general. Dar Christos este Dumnezeul care a coborât din înălțimile cosmice în viața pământească și trăiește la fel de adevărat în noi precum trăiește nemijlocit în noi Sinea noastră superioară. Prin ceea ce are în vedere Pascal, dobândim cunoașterea lumii, a vieții, ca și a morții, a lui Dumnezeu și a noastră înșine, prin aceea că ne lăsăm pătrunși de Christos. Însă pentru a ne da seama de aceasta, este necesară știința spirituală. Altfel nu se poate. Și calea într-acolo a configurat-o deja Goethe. Dar ce spune Hermann Bahr, străduindu-se să justifice tot felul de expresii ale lui Goethe, prin aceasta vrând să elucideze faptul că interiorul său a fost condus în ultima vreme la credință? El spune: „Cred că nu trebuie să confirm mai întâi că eu sunt adeptul doctrinei Vaticanului, și nu al părerilor lui Goethe și Kant!” – Confluența cu ceea ce are puterea exterioară și se remarcă în prezentul nostru că vrea să dezvolte din nou puterea. Oamenii nu vor să vadă,

nu vor să audă, ei lasă să treacă pe lângă ei ceea ce le-ar explica semnele timpului. În orice caz Hermann Bahr știe în felul său să interpreteze mai bine semnele timpului. El știe că în timpul nostru unele semne vorbesc pentru a spune: Cred că nu trebuie să confirm mai întâi că eu sunt adeptul doctrinei Vaticanului, și nu al părerilor lui Goethe și Kant! Acesta este de-a dreptul un exemplu pentru această situație, când comoditatea îl oprește pe om. Eu țin la Hermann Bahr, am spus deja acest lucru; nu vreau să spun nimic împotriva lui, ci doar să discutăm ce anume acționează în mod caracteristic la el ca personalitate dotată, semnificativă în timpul nostru.

Rațiunea: este ușor să o învinuiești! Se pot spune multe împotriva ei, se poate spune că ea nu găsește Adevărul. Cu toate acestea, doar acuzarea rațiunea înseamnă exact că nu se pătrunde suficient de adânc în lucruri. Dacă s-ar cerceta mai adânc s-ar ști că numai acea folosire a rațiunii care este pătrunsă de Ahriman abate de la realitate, la fel cum și acea folosire a credinței care este pătrunsă de Lucifer poate abate de la realitate. Credința poate fi îmbibată de Lucifer, rațiunea de Ahriman. Dar nici credința și nici rațiunea nu conduc în sine la neadevăr sau greșeală; căci, ele sunt dacă vrem să vorbim în sens religios, daruri divine ale omului. Dacă ele sunt conduse pe căi corecte, atunci duc la Adevăr, și nu la eroare și neadevăr. Și o înțelegere mai profundă ar fi aceea de a recunoaște cum se strecoară Ahriman în rațiune și produce ceea ce este rătăcirea rațiunii. Pentru aceasta, însă, trebuie iarăși să pătrundem în lumea spirituală concretă, și nu ne este îngăduit să fim prea comozi ca să preluăm reprezentările individuale ce redau lumea spirituală. Dacă vrem să ne extindem în abstracții oribile, spunem vorbe de ocară în privința rațiunii și nu știm că în evoluția concretă din cea de-a cincea perioadă de cultură postatlanteană rațiunea trebuie să aducă Eul în sufletul conștiinței. Oamenii vorbesc ca orbii despre culori. Dar atunci când vorbești în ziua de azi din punctul de vedere al științei spirituale, atunci trebuie să susții – chiar dacă diverși ignoranți sau oricare alți

oameni ne reproșează tot felul de contradicții –, după cum am expus deja, ceea ce rezultă atunci când spiritul însuși caută în spirit. Avem o responsabilitate personală față de spirit. Și tocmai aceasta – precum am putut evidenția astăzi pe exemple particulare – este de simțit ca ceva măreț la om: să simți responsabilitatea în spirit pentru tot ceea ce faci, dar și pentru ceea ce simți și gândești. Dar dacă ne legăm de ceva devenit istoric, fără căutarea care să ne privească personal în cele necesare omenirii, atunci probabil că putem să și spunem: „Pe cine îl interesează pe ce cale m-a condus Dumnezeu,” – anume așa spune Hermann Bahr – „aceluia îi indic lucrările mele «Inventariere» și «Expresionism», dar să se ferească, ceea ce trebuie să-l rog și pe cititorul acestui articol, să generalizeze cumva experiențele mele personale, care mie mi-au ajutat, dar care nu au deloc pretenția să poată ajuta, de aceea, și pe alții”. Așadar, dacă accepți tot ceea ce Vaticanul decide a fi valabil, atunci nu mai este nevoie să fii responsabil pentru ceea ce te privește personal. Căci s-ar putea spune la fel de bine: „Așadar dacă cititorul se izbește aici de vreun gând care se depărtează de acesată idee de bază, eu îi atrag atenția în mod expres să nu atribuie intenției mele ceea ce s-ar datora numai neglijenței, sau ambiguității unei formulări nefericit alese, întru totul împotriva voinței mele și spre durerea mea”.

Este totuși bine atunci când cineva face deschis, onest o astfel de mărturisire. El exprimă prin acesta o confesiune care este depărtată la maxim posibil de știința spirituală orientată antroposofic. Dar el exprimă și ceea ce este condiție fundamentală într-un anumit cerc spiritual care astăzi vrea să devină din nou puternic: Ceea ce îmi place mie ca individ, ceea ce cred eu ca individ, ceea ce afirm eu, remarc din capul locului că acestea nu o privesc pe lume; pentru lume consider determinant ceea ce Vaticanul poruncește lumii să creadă și să mărturisească; aici îmi amestec și eu vocea, dar vreau să o las să se afirme numai atât cât o lasă Vaticanul!

Nu știu în ce grad va mai fi potrivit timpului depunerea unei astfel de mărturii. Dar faptul că știința spirituală trebuie să se bazeze pe

temeiul de a cerceta ea însăși și de a susține cu responsabilitate deplină cele cercetate, aceasta este sigur. Oricât de multe deziluzii ar avea această știința spirituală, oricât de multe încrederi sfărâmate, trebuie totuși să vorbim despre ele, și chiar și atunci când sunt speranțe care s-ar fi putut îndrepta înspre ceva mai bun, cum este cazul lui Hermann Bahr.

CONFERINȚA a V-a

Berlin, 28 august 1917

Se întâmplă mereu – și pe bună dreptate – că se întreabă: Cum ne apropiem de Impulsul lui Christos, de ființa lui Christos în general? – sau că această întrebare se pune sub o oarecare altă formă. Te poți apropia în diverse moduri de această mare problemă, care constă în faptul că omul simte exact o asemenea nevoie, și în decursul considerațiilor noastre antroposofice am cuprins într-adevăr cu privirea această problemă din cele mai diferite părți. Nouă ne este cunoscut faptul că un șir sau altul de noțiuni, o sumă sau alta de reprezentări, epuizează la fel de puțin realitatea spirituală, pe cât imaginea unui copac, fotografiat dintr-o parte, poate epuiza întreaga formă a acestui copac, și astfel putem doar spera ca prin considerații din cele mai diferite laturi, să ne apropiem de ceea ce putem numi realitatea în domeniul vieții spirituale.

Înainte de toate trebuie să-i fie oricui limpede faptul că găsirea lui Christos este ceva intim, și noi știm cum este corelată aceasta cu natura Eului omenesc. Noi știm că această natură a Eului omenesc se exprimă și în limbaj prin aceea că orice alt cuvânt poate fi folosit astfel încât prin el să putem desemna ceva exterior, dar că nu putem rosti niciodată cuvântul Eu așa încât să se refere la ceva care se află în afara noastră. Legătura intimă a ființei lui Christos cu acest Eu, dă pentru noi oamenii, acestei ființe-Christos, un caracter la fel de intim ca acela pe care îl are Eul însuși pentru noi. De aceea toate considerațiile, toate impulsurile de simțire, tot restul forțelor interioare pe care le facem active în noi atunci când tratăm chestiunea Christos, sunt tocmai căi înspre Christos. Și putem spera, și trebuie să sperăm că îl vom găsi pe Christos prin astfel de considerații, astfel de sentimente, de impulsuri de voință ș.a.m.d. În special însă pentru prezent este de o importanță deosebită să cuprindem cu privirea mersul istoric al evoluției omenirii și referitor la ideea de Christos. Ne aflăm într-un moment istoric plin

de însemnătate, într-un moment istoric atât de plin de însemnătate încât probabil că prea puțini oameni realizează această însemnătate în toată amploare și consecințele ei. Cu atât mai mult și din această cauză se cuvine în timpul nostru să nu ignorăm devenirea istorică a omenirii atunci când este vorba de cel mai important lucru.

Acum, noi știm că devenirea sufletului omenesc, întregul conținut al sufletului omenesc era altul înaintea Misteriului de pe Golgota, că el este altul după acesta, și noi am și descris în diverse moduri cum se comportă acest altul. Pe vremea când în omenire încă exista mai multă simțire pentru însemnătatea cunoașterii spirituale, putem spune în urmă cu 50-60 de ani, mai mulți oamenii încă atingeau cea mai înaltă problemă, și găsim tot mai mult că în ultimii 50-60 de ani aplecarea oamenilor înspre a pătrunde înțelesul marilor probleme în profunzimea lor efectivă, dispare. Dacă, de exemplu, luăm în mâini lucrările unui psiholog ca *Fortlage* [1], care a activat până în anii 60 ai secolului XIX, încă mai găsim o caracteristică remarcabilă a conștiinței omenești la Fortlage, psihologul, care a activat la Jena și în alte locuri. La el aflăm o definiție a conștiinței pe care, aș spune, filosofii actuali deja o găsesc foarte reprobabilă.

Anume, el a spus odată, era în 1869, că această conștiință omenească ar fi înrudită cu moartea, cu murirea, și pe măsură ce în decursul vieții dezvoltăm conștiința, dezvoltăm propriu-zis în noi – treptat, pas cu pas – forțele care în clipa morții se apropie de noi dintr-o dată. Astfel, pentru Fortlage, momentul morții este un act de conștiință infinit multiplicat. S-ar putea spune că pentru el conștiința este o înceată viață de murire. Nu că viața este o viață de murire, dar conștiința în om este o viață de murire, și moartea este conștiință concentrată într-un moment.

Aceasta este o remarcă extrem de importantă a unui psiholog. Este o remarcă, după cum am spus, pe care filosoful actual deja o blamează ca fiind neștiințifică. Aceasta într-adevăr s-a și întâmplat.

Acum putem spune: oricât de importantă este această remarcă pentru condițiile vieții sufletești omenești actuale, pentru viața

conștiinței actuale, ea nu este cu totul corectă pentru orice perioadă a evoluției sufletului omenesc. Acest aspect este iarăși extrem de important. Cu mii de ani înaintea Misteriului de pe Golgota, cineva cu o cunoaștere mai profundă nu ar fi putut spune așa. Conștiința noastră actuală, care în viața obișnuită este lipsită de orice clarvedere atavică anterioară, trăiește într-adevăr datorită morții lente. Dar nu așa stăteau lucrurile la conștiința clarvăzătoare atavică din timpurile vechi, ce dispărea treptat pe măsură ce se apropia Misteriul de pe Golgota. Cu toate că, firește, într-un astfel de caz întotdeauna cuvintele exprima foarte puțin lucrul corect, aș dori totuși să spun: Această veche conștiință era un excedent de viață spirituală asupra vieții organice omenești, în timp ce acum ne aflăm într-un excedent de viață organică omenească, ce se îndreaptă către moarte, asupra vieții spirituale. Acum avem conștiința prin aceea că suntem copleșiți de trupul muritor atunci când, dimineața la trezire ne întoarcem în el; și prin aceea că suntem copleșiți de trupul muritor, ajungem să dezvoltăm conștiință în sensul în care este conștiința obiectivă actuală. Alta a fost situația, după cum am spus, la oamenii de dinaintea Misteriului de pe Golgota. Ei aveau un surplus de viață spirituală. Acesta nu era total epuizat atunci când ei se reîntorceau dimineața în trupul lor fizic, iar acest excedent se exprima în clarvederea lor atavică. Dar înspre Misteriul de pe Golgota acest excedent se împrăștia tot mai mult, și pe vremea Misteriului de pe Golgota pentru majoritatea oamenilor a existat un echilibru între viața sufletească interioară și viața organică a trupului. Și după aceea viața organică a trupului a devenit preponderentă. Aș spune: oamenii de dinaintea Misteriului de pe Golgota știau prin naștere, oamenii de după Misteriul de pe Golgota știu prin moarte. Prin acesta vedem din nou ce moment crucial în evoluția omenirii este, de fapt, Misteriul de pe Golgota.

Apoi a avut loc descreșterea vechii conștiințe clarvăzătoare, a vieții conștiente datorită faptului de a se fi născut. Încet și treptat omului i-a dispărut conținutul sufletesc al unei lumi spirituale. Și a venit o

vreme, care a durat aproape un mileniu înainte de Misteriul de pe Golgota, în care practic mai puteau afla ceva despre lumea spirituală – despre care mai înainte aflau cu toții – doar cei care erau inițiați în misterii. De aici se poate înțelege ceea ce este expus în lucrarea mea ***Creștinismul ca fapt mistic*** [2], anume că Platon, care știa această taină, face observația: Numai acei oameni care sunt inițiați în misterii, sunt oameni în sens propriu-zis; ceilalți trăiesc cu sufletul în mocirlă. – O remarcă într-adevăr extrem de crudă, dar care provine de la ceea ce am expus eu acum, iar aceasta nu este ceva arbitrar, ci corespunde întru totul unei necesități a dezvoltării omenesti.

Acum, să ne imaginăm pentru o clipă ce s-ar fi întâmplat dacă nu ar fi venit Misteriul de pe Golgota. Dacă nu ar fi venit, inițial evoluția ar fi mers mai departe în același mod; ceea ce înseamnă că în lumea exterioară ar fi fost tot mai mulți oameni cărora le-ar fi dispărut toată legătură directă cu lumea spirituală și în cele din urmă s-ar fi ajuns ca oamenii să nu mai fie deloc plini de spirit, ci să fie doar larve, doar structurări organice, eterice, și altele asemănătoare. Am fi de mult în timpul în care sufletele oamenilor nu ar fi capabile să trăiască în trupuri, am fi de mult în timpul în care sufletele doar ar pluti în lumea spirituală, peste trupurile lor; am fi de mult în timpul în care ar mai fi posibil numai ca sufletele mult-evolute din vremurile trecute să acționeze inspirând de sus în jos, în omenire. Singurul mod în care ar mai putea apărea o conștiință a lumii spirituale în om, ar fi ca omul să fie inspirat, în mod individual, în misterii. Spiritul omenesc însuși nu ar locui nicidecum pe Pământ. Lăcașurile misteriale ar fi acele lăcașuri în care ar apărea inspirațiile; numai că Ahriman ar lupta mereu împotriva lor; ar lupta împotriva inspirațiilor, el ar opri mereu larvele omenesti să acționeze în sensul inspirațiilor, respectiv ar întoarce în contrariul lor intențiile care le-ar fi inspirate.

Prin urmare, a trebuit să se facă posibil ca sufletul omenesc să poată locui din nou în trupul omenesc, care se formează prin naștere și piere prin moarte, pentru că acest trup omenesc în viața sa ce se îndreaptă către moarte, înfrânge viața sufletului devenită mai

atenuată. Acest lucru a fost posibil numai prin faptul că o ființă din lumea spirituală, chiar ființa lui Christos, s-a unit cu forțele pământești care au devenit acum dominante pentru conștiința omului. Așadar cu ce forțe? Tocmai cu forțele de la care avem acum conștiința, cu forțele morții! Gândiți-vă cât de cuprinzătoare devine în felul acesta maxima rosicruciană: In Christo morimur, în Christos murim! El exprimă oarecum întreaga noastră ființă, el exprimă ceea ce a intervenit prin Misteriul de pe Golgota în evoluția omenirii, ceea ce s-a unit cu forțele aducătoare de moarte, pentru ca aceste forțe aducătoare de moarte să poată forma noua conștiință.

De întrebarea: atunci cum se face ca în aceste circumstanțe așa mulți oameni de pe Pământ încă nu-L recunosc pe Christos?, sunt legate taine așa de multe și de adânci, încât asupra lor exact în prezent în general încă nu se poate vorbi. Dar în privința evoluției omenirii este exact așa cum tocmai am exprimat.

Gândiți-vă acum, în acest context, cum s-a petrecut Misteriul de pe Golgota. Gândiți-vă în acest context că entitatea Christos s-a încorporat în trupul lui Iisus din Nazaret, așadar într-un trup care desigur că era expus pe atunci aceluiași condiții cărora le erau expuse trupurile oamenilor în general. În conformitate cu caracteristicile ereditare pure, trupul lui Iisus era expus aceluor condiții care se dezvoltau treptat până acolo încât acum conștiința să vină de la moartea trupului. Ce trebuia să se întâmple așadar, ca printr-un imbold, o smucitură uriașă să vină în evoluție un impuls corespunzător, ca o forță prin care evoluția omenirii a fost îmbibată de o conștiință care trăiește datorită morții? A trebuit să intervină faptul că entitatea Christos, care a trăit timp de trei ani în trupul lui Iisus din Nazaret, a spus aceluor trup ceva care nu poate fi spus decât în clipa morții, pentru că numai în clipa morții poate fi strâns laolaltă, concentrat tot ceea ce constituie taina conștiinței omenesci. Nu a trebuit, așadar, să-l aducă Christos pe Iisus la moarte, pentru ca să poată veni acest întreg impuls de conștiință care trebuia să vină și putea fi comprimat, presat înăuntrul omenirii? Categorie, trebuia! Și

când ne aflăm noi înșine în acea clipă în care putem spera într-o înțelegere concentrată a lui Christos? În clipa morții! Pentru că atunci, în acel moment sunt prezente toate acele forțe de care este susținută conștiința noastră de-a lungul întregii noastre vieți. În momentul morții suntem capabili să absorbim ceea ce în esență este taina conștiinței noastre, și cu aceasta să primim impulsul lui Christos. Așadar, ne pregătim de fapt să primim impulsul lui Christos prin aceea că noi căutăm înțelegere, simțire și sentiment pentru impulsul lui Christos. Dar înțelegere față de ceea ce ne întâmpină în moarte putem avea numai atunci când organul înțelegerii noastre este eliberat, ceea ce înseamnă că deși momentul morții ne oferă condițiile de a ne uni cu Christos, abia atunci când suntem eliberați de trupul eteric sunt în stare Eul nostru și trupul nostru astral, care constituie organele de înțelegere, să vadă ce anume s-a unit acolo cu noi.

Pentru a fie create și condițiile ca să poată fi așa, mai trebuia să intervină și altceva în Misteriul de pe Golgota. După ce într-un fel Christos i-a încredințat lui Iisus, în moartea de pe Golgota, taina viitoarei conștiințe omenesti, trebuia să intervină faptul covârșitor că Iisus, cel care îl conținea pe Christos, s-a ridicat la o nouă viață din acea forță care este moartea, ceea ce înseamnă că a trebuit să intervină Învierea, pentru ca noi să putem înțelege apoi Învierea, atunci când, la câteva zile după moartea noastră, trupul eteric se desprinde de noi în sensul științei noastre antroposofice. În acest proces interior al morții, al desprinderii trupului eteric la câteva zile după moarte, noi retrăim într-un anumit mod Misteriul de pe Golgota. Căci a trebuit să fie așa, ca din moarte să vină viață, și anume conștiință. Dar această conștiință trebuia să trăiască ea însăși, așadar din moarte trebuia să se nască viața. Aceasta nu era înainte de Misteriul de pe Golgota. Înainte numai din viață lua naștere viață. Înainte oamenii nu aveau nevoie să înțeleagă cum ia naștere viață din moarte, ci era necesar să înțeleagă doar cum ia naștere viață din viață. De aceea – și acesta este și el unul dintre multele puncte de vedere prin care ne apropiem de aceste taine –, creștinismul își are originea în Înviere, și de aceea nici

un autodenunțat creștinism nu este un creștinism adevărat, dacă nu pătrunde deplin gândul Învierii în toată vitalitatea sa; anume că Christos, care intră în forțele morții, este viu! Acest lucru trebuie înțeles. Orice altceva nu oferă o adevărată înțelegere a creștinismului, și un nou creștinism care vrea să se susțină fără ideea Învierii nu este creștinism. De asemenea, fenomenele însoțitoare Misteriului de pe Golgota sunt tot astfel încât se leagă în mod armonios de ceea ce tocmai s-a spus în privința Misteriului de pe Golgota. Omenirea avea nevoie de moarte și de Înviere.

Numai că printre acele gânduri pe care le putem lega de Misteriul de pe Golgota, gândul morții lui Christos Iisus rămâne unul foarte problematic, din simplul motiv – pe care l-am indicat adesea aici – că pe de o parte omul este constrâns, de fapt, să condamne faptul că s-au găsit oameni care să aducă un nevinovat la moarte, și pe de altă parte este faptul că dacă nu ar fi intervenit această moarte, întreaga binefacere a creștinismului nu ar exista. Așadar, binefacerea creștinismului a venit printr-o crimă. Această idee discutabilă se impune tot mai mult oamenilor. Oamenii trebuie să-și spună: dacă nu ar fi existat pe atunci cei care au fost atât de criminali încât să-L ucidă pe Christos, creștinismul nu ar exista. Dar cu toate acestea vrem să avem creștinismul.

Aici se află unul din acele puncte în care trebuie să apelăm la ceea ce am numit într-una din ultimele considerații necesitate, necesitate de fier. Omul gândește în viața sa pământească în conformitate cu gândurile sale. El orientează după gândurile sale structura socială a vieții. Ce avem ca organizare în ceea ce privește națiunea, statul și așa mai departe, este gândire umană. Pentru noi este de la sine înțeles să trăim așa cum au făcut oamenii societatea și fără să luăm în seamă că gândurile omenești după care este determinată structura socială, pot veni fie de la Dumnezeu, fie de la diavol. Dar dacă privim înapoi la timpuri foarte îndepărtate, de dinaintea Misteriului de pe Golgota, ne va fi fără îndoială limpede că în acele timpuri vechi oamenii primeau prin clarvederea lor atavică și ideile pentru stabilirea structurii

sociale, dar că tocmai din punctele de vedere expuse astăzi, în evoluția mai departe înspre Misteriul de pe Golgota oamenii au devenit tot mai mult măști, devenind, datorită acestui fapt, tot mai accesibili influențelor ahrimanice. De aceea, inevitabil în rânduielile vieții a putut fi prezent tot mai mult ahrimanic. A trebuit, de exemplu, să vină o asemenea concepere a vieții legislative așa cum o avem acum. Și a trebuit tocmai o asemenea concepere a vieții legislative, care era întru totul ahrimanică, să se – așa spune – concentreze într-un punct al Pământului pe timpul Misteriului de pe Golgota. Nu peste tot, dar într-un punct al Pământului s-a concentrat întreaga pătrundere ahrimanică a structurii sociale. Consecința acestui fapt a fost că pentru această structură socială contraponderea, contrastul divin al sosirii unei divinități nu era lucrul cel mai adorabil, ci cel mai odios, și care trebuia eliminat. Acesta este un fenomen însoțitor, legat cu necesitate de această venire.

În două moduri vedem venind această structură socială. Pe de o parte vedem cum din legea iudaică s-au constituit forme care nu puteau înțelege că Dumnezeu s-ar apropia atât de mult de oameni, cum s-a apropiat în Christos Iisus, astfel încât această lege trebuia cu necesitate să excludă Dumnezeirea venită atât de aproape, într-atât de împânzită de ahrimanic devenise ea. Pe de altă parte romanii, care și-au adus și ei contribuția la moartea lui Christos Iisus, erau puternici în crearea structurii sociale în privința a tot ceea ce este exterior. Nu ne putem imagina ceva mai puternic în privința organizării structurii sociale decât ceea ce înfăptuise deja Imperium Romanum la vremea Misteriului de pe Golgota. Dar cât de slab este în privința puterii spirituale Pilat, reprezentantul celei mai mari puteri lumești, în clipa în care intervine Misteriul de pe Golgota! Căci Pilat nu apare altfel decât ca un om slab, care nu-si poate dobândi absolut nici o poziție cu privire la ceea ce ar fi să se petreacă.

Vedem astfel cum și în fenomenele însoțitoare ale acestui eveniment se arată ceea ce am expus aici într-una din ultimele considerațiuni: Pe când s-a apropiat Misteriul de pe Golgota,

omenirea era cel mai puțin capabilă să-l înțeleagă. L-ar fi înțeles în vremurile vechi. Atunci când a venit, ea era cel mai puțin capabilă să-l înțeleagă, și abia pe alte căi trebuie să vină înțelegerea acestui eveniment. Este important să avem aceasta pe deplin în vedere.

Acum gândiți-vă, dacă încercăm să cuprindem cu privirea taina morții omeștești și a trezirii omului din trupul său astral și din Eu, și încercăm să o aducem într-o legătură strânsă cu Misteriul de pe Golgota, cum trebuie să ne apropiem de acest Misteriu de pe Golgota, noi înșine cu întreaga noastră viață de sentiment. Prin gânduri, prin simțire ne apropiem de acest misteriu, și nu prin cuvintele goale generale: „vreau să-L am pe Christos în mine” –, ci prin înțelegerea esenței, cuprinderea concretă a ceea ce este apariția lui Christos în evoluția Pământului pentru propria noastră viață. Nu degeaba trece între moartea și învierea lui Christos Iisus atâta timp cât trece la noi între părăsirea trupului fizic și părăsirea trupului eteric. La omul actual, de după Misteriul de pe Golgota, există o legătură intimă între el și viața lui Christos pe Pământ. Christos a venit pe Pământ – acum o putem spune cu o și mai mare certitudine – din motivul ca Pământului să nu i se piardă omul. Oamenii ar fi devenit măști ale căror suflete le-ar fi dirijat oameni de sus în jos, dacă nu ar fi venit Misteriul de pe Golgota. Moartea i-ar fi îndepărtat treptat pe oameni de Pământ. Legătura omului cu Pământul a fost creată din nou prin Misteriul de pe Golgota. Posibilitatea conștiinței care trebuie să vină din moarte a fost creată prin Misteriul de pe Golgota.

Aceste lucruri pot fi înțelese în ziua de azi, ele reies deja în ziua de azi din contemplarea lumii spirituale, și aceste lucruri pot deveni astăzi ceva pe care oamenii îl iau în sufletele lor, pentru a adânci viața lor interioară. Și suntem într-adevăr îndreptățiți să întrebăm: Oare nu se adâncesc aceste vieți sufletești atunci când în privința celui mai important eveniment al vieții, care poate urma să se producă pentru noi în orice moment, ele se simt intim legate nu numai la modul general cu ceva numit Christos, ci cu ceva care a trăit concret pe Pământ și a trecut prin Misteriul de pe Golgota? Oare nu se produce

un flux de la viața noastră sufletească propriu-zisă înspre evenimentele de pe Golgota, atunci când considerăm astfel lucrurile?

De aceea este necesar să considerăm criza în care ne aflăm în prezent. Cu opt zile în urmă am vrut să clarific această criză pe un exemplu specific. Am vrut să arăt cum un om care se străduiește să ajungă din nou la viața creștinismului, caută tot posibilul, numai pe Christos nu. În ziua de azi este posibil să faci parte dintr-o comunitate creștină într-un tot recunoscută, poate chiar influentă, și care va deveni chiar mult mai influentă în perioada următoare, fără să-L cauți pe Christos. Acesta este aspectul care trebuie mereu accentuat pe terenul științei spirituale. Și trebuie să accentuăm în continuare că sarcina omului actual este să-și folosească puterile interioare sufletești pentru a găsi asemenea gânduri spiritual-științifice concrete. Trebuie folosită o anumită putere a sufletului pentru a vivifica lăuntric aceste gânduri. Dar fără să folosim această putere a sufletului nu avansăm, pentru că pur și simplu stăm în natura omului actual ca el să folosească o asemenea putere. Dar o putere care de fapt ar trebui folosită și nu este folosită, produce ceva maladiu. Dar omul se poate îmbolnăvi nu numai dintr-o carență, ci și dintr-un excedent. Nenumărați oameni care sunt în ziua de azi slabi, sunt în realitate puternici. Îngăduiți-mi să exprim acest paradox: Mulți din acești oameni sunt în realitate puternici lăuntric în ziua de azi. Numeroși oameni care sunt slabi, nesatisfăcuți în sufletele lor și nu știu, să spunem, cum să ajungă „în armonie cu infinitul”, sunt de fapt puternici în mod subconștient; dar pentru că ei nu pot aduce în conștiență ceea ce este puternic subconștient în ei, pentru că nu știu ce anume există acolo jos ca forță și își cere drepturile, acest subconștient al lor ia căi anapoda și îi duce la instabilitate psihică. Știința spirituală nu vrea altceva decât să aducă în conștiență ceea ce vrea să se manifeste ca năzuință și forță în omul actual, ceea ce vrea să urce în conștiență. Iar în conștiență vrea să urce în primul rând o autentică înțelegere, o înțelegere suficientă a Misteriului de pe

Golgota. Acest lucru te întâmpină în ziua de azi uneori într-un mod remarcabil.

Eu am arătat deja ca există pe de o parte necesitatea de a găsi o asemenea înțelegere ca aceea pe care am indicat-o astăzi, și pe de altă parte o retragere plină de spaimă din fața unei asemenea înțelegeri. Faptul că există un asemenea dor de a găsi din nou spiritualul – care nu poate fi găsit în ziua de azi fără înțelegerea Misteriului de pe Golgota – se arată din foarte multe fenomene, și de asemenea, este din plin accentuat de tot felul de oameni, mai ales scriitori, care însă sunt cât se poate de departe de o adevărată înțelegere. Și pentru ca noi să învățăm să înțelegem viața din prezent, trebuie să ne familiarizăm și cu ceea ce, în acest domeniu, poate fi văzut zilnic, poate fi auzit zilnic. Pe de altă parte, trebuie să fie sarcina acelor care dezvoltă interes pentru știința spirituală, de a recunoaște ei înșiși conținutul celor ce trebuie să fie împărtășite din spirit în prezent și, pe de altă parte, trebuie să fie sarcina lor de a cunoaște și viața care în ziua de azi se teme și evită să se apropie de ea știința spirituală, de a o cunoaște tocmai acolo unde ea apare într-o pseudo-înfățișare, ca și cum ar exista o strădanie înspre spirit – aceasta chiar există, dar numai în subconștient –, dar cu toate acestea oamenii nu vor să lase să se ridice la suprafață adevărata înfățișare a științei spirituale. De aceea eu nu am rețineri în a atrage atenția asupra acestor fenomene nemijlocite ale vieții actuale.

Din nou mi-a ajuns sub ochi un articol din timpul nostru în care cineva povestește cum i-a fost indicată o asemenea strădanie. Unui scriitor – desigur, în majoritate cei care scriu în ziua de azi sunt scriitori – i-a fost indicat de un domn, pe care el îl cunoaște bine, că trebuie să-l asculte neapărat o dată pe *Johannes Müller* [3]. Johannes Müller – a spus domnul respectiv – este o experiență pe care astăzi ar trebui neapărat să o trăiești. Și atunci când acel domn a rostit numele de Johannes Müller, el a adăugat imediat că Johannes Müller ar fi conducător al unui sanatoriu psihiatric și că el ar fi întemeiat ceva ca o nouă religie, o nouă etică. Dar la cuvântul „religie” instantaneu el

era deja imersat în altceva, și dintr-o frază s-a aflat în domeniul celei mai amănunțite christologii. Cu o repeziciune uluitoare, domnul respectiv și-a dezvoltat concepția despre viața lui Iisus, de acolo a trecut la teologia liberală, la Școala de la Marburg, Școala de la Heidelberg ș.a.m.d., apoi la alexandrini, la hegelienii de stânga, ș.a.m.d. Trăiești în aceste domenii în ziua de azi nehibzuintele multor oameni, care au interes pentru ceea ce iese la suprafață în acest timp, și care cu o astfel de ocazie toacă totul mărunț într-un sfert de oră. Și cu rezultatul acestei convorbiri, care s-a desfășurat atât de repede – așa spune respectivul scriitor, că numai *Kainz* [4] ar mai fi putut vorbi atât de repede, și asta numai dacă după un spectacol dat în deplasare ar fi vrut să prindă ultimul accelerat spre Berlin –, deci cu rezultatul acestei convorbiri s-a dus el la o conferință a lui Johannes Müller. Era o conferință despre sensul vieții.

Acolo el găsește că Johannes Müller a vorbit despre sensul vieții, așa cum o auzi de la adevărații sfinți: că omul trebuie să jertfească, că el nu trebuie să trăiască pentru sine, că ar trebui să trăiască pentru comunitate, ș.a.m.d. Dar – așa povestește scriitorul mai departe – ceva a fost un malheur. Anume, în urma relatării omului care vorbea atât de repede el și-a făcut în minte o anumită imagine. Dacă imaginea s-ar fi potrivit, este el de părere, atunci ar fi crezut ceea ce spunea Johannes Müller. Dar imaginea pe care și-o făcuse el nu s-a potrivit deloc; el descrie imaginea pe care a găsit-o în Johannes Müller în modul următor, de care nu vreau să vă privez pentru că este într-adevăr ceva care ne atrage foarte mult atenția asupra modului în care se procedează în ziua de azi. El spune:

„Dar pe podium a pășit un bărbat de statură medie, îndesat, cu gâtul scurt, mustață stufoasă, un ten înfloritor, prototipul unui provincial german sănătos tun. Eu n-am putut scăpa de-a lungul întregii conferințe de ideea: acest om ar fi un șef excelent pentru o mare fabrică de jucării, cu tradiție veche, din Nürnberg. Și modul lui Johannes Müller de a interacționa cu audiența nu a distrus cu nimic această imagine. Modul său de a vorbi este limpede, hotărât,

prietenos, liniștit, și totuși susținut de o intensă participare lăuntrică; el spune totul în forma cea mai inteligibilă și, în plus, de două-trei ori, și nu are odihnă până când nu a exprimat tot ceea ce vrea, până la capăt și în mod neechivoc; el nu rătăcește, vorbește mereu la obiect, este plin de cea mai onestă și mai serioasă dorință de a sluji Binelui; pe scurt, din asemenea persoane ar trebui să fie constituit un consiliu orașenesc german ideal. Și tot așa este și în privința ideilor principale conducătoare: ceea ce a expus Johannes Müller au fost, în fond, gândurile de sărbătoare ale cetățeanului german.”

Dar cum își imaginase respectivul că ar trebui să fie cel care pășește pe podium și vorbește despre autojertfire, despre a te consacra celorlalți oameni? El spune de asemenea:

„Dacă acest Johannes Müller – iar această imagine mi s-a fixat atât de strâns în cap încât sunt convins că trebuie totuși să existe cu adevărat pe undeva – și-ar fi sprijinit capul său palid și obosit în mâna albă, subțire, și ar fi privit cu ochii săi căprui, triști, în cu totul altă parte și ar fi spus cu o voce blândă, clară: Da, onorații mei auditori, credeți-mă: sensul vieții este jertfa, atunci nu numai eu, ci oricine din cei prezenți acolo ar fi trebuit, cel puțin în acel moment, să spună același lucru.”

Asta înseamnă: Atunci respectivul l-ar fi crezut. Foarte interesant. De ce l-ar fi crezut respectivul? Dintr-un motiv foarte simplu: Scriitorul nu este ca ceilalți ascultători, el este, în sens actual, un om critic, care vede unele lucruri cu o anumită șiretenie, sau, așa cum se exprimă același lucru în ziua de azi, cu o anumită abilitate. Și astfel, el își spune: dacă ar fi venit un om cu chipul palid și privirea pierdută în zare, provenită din vederea interiorizată, atunci el ar fi putut vorbi despre sacrificiu; și lumea l-ar fi crezut, pentru că ar fi văzut pe el că de fapt jertfirea de sine nu este deloc o jertfă pentru acest om; că este bucuria vieții sale și el se bucură să facă sacrificii. Dar la Johannes Müller aceasta nu rezulta ca de la sine înțeles din aspectul exterior. Căci, de fapt, scriitorului i-a apărut în fața ochilor: Da, așa cum se exprimă vorbitorul, cum se manifestă, el nu este deloc un jertfit, ba

chiar mai mult de atât, el face tot ceea ce îi face plăcere. – Acest lucru este desigur cam paradoxal. Scriitorul însă îl numește altfel. El spune: Acest om vrea, de fapt, să facă mereu ceea ce corespunde Eului său, ceea ce provoacă bucurie Eului său, dar el nu spune aceasta; căci atunci ar trebui să le spună oamenilor: Sensul vieții este să faci mereu cele înspre care ai un impuls, înspre care ai tragere; pe scurt, el ar trebui să vorbească asemănător lui Nietzsche. Dar el nu face asta, ci spune mereu contrariul celor care îi sunt scrise pe frunte.

În ziua de azi însă oamenii au de multe ori dorul de a auzi, de fapt, contrariul celor pe care le fac. Să considerăm încă o dată această frază în întreaga ei profunzime: Oamenii au de multe ori dorința să audă contrariul celor pe care le fac, de fapt. În mod cert, cei care sunt cel mai puțin dispuși să se dăruiască cumva comunității, altfel decât corespunde Eului lor, au în mod deosebit tendința să audă: Sensul vieții omenești este să te jertfești, să te dăruiești comunității. Oamenii vor să audă altceva decât ceea ce este realitate.

Căci ce se află, de fapt, aici?

Lucrurile stau așa: cel care studiază viața în ziua de azi, cel care are un simț față de ceea ce se petrece în jurul nostru, dacă acordă atenție la ceea ce le place cel mai mult oamenilor să privească și să asculte, va găsi că de fapt ei vor să audă ceea ce nu este la fel ca impulsurile cele mai lăuntrice ale vieții lor. Desigur că oamenii se înșeală pe ei înșiși în privința acestui fapt. Dar acest fapt este extrem de evident pentru acela care are ochi pentru viața prezentului. Oamenii vor senzația contrariului a ceea ce este de fapt. Dar în ziua de azi nu există prea multă înțelegere pentru a observa astfel de lucruri. Acest aspect trebuie avut în vedere neapărat. Desigur în ziua de azi există multe mijloace care ajută omul să evite să privească în față serios și pătrunzător un lucru. S-ar putea, de exemplu, ca cineva să-l asculte pe Johannes Müller, care spune: Sensul vieții constă în aceea de a te jertfi comunității; și el ar putea merge într-o societate, care ar putea fi foarte mare, și să spună acolo: Tocmai am ascultat un vorbitor excelent care a spus un principiu pe care îl mărturisesc comunității:

„Sensul vieții constă în aceea de a te jertfi comunității”, principiu care mie-mi este extrem de limpede, și în conformitate cu care vreau să mă comport eu, așa cum concep eu acest principiu. – Printr-un astfel de adaos este ușor în ziua de azi să te ajuți să sari de multe ori peste abordarea, interpretarea precisă, pătrunzătoare care ar implica în mod necesar realitatea, iar omenirea are foarte mult tendința astăzi să accepte lucrurile de acest fel. Dar pe lângă aceasta, dăinuie întru totul adevărul că în ziua de azi pentru mulți oameni, pentru majoritatea oamenilor, este senzațional să audă altceva decât realitatea. De unde vine aceasta?

Vine din dorul multor oameni, existent cu adevărat în ziua de azi, care se manifestă prin a nu fi satisfăcuți în realitatea exterioară și a voi să aibă ceva care nu încolțește în această realitate exterioară. Oamenii vor deja ceva care nu se limitează la și epuizează în realitatea exterioară, și este un impuls perfect adevărat să vrea să treacă dincolo de realitatea exterioară. Dar acest impuls se manifestă nu numai în modul sănătos de a vrea ridicarea până în lumea spirituală. De multe ori oamenii vor doar o cale de ieșire oriunde. De exemplu, omului a cărui scriere v-am expus-o adineauri i se potrivește, desigur, mai mult Johannes Müller decât știința spirituală, din simplul motiv că Johannes Müller spune mereu: Sensul vieții este să te jertfești pentru comunitate – și apoi el poate scrie un articol în această privință, pentru a conchide apoi cu afirmația: „Dar care este marele scop general al vieții în ansamblu, nu vom afla niciodată, și la urma-urmelor nici nu este necesar să-l aflăm”. Există așadar mereu posibilitatea ca cineva să fie un om „de spirit”, „monden”, și totodată să fie filistin, un filistin autentic, absolut obișnuit. Această posibilitate există totuși în ziua de azi în acest mod.

Dar posibilitatea nu mai există dacă vom căuta o relație cu acea viziune asupra lumii față de care o afirmație ca aceea cu jertfirea în comunitate devine o frază goală, dacă în ziua de azi nu nesocotim modul în care ne vorbește lumea spirituală cu cerințele ei pentru prezent. Sufletul individual va afla în ce privință ar trebui să înainteze

el în evoluția sa, dar și în ce privință ar trebui să se jertfească pentru comunitate, în locul în care se află, dacă ascultă ceea ce vrea lumea spirituală de la el chiar în acel moment. Atunci nu este nevoie să vânturăm fraze generale, ci este necesar să dezvoltăm în suflet acea forță care aduce încoace fenomenele spirituale concrete. O afirmație ca aceasta: Sensul vieții constă în aceea de a te jertfi pentru comunitate – împotriva corectitudinii căreia desigur că nu se poate obiecta nimic, dar care, din motivele expuse, nu poate fi niciodată deosebit de rodnică, o astfel de afirmație rămâne o frază goală dacă nu intervine faptul ca știm cum să aducem în ziua de azi realitatea spirituală în realitatea fizică. Căci de aceea s-a săvârșit Misteriul de pe Golgota, pentru ca din moarte să izvorască o nouă viață, pentru ca, exprimat cu alte cuvinte, din conștiința noastră actuală, care este înrudită cu moartea, să se nască spiritul viu. Și în această naștere vie a spiritului din conștiința înrudită cu moartea, suntem în relație intimă cu Misteriul de pe Golgota. Însă pe ici și pe colo apar tot felul de semne că oamenii încep să vadă necesitatea de a asculta cele spuse de știința spirituală. Trăim într-un timp greu, într-un timp al problemelor, un timp al conflictelor, și fiecare simte că trebuie să căutăm să ieșim din aceste conflicte. Dar în profunzimile epocii este întemeiat faptul că din aceste conflicte nu se poate ieși cu adevărat decât prin includerea spiritului; orice altă ieșire nu poate fi decât o ieșire aparentă, pentru nu este realitate deplină atunci când nu cuprinde spiritul.

Misteriul de pe Golgota a fost înțeles mai întâi din experiența fizică directă. Eu am expus adesea faptul că primele timpuri ale creștinismului au vorbit despre Christos pentru că încă mai existau oameni care îl văzuseră pe Christos; că apoi s-a vorbit despre Christos pentru că erau oameni care cunoscuseră oameni care-l văzuseră pe Christos. Am indicat fenomene concrete, ca de exemplu acela că în vorbirea primilor apostoli mai trăia ceva din vorbirea lui Christos. Putem găsi astfel că prima experiență pe care a făcut-o omenirea în privința lui Christos a fost pe planul fizic. Dar aceasta s-a stins până

în zilele noastre, iar răspântia dintre secolele XIX și XX a fost un timp în care a dispărut de fapt înțelegerea lui Christos, astfel încât este inevitabil că în ziua de azi pot apărea fenomene ca acela pe care l-am indicat ultima oară la sfârșitul considerațiilor noastre, oameni care caută creștinismul dar nu au deloc în sine impulsul de a-l căuta pe Christos însuși. Și ceea ce se întâmplă în ziua de azi se întâmplă totodată ca expresie a unei crize în înțelegerea lui Christos. Este important să realizăm că trăim în timpul unei crize de înțelegere a lui Christos și că o nouă înțelegere a lui Christos, care este necesară, nu poate veni pe altă cale decât pe calea aprofundării spiritual-științifice. Probabil că de aceea năvălesc puterile ahrimanice cu o asemenea forță împotriva acestei aprofundări spiritual-științifice, tocmai pentru că ea este atât de necesară pentru prezent. Acest lucru însă nu îi poate împiedica pe cei care recunosc care este sarcina științei spirituale să gândească tocmai această sarcină în legătură cu marile sarcini istorice ale prezentului. Soluția marilor probleme ale prezentului – și realmente nu este o idee de propagandă părtinitoare pentru știința spirituală faptul că exprim aceste lucruri – trebuie să fie astfel încât din cunoașterea vieții prezentului să rezulte: soluționarea celor mai importante acțiuni ale prezentului este posibilă numai atunci când această soluționare decurge din cunoașterea științei spirituale.

CONFERINȚA a VI-a

Berlin, 4 septembrie 1917

Într-o vreme ca a noastră, în primul rând nu ne este îngăduit să confundăm realitatea lumii spirituale cu gradul de înțelegere al oamenilor față de viața spirituală. Indiscutabil, trăim într-un timp în care capacitatea de înțelegere omenească și de asemenea comportamentul omenesc sunt cuprinse de materialism. Dar nu ne este îngăduit să credem că în acest timp al materialismului nu ar fi prezente influențele spirituale, că spiritul nu ar fi activ aici; căci aceasta ar fi incorect. Ba chiar, oricât de ciudat ar suna, în vremea noastră pot fi percepute din belșug acțiuni spirituale, acțiuni pur spirituale în viața oamenilor. Ele apar peste tot, sunt aici. Și apar în așa fel încât nu se poate spune că ele nu s-ar vedea sau nu ar fi active acolo unde apar. Nu așa stau lucrurile. Mai degrabă este așa că voința brutală a viziunii materialiste asupra lumii trece pur și simplu peste ceea ce se manifestă, ce este acolo „pe ordinea de zi”. Modul cum se raportează oamenii în ziua de azi la spirit, cum se comportă ei atunci când vrei să le expui valabilitatea acțiunilor spirituale, îmi amintește mereu de un incident demn de reținut care s-a petrecut cu mai multe decenii în urmă într-un mare oraș din Europa Centrală. Atunci, la o ședință importantă a unei instituții importante, a fost vorba despre faptul că decăderea morală, concepțiile morale de nivel scăzut au avut o influență rea asupra anumitor gestionări ale resurselor financiare. Bineînțeles, în această iluminată, ilustră instituție exista o majoritate care voia să știe tratate problemele financiare numai din punct de vedere tehnic-financiar. Dar exista și o minoritate – desigur în majoritatea cazurilor există minorități – care a accentuat corupția morală. Și un ministru s-a ridicat și a dat pur și simplu la o parte toată această amestecare de idei neadecvate, spunând: „Dar, domnii mei, morala nu este pe ordinea de zi!” – Aș spune, cam așa se comportă o mare parte a oamenilor atunci când vine vorba de manifestări

spirituale, de influențele spirituale: Dar, domnii mei, spiritul nu se află pe ordinea de zi! – Anume, el nu se află pe ordinea de zi acolo unde se dezbat problemele. Dar poate că tocmai dezbaterele nu ating întotdeauna realitatea; poate că exact spiritul este acolo, numai că el nu este pus pe ordinea de zi acolo unde se vorbește despre problemele omenirii.

Cine are în ziua de azi ocazia să analizeze – cine gândește totul în acest fel – întâlnește în orice moment câte un fapt de-a dreptul important de genul că trebuie să discute cu cineva despre modul în care a apărut una sau alta, despre modul în care unul sau altul a întemeiat una sau alta, cum a creat una sau alta. Dacă ai ocazia să vorbești cu oamenii într-un mod mai intim despre astfel de lucruri, atunci în majoritatea cazurilor afli altceva decât află în ziua de azi aceia în fața cărora oamenii se rușinează să vorbească despre spirit. Afli foarte frecvent că una sau alta au fost făcute, că una sau alta au fost întemeiate numai pentru că respectivul a avut o viziune, pentru că i-a fost dat un impuls spiritual. Așa cum am spus, cine are ocazia să perceapă cât de mulți oameni în ziua de azi fac una sau alta datorită unor impulsuri pur spirituale, fie din viziuni sau chiar doar din vise în care se pot vesti impulsuri spirituale, cine are ocazia să observe realitatea în această privință, acela știe că în ziua de azi cu mult mai multe lucruri decât se crede se petrec sub influența puterilor spirituale, din impulsurile spirituale ce se revarsă din lumea spirituală în lumea fizică, și că respingerea teoretică, respingerea spiritualului conform concepțiilor actuale nu înseamnă nimic comparativ cu importanța actualităților spirituale care pătrund întru totul viu în lumea noastră, însă fără îndoială nu sunt neinfluențate de materialismul care predomină. O asemenea pătrundere a impulsurilor spirituale a avut loc în orice timp al evoluției omenirii, și oamenii nu ar trebui să creadă că în ziua de azi nu există. Impulsuri spirituale au acționat întotdeauna în omenire. Dar în epoca noastră materialistă oamenii vin în alt mod în întâmpinarea unor astfel de impulsuri spirituale decât le întâmpinau pe vremea când aveau o conștiință mai

amplă despre existența lumii spirituale. Să luăm un caz concret, foarte important.

Din anumite motive este într-adevăr extraordinar de dificil să se împărtășească lumii anumite realități despre raporturile spirituale. Oamenii nu sunt suficient pregătiți, ei nu au în ei concepte ca să vină în mod corespunzător în întâmpinarea unor astfel de comunicări din lumea spirituală, și astfel de comunicări sunt ușor răstălmăcite în contrariul lor. Așa se ajunge că exact în prezent cel inițiat în lumea spirituală trebuie să tacă în multe privințe asupra celor mai importante lucruri, căci nici nu se poate prevedea ce s-ar întâmpla dacă s-ar comunica una sau alta în privința celor mai importante lucruri unei omeniri total imature. Dar un caz care se petrece foarte frecvent este următorul: trebuie să fie mereu deliberat asupra lucrurilor spirituale conform cu anumite legi ale Universului. Și dacă este atât de greu de discutat cu cei vii, așa cum este în prezent, atunci foarte adesea deliberările cu morții sunt cu atât mai însuflețite, cu atât mai intense. Și putem spune: probabil că numai în foarte puține timpuri colaborarea, colaborarea conștientă a planului fizic cu lumea spirituală în care sunt mutați cei morți, a fost așa de activă, însuflețită cum poate fi ea în prezent. Dar să presupunem că pe undeva au loc discuții asupra unor lucruri, așa cum pot fi ele doar între un cunoscător de pe planul fizic și unul decedat. Atunci tocmai în felul acesta se poate întâmpla ceva ieșit din comun. Anume, se poate produce o indiscreție transcendentală. Pot interveni două cazuri. Nu numai pe planul fizic există ființe care ascultă prin gaura cheii, ci și printre ființele lumii spirituale există dintre acelea care „trag cu urechea”, spirite inferioare care urmăresc mereu să afle tot felul de realități spirituale ascultând, prinzând din zbor ceea ce se vorbește între ființele planului fizic și lumea spirituală. Atunci poate interveni acest prim caz: Dacă un om este deosebit de pasionat, atunci când el este cuprins în mod deosebit de pasiunile sale, astfel încât se poate spune despre el: este în afara lui – lucru care se întâmplă adesea datorită pasiunii –, sau atunci când este beat, în mod real beat din

punct de vedere fizic, sau când se află în stare de leșin sau într-o stare asemănătoare, atunci astfel de spirite pot folosi ocazia și vin asupra lui; și ceea ce îi inoculează ele atunci îi poate apărea în același timp sau mai târziu sub forma unei viziuni, și astfel el poate auzi tot felul de lucruri pe care nu ar trebui să le audă.

Cine are simț pentru aceasta și darul observării pentru astfel de lucruri știe că în ziua de azi se scriu nenumărate lucruri în tot felul de cărți ale literaturii noastre, că există nenumărate lucruri, în special într-o literatură extrem de dubioasă, lucruri care răsturnate, răstălmăcite în toate felurile descind din contactele spirituale prin indiscreție. Nu poate fi nimic mai eficient decât ca vreun cobold (Kobold) să pună stăpânire pe scriitorul unui roman polițist, atunci când acesta este băut, să intre în ființa lui și să-i sugereze o frază pe care acesta o introduce în romanul său. Romanul respectiv ajunge apoi pe tot felul de uși din dos sau chiar din față la oameni, și acea frază poate acționa în mod deosebit în sufletele oamenilor, poate fi eficientă în special pentru că prin modul în care preiau oamenii astfel de lucruri nu se solicită conștiința deplină, ci ele sunt în sine ceva care vorbește subconștientului.

Celălalt lucru care se poate întâmpla este ca într-o ședință spiritistă să se descrie una sau alta printr-un medium sau altul, și atunci, în ceea ce iese la iveală prin medium, se amestecă comunicarea unui astfel de spirit, care vrea să-și plaseze acolo indiscreția. Deci la rândul ei, o cale care este eficientă în special chiar acolo unde își începe cursul dorit. Cu aceasta nu vrem să spunem ceva împotriva mediumității în sine, ci numai împotriva degenerării ei. În decursul karmei omenirii apar diverse lucruri care, prin comunicările mediumnice aduc la lumina zilei una sau alta; nu vom discuta aceasta astăzi, dar voi sublinia posibilitatea că realmente într-un timp cum este cel actual, canale spirituale din cealaltă lume ajung în lumea fizică. Aceste canale sunt de-a dreptul nenumărate, și ele sunt cu mult mai reale decât se crede. Având în vedere aceasta, veți înțelege când vă spun acum ceva care cu

siguranță în ziua de azi poate fi privit adesea mai mult ca un paradox al prezentului, dar care este totuși profund adevărat.

În viitor desigur că se va scrie despre evenimentele anilor 1914, 1915, 1916, 1917. Se vor scrie multe în sensul în care scriu istoricii. Se va scrie despre cauzele acestui cumplit război mondial, se vor scotoci din toate părțile documentele care se găsesc în toate arhivele posibile, și se va încerca să se scrie din toate aceste documente o istorie plauzibilă, probabil a anului 1914, în privința evenimentelor europene. Cel mai important lucru de care trebuie să ne dăm seama într-o astfel de situație este că nicio cercetarea documentară, că niciun raport realizat după modelul cercetării istorice de până în prezent, nu va fi suficient ca să clarifice cauzele acestui monstruos eveniment din lume. Căci printre cele mai importante cauze vor fi acelea care prin natura lor nu sunt consemnate în documentele exterioare fabricate cu cerneală de scris sau tipografică, ci care dimpotrivă sunt chiar negate pentru că astăzi „nu se află pe ordinea de zi”. Zilele acestea ați citit cu siguranță relatări de la acea dezbateră judiciară rusă, la care ministrul rus de război *Suchomlinoff* [1], fostul șef de Stat Major, și alte personalități, au făcut declarații importante. În privința acestor afirmații mulți oameni sunt indignați; în cazul acestor afirmații mulți își dau seama că poți fi puternic indignat moral din această cauză, de exemplu din cauză că *Suchomlinoff* l-a mințit pe țar, sau că șeful de Stat Major rus, atunci când încă avea în buzunar ordinul de mobilizare l-a asigurat ferm pe atașatul german că acest ordin nu a fost încă emis, și a spus aceasta pentru că el intenționa să-l predea organelor respective abia peste câteva minute. Desigur oamenii pot fi indignați de aceste lucruri, în privința cărora se pot declama tot felul de principii morale. Dar de mințit se minte atât de mult în ziua de azi încât pe acela care cunoaște lumea nu ar trebui să-l mire că într-o poziție importantă se minte chiar zdravăn. Și totuși, nici aceasta și nici ceea ce vorbesc oamenii în această privință nu constituie lucrul principal. Altceva este principal. Anume, dacă citești acest întreg proces, găsești cuvinte demne de remarcat care indică în mod evident

despre ce este vorba. Suchomlinoff povestește că atunci când s-au desfășurat aceste lucruri el și-a pierdut pentru un timp rațiunea. El a spus de-a dreptul: „Mi-am pierdut rațiunea în această privință”. – Întreaga tevdatură i-a luat rațiunea. Și în acea perioadă nu au fost puțini oamenii care s-au aflat într-o asemenea situație.

Imaginați-vă un asemenea Suchomlinoff, care și-a pierdut rațiunea: aici există într-adevăr posibilitatea ca ființele spirituale ahrimanice să-i ia sufletul în posesie și să-i insuflă tot felul de lucruri; acesta este modul în care acționează Ahriman în lume, în special atunci când – cu excepția cazului când dormim – nu punem mare preț pe faptul de a fi pe deplin în conștiința noastră. Dacă suntem pe deplin în conștiința noastră, asemenea ființe spirituale nu pot avea acces adecvat la sufletul nostru. Dar dacă spiritualitatea, conștiința, este întunecată, ființele ahrimanice au imediat acces la noi. Acestea sunt porțile, ferestrele, pe unde ființele ahrimanice și luciferice intră în lume și-și realizează planurile invadând și posedând oamenii aflați într-o stare de conștiință atenuată. Căci nu printr-o modalitate inexplicabilă, groaznică, acționează Ahriman și Lucifer, ci prin faptul că oamenii le vin în întâmpinare cu starea lor de conștiință. Cine va voi în viitor să scrie istoria acestui război va trebui să cerceteze unde anume au existat asemenea stări de conștiință subjugată, unde anume au fost uși și ferestre deschise pentru pătrunderea forțelor ahrimanice și luciferice. Acest lucru nu s-a întâmplat în aceeași măsură la evenimente similare anterioare. În cazul evenimentelor similare anterioare este suficient ceea ce găsesc profesorii și istoricii când examinează arhivele și pun cap la cap din cele găsite cauzele evenimentelor. De data aceasta va rămâne un rest, chiar dacă oamenii vor cerceta cu exactitate documentele exterioare. Iar acest rest care se rămâne este intruziunea în lumea oamenilor a unor puteri spirituale cu totul deosebite, prin stările de conștiință stinsă ale oamenilor.

În alt loc am vorbit despre faptul că într-un anumit ținut al Pământului au fost pregătite de decenii condițiile pentru ca la momentul potrivit forțele ahrimanice potrivite să acționeze înăuntrul

omenirii. Un șuvoi imens de impulsuri spirituale a străbătut Europa în lunile iulie și august 1914, un vârtej de influențe spirituale. Acest lucru este ceea ce trebuie luat în mod deosebit în considerare, ceea ce trebuie înțeles, trebuie înțeles corect. Și oamenii nu înțeleg realitatea dacă nu sunt în măsură să abordeze această realitate cu acele concepte care sunt luate din viața spirituală concretă. Știința spirituală este chiar necesară pentru înțelegerea realității prezentului. Și nici o acțiune eficientă în prezent, fie în domeniul politic, fie în alte domenii, nu este posibilă fără ca omul să dezvolte o viață trează în privința evenimentelor, prin reprezentările, prin conceptele pe care le poate dobândi prin știința spirituală. Nu în sensul că s-ar putea judeca totul într-un mod stereotip după știința spirituală, dar ea este ceva care ne instruieste să trăim în mod treaz viața prezentului, pe când exact starea sufletească materialistă ne face să dormim în privința a ceea ce este mai important, și nu ne zguduie așa încât să ajungem la o judecată în privința contemporaneității.

Aceasta este ceea ce aș dori să fie ca nuanță mereu prezentă în conferințele și considerațiile spiritual-științifice, pentru ca această știință spirituală să devină cu adevărat un element viu, activ, astfel încât sufletele să se comporte în lumea exterioară așa cum corespunde acestei lumi exterioare, și să fie cuprinse și de concretul lumii, nu numai de știința spirituală ca atare. Trebuie să fim capabili să judecăm lucrurile corect pornind din simptome.

V-am povestit recent cu câtă fenomenală superficialitate s-a apucat să scrie în privința antroposofiei un profesor universitar din Berlin. V-am povestit ce distorsionare sau chiar calomniere inconștientă și-a permis să facă *Max Dessoir* [2]. Însă este în legătură cu întregul complex de fenomene faptul că un individ ca Max Dessoir se află într-un corp academic și ca a fost posibil și încă altceva. Acest individ Max Dessoir a scris cândva o istorie a psihologiei, și după cum face chiar el remarcă în prefața acestei cărți, el a conceput așa-numita istorie a psihologiei la inițiativa Academiei de Științe din Berlin, care a oferit un premiu pentru expunerea istoriei psihologiei. Această Istorie a

psihologiei este o lucrare atât de la întâmplare scrisă, atât de deficitară în conținutul ei, încât mai târziu însuși respectivul individ Max Dessoir a retras-o din circulație și a fost dată la topit. Așadar nu pot exista prea multe exemplare din această operă. Dar eu am în posesie un exemplar pentru recenzie al acestei cărți, și probabil că vă voi mai povesti câte ceva despre ea. Deocamdată a trebuit să mă ocup de această carte în capitolul despre atacurile împotriva antroposofiei din broșura mea care va apărea în curând. Așadar Max Dessoir scrie despre istoria psihologiei și apoi dă această operă la topit. Dar rămâne prezent faptul că Academia de Științe din Berlin a premiat această istorie a psihologiei, care a fost restrasă și dată la topit! Nu ne este îngăduit să trecem adormiți pe lângă astfel de lucruri, deoarece ele sunt simptomatice și vorbesc despre ceea ce se petrece în lumea noastră actuală.

Ce sunt astfel de indivizi academici pentru oameni? Ei sunt cei care educă noile generații; care îi cultivă pe cei care vor deveni personalitățile conducătoare ale omenirii; sunt cei care cultivă acel soi de oameni care a adus lumea până în starea actuală! Este deja necesar să vedem lucrurile în conexiunile lor, este necesar să vedem deja cum simptomele relevă singurul lucru care poate duce la înțelegerea celor în care trăim. Aceasta este așadar ceea ce aș dori să avem ca subtext, ca nuanță în știința noastră spirituală, încât ea să cuprindă sufletele și să le facă observatori treji ai mediului lor înconjurător, căci posibilitatea de a dormi este în ziua de azi foarte mare. Este de la sine înțeles că forțele ahrimanice și luciferice vor folosi orice ocazie pentru a distra conștiința trează pe care oamenii o primesc – pentru observarea realității aflate în jurul lor – din conceptele spiritual-științifice. Dar pentru atenuarea conștiinței există posibilități în multe privințe.

Studiind – și studiind într-o anumită direcție – omul poate deveni din ce în ce mai deștept, tot mai savant; desigur că poate deveni așa. Dar el poate, în acest proces, să piardă din limpezimea conștiinței

sale. – Aici ajungem pe gheață subțire, pe o gheață de-a dreptul subțire atunci când discutăm realitatea.

Acum, este adevărat că anumite lucruri din viața prezentului nu pot fi arătate, așa spune, din punctul de vedere al inițiatului, căci atunci ar putea rezulta ceva îngrozitor; dar sunt unele lucruri care pot fi și chiar trebuie indicate. Este, de exemplu, un profesor universitar german. Nu vreau să spun nimic rău despre acest om, ci tot felul de lucruri bune, dar vreau să-l caracterizez în mod obiectiv. Acest om este un mare erudit, un învățat important în domeniul teologiei. El a studiat mult. Cu toate acestea, studiul teologiei l-a făcut erudit, dar nu l-a și trezit, nu l-a făcut să vadă ceea ce este realitate în lume. Acum, ca profesor în teologie, el are sarcina să vorbească despre religie și știința religiei, despre ceea ce este venerat în religie, despre forțele suprapământene. Aceasta este un lucru destul de incomod pentru profesorii de teologie de astăzi. Prin urmare le place mai mult să vorbească despre stări religioase, despre modul în care simte sufletul când este în fața lumii spirituale. În cazul acestui profesor se întâmplă ceva deosebit. El, ca toți oamenii în prezent, care sunt de felul său, are o anumită teamă de lumea spirituală, de dezvăluirea ei și turnarea, transpunerea ei în definiții în cuvinte, în reprezentări reale. V-am caracterizat adesea această frică: ea este de origine pur ahrimanică. Respectivul simte că odată ce, după străpungerea lumii materiale, ajunge în lumea spirituală, îl întâlnește pe Ahriman. El trebuie să-l înfrângă pe Ahriman, trebuie să-l dea la o parte. Vedem acum că un astfel de teolog stă în fața marii naturi care dezvăluie spiritualul. Dar, cumva, el nu vrea să o abordeze, căci ceea ce se revelează aici prin natură ca entități ale ierarhiilor superioare nu este științific în ziua de azi. Totuși, el vrea să cerceteze starea sufletească a trăirii religioase. Dar vrând să cerceteze starea sufletească și să nu intre efectiv în lumea spirituală reală, el cade foarte ușor pradă acelei stări sufletești pe care o putem avea tocmai față de puterile ahrimanice: frica. Așadar o parte a sentimentului religios este pentru acest teolog teama, rezerva față de necunoscut. El nu vrea în nici un caz să facă din necunoscut un

cunoscut. Dar sfiala, teama de necunoscut, care provine direct de la ființele ahrimanice, el o înregistrează ca parte componentă a simțirii religioase.

Prin faptul că el nu vrea să abordeze ierarhiile care trăiesc în spatele lumii sensibile, ci vrea doar să caracterizeze starea suflească, Ahriman îi întunecă deja înțelegerea lumii spirituale. Astfel, lumea spirituală ar fi marea necunoscută, iraționalul, iar religiosul propriu-zis se află, după cum spune el, în *Mysterium tremendum*, în misterul fricii, în misterul sfiei. Dar nu numai atât. Așa cum în afară este atent Ahriman, atunci când omul vrea să găsească lumea spirituală, înăuntru pândește Lucifer. Dar teologul modern de care vorbesc nu caută nici în interior ierarhiile. Atunci lumea ierarhiilor trebuie din nou să rămână marea necunoscută, pe care el pur și simplu nu vrea să o facă să fie ceva cunoscut. Dar starea interioară urmează să fie cercetată; aceasta trebuie să fie atunci opusul a ceea ce este misterul fricii; acesta este misterul fascinației. Aici suntem atrași, fascinați. Acum el are pe de o parte misterul temerii, pe de altă parte misterul fascinației; din acestea constituie el viața religioasă. Desigur că în ziua de azi se găsesc critici care prezintă drept un progres deosebit al omenirii în acest domeniu, faptul că observarea teologică s-a dezobișnuit în sfârșit să vorbească despre entitățile spirituale, că nu mai vorbește despre rațional, ci despre irațional, adică despre misterul fascinației și misterul temerii, despre cele două moduri de a te adresa necunoscutului. Desigur, cartea profesorului universitar din Breslau, *Otto*, «Despre sfințenie» [3], va deveni o carte faimoasă în prezent, pentru că ea vrea să dez-raționalizeze întreaga viață religioasă, dar nu numai atât, ci să o și dez-concretizeze și să elimine orice simțire precisă, să devină o simțire indefinită, pe de o parte de teamă față de necunoscut și pe de altă parte de a fi plin de fascinație față de necunoscut. Această întregă considerare a vieții religioase va face senzație. Oamenii vor spune: în fine, am depășit vechiul mod de a vrea să spunem ceva despre lumea spirituală.

Cine știe ceva despre antroposofie trebuie să înțeleagă ce se întâmplă într-un asemenea caz, anume că există o stare crepusculară a conștiinței la respectivul învățat. Cunoaștem asemenea stări crepusculare. Filologii, ca și cercetătorii naturii, ajung adesea în astfel de stări atunci când fac cercetări numai într-un domeniu limitat, și atunci Ahriman și Lucifer au acces la ei. De ce nu l-ar reține Ahriman pe un astfel de cercetător de la a privi în lumea spirituală, și nu i-ar adormi conștiința în sentimentul misterului tremendum, în misterului fricii? De ce să nu i-ar adormi Lucifer conștiința în sentimentului misterului „fascinosum”? Numai faptul de a fi lămurit în privința rolurilor pe care le joacă Ahriman și Lucifer este ceea ce îl poate conduce pe om spre reușită; altfel, el se bălăcește în indeterminarea sentimentelor. Sentimentul este fără îndoială un element puternic al vieții, și nu este îngăduit ca intelectualismul să reprime viața de sentiment, dar este altceva atunci când o bălăcire nedeterminată în viața de sentiment vrea să obscureze orice vedere concretă a lumii spirituale. De aceea trebuie mereu să ne amintim o remarcă a lui *Hegel* [4], chiar dacă a fost o exprimare teoretică cinică din partea lui, ca și celebra definiție a lui *Schleiermacher* [5]: anume, că religiosul s-ar afla în sentimentul de dependență absolută, în sentimentul de dependență prin excelență. – O astfel de definiție nu este incorectă, dar nu despre aceasta este vorba. Hegel, care voia să îndrepte sufletul omenesc înspre ceea ce este concret în lume și nu înspre sentimentul de dependență, era de părerea: Dacă sentimentul de dependență este cel mai bun sentiment religios, atunci câinele este cel mai bun creștin. – Așa considera Hegel. Și dacă misterul fricii ar fi într-adevăr o condiție pentru o anumită experiență interioară, atunci nu ai nevoie decât să turbezi, să devii hidrofob, și ai dezvolta cel mai intens sentiment drept misterul temerii.

Dacă ținem seama de ceea ce doresc eu să vă expun prin aceste considerații, nu atât în privința conținutului teoretic cât ca esență a atitudinii interioare, atunci și numai atunci pot rezulta elementele necesare pentru a observa în mod corespunzător contextul lumii în

epoca noastră. Și despre o astfel de observare obiectivă este vorba. În orice loc în care ne aflăm putem observa lucrurile în mod corespunzător sau, în orice loc în care ne aflăm putem dormi în mod necorespunzător; căci ceea ce pulsează și vălurește în lume la nivel global se exprimă și în cele mai mici cercuri. Lucrurile se pot observa pretutindeni; problema este doar să le observăm cu adevărat.

Astfel, începe un timp în care este într-adevăr deosebit de important să avem în vedere în mod serios cele pe care le-am indicat mai ales în aceste ultime considerații. La o conștiință a unei Divinități universale sau a spiritualității lumii ajung în ziua de azi mulți oameni; la o adevărată conștiință a lui Christos nu ajung nici măcar oamenii de tipul lui *Hermann Bahr* [6], după cum v-am arătat atunci când am vorbit despre articolul său «Rațiune și știință». El caută unirea cu cel mai afirmativ creștinism al prezentului: cel de la Roma. Dar oricât vorbește el, vreo conștiință de căutare a Impulsului lui Christos nu e de găsit la Hermann Bahr nicăieri în această scriere «Rațiune și știință». Însă tocmai aceasta este necesitatea timpului nostru: să devenim tot mai lămurii exact în privința impulsului lui Christos. În decursul secolelor scurse noi am trăit marele avânt al modului de reprezentare naturalist-științific împreună cu toate consecințele sale. Acest prim mare avânt al modului de gândire naturalist-științific a dus și la un materialism teoretic, însoțit de un ateism. Ateismul, într-un anumit sens, s-a sărbătorit în adevărate orgii la materialismul secolului XIX. Dar astfel de lucruri se schimbă brusc, și același mod de gândire care, din anumite impulsuri luciferico-ahrimanice, i-a făcut pe oameni să devină materialisti la primul avânt al științelor naturii, îi va determina să devină credincioși după ce prima frenezie va fi trecut. În cele propovăduite de Darwin este la fel de posibil ca omul să devină credincios sau ateu, așa cum o monedă poate fi pusă pe o față sau pe cealaltă. Dar creștin nu poate deveni omul din darwinism, și nici din ascensiunea științelor moderne ale naturii, dacă se se oprește numai la această creștere. Pentru aceasta este nevoie de

cu totul altceva: este nevoie de înțelegerea unei anumite constituții a sufletului în fundamentele ei. Ce fundamente am în vedere?

Kant a spus: Pentru noi lumea este imaginea noastră mentală despre ea, și când noi ne facem reprezentări despre lume, ele sunt construite conform organizării noastre. Acest kantianism l-am refutat – așa cum aș sublinia nu din absurditate personală, ci din motive obiective – în modul cel mai intens și radical în cărțile mele **Adevăr și știință și Filosofia libertății** [7]. Aceste două lucrări pornesc de la ideea că atunci când ne formăm concepte despre lume și le elaborăm în sufletul nostru nu ne îndepărtăm de realitate, ci dimpotrivă că ne naștem într-un trup fizic astfel încât prin ochi să privim lumea, cu urechile să auzim lucrurile ș.a.m.d. Dar ceea ce ne arată simțurile nu este întreaga realitate, ci numai jumătate din ea. Eu am mai subliniat aceasta încă odată în cartea mea **Enigmele filosofiei**. Tocmai prin faptul că suntem organizați într-un anumit mod, lumea percepută prin simțuri este într-o anumită privință, cum spun orientalii, aparență, maya. Și prin faptul că ne formăm reprezentări despre lume, adăugăm în cuget ceea ce am reprimat prin faptul că suntem în trup. Așa este adevărata relație între adevăr și știință. Adevărata știință este completare a aparenței până la deplina realitate. Această idee că lumea în prima ei înfățișare, așa cum stă ea în fața simțurilor noastre, ne apare – prin felul cum suntem noi construiți, nu ea – ca fiind ireală, și că pe această înfățișare a lumii, ireală din cauza noastră, noi lucrând subiectiv o facem realitate, această idee, acest gând l-aș numi gândul sfântului apostol Pavel în domeniul teoriei cunoașterii.

Căci nu este altceva decât transferarea, în domeniul filosofic al cunoașterii, a ideii epistemologiei pauline că omul, așa cum a pășit el în lume prin primul Adam, are în fața sa această lume într-un mod subordonat unei alte lumi, și abia prin ceea ce devine el prin Christos o trăiește în adevărata ei înfățișare [8]. Creștinismul poate sta în așteptare în filozofie, în teoria cunoașterii. Dar nu aceasta contează, că teoria cunoașterii începe prin a pune în prim-plan niște formule

uzuale ale teologiei, ci contează felul gândirii. Și-mi este îngăduit să spun: în lucrările **Adevăr și știință** și **Filosofia libertății**, în ciuda faptului că ele sunt întru totul elaborate din filosofie, trăiește spiritul paulin. Pornind de la această filosofie este posibil să se găsească și puntea înspre spiritul lui Christos, așa cum pornind de la științele naturii se poate găsi puntea înspre spiritul Tatălui. Dar pornind de la modul de gândire al științelor naturii nu se poate ajunge la spiritul lui Christos. De aceea, atâta timp cât domnește în vreun fel kantianismul, care ca filosofie este întru totul un punct de vedere precreștin, filosofia va învălui în ceață tot mai mult creștinismul. Atâta timp cât domnește kantianismul ca bază a epistemologiei, în filosofie nu poate pătrunde decât un creștinism incorect, mincinos.

Vedeți așadar că lucrurile trebuie tratate mai profund, și ar fi necesar să cuprindem cu privirea ceea ce în ziua de azi iese la iveală din punct de vedere spiritual nu numai din simplul conținut textual, ci din modul, din întreaga direcție a gândurilor expuse. Atunci oamenii ar înțelege unde se află ceea ce este rodnic pentru viitor, și în ce constă ceea ce trebuie depășit. Și atunci am găsi firele înspre celelalte domenii, înspre domeniile de care avem atâta nevoie în ziua de azi dacă vrem să ne trezim, să ne trezim cu adevărat. Îngrozitoarele evenimente ale timpului ar trebui văzute numai ca simptome. Marea schimbare trebuie să vină din interior.

Îngăduiți-mi să vă mai spun în încheiere că înainte de 1914 atunci când am caracterizat obiectiv modul de gândire confuz al lui *Woodrow Wilson* [9], am fost singur în acel mod de a vedea. Am atras atenția asupra a ceea ce puteți găsi în privința lui Wilson, în ciclul meu de conferințe de la Helsingfors. Aceasta a fost pe timpul când restul lumii literare – pentru că pe atunci din Wilson se traducea „doar literatură” – stătea la picioarele lui Woodrow Wilson, și era adesea subliniat pe atunci „marele, nobilul, imparțialul” mod de gândire al lui Wilson, de către aceia care în mod cert vorbesc altfel acum. Dar ce anume a fost necesar pentru aceasta? Ce înțelegere a fost necesară, sau cu totul altceva decât înțelegerea, pentru a ajunge la această

inversare de opinie? Deci, este necesar să privim mai îndeaproape la ceea ce trebuie să aducă știința spirituală ca legătură cu întreaga realitate, ca judecată asupra realității, și în privința celor ce domnesc în ziua de azi ca nerealitate și abstracțiuni fără substanță în toate domeniile. Dacă vreți să savurați ideile timpului ca cineva care, pentru a savura o portocală, o stoarce pentru a-i scoate tot sucul și mănâncă doar ceea ce rămâne, atunci vă recomand să citiți ideile presate, stoarse ale timpului, pe care le-a scris *Georg Simmel* [10] despre conținutul spiritual al acestui război. Acolo aveți un exemplu-model al expunerilor „spirituale” ale prezentului, care nu conțin nimic, chiar nimic, care sunt doar concepte stoarse, golite de conținut. Dacă vreți să faceți rost de o astfel de lucrare abstractă și lipsită de conținut din prezent, atunci o găsiți în scrierea «Conținutul spiritual al acestui război» de Georg Simmel. Căci ea este scrisă de celebrul filosof, inovatorul gândirii moderne, care a avut cea mai mare popularitate la Universitatea din Berlin, care nu a avut niciodată vreun gând real, dar care a devenit celebru pe vremea noastră.

CONFERINȚA a VII-a

Berlin, 11 septembrie 1917

Am spus deja că aş dori să expun în această seară de vară târzie completări la diversele considerații organizate aici în decursul iernii trecute. Anume, să dezvolt astăzi dintr-o anumită perspectivă și apoi, probabil pentru o ultimă oară marțea viitoare, ceva care va completa în mod special cele deja expuse.

Dacă considerăm din punct de vedere spiritual-științific evoluția omenirii, dobândim, după cum știți, o viziune asupra acestei evoluții care în multe privințe diferă chiar foarte mult de ceea ce pot constata științele naturii. În special asupra evoluției însuși sufletului omenesc, sau, mai bine zis, a sufletului omenesc în decursul secolelor și mileniilor, prin știința spirituală se dobândește o altfel de viziune decât prin simpla considerare natural-științifică. Nu este numai faptul că dacă privim înapoi în vremurile vechi, exista o clarvedere atavică, după cum ne este cunoscut, care producea o conștiință în om într-un cu totul alt mod decât conștiința actuală, așa cum v-am expus ultima oară, ci mai este și faptul că până în timpurile mai noi, până în secolele trecute, rămășițe din vechea clarvedere erau prezente cu mult mai din belșug decât își imaginează oamenii. Anume, nu trebuie să uităm că până în secolele XIV, XV, XVI și chiar și XVII a existat la oameni – deși într-o formă slăbită, atenuată – pe cea mai mare parte a Pământului o clarvedere atavică, chiar dacă nu evidentă, totuși vizibilă în efectele ei. Iar eu am expus în considerațiile anterioare că până în ziua de azi mulți oameni au o clarvedere atavică, numai că nu se știe aceasta, deoarece în ziua de azi oamenii se jonează să mărturisească în fața majorității semenilor lor cum au pătruns în conștiința lor revelații din lumea spirituală în modul pe care l-am întâlnit în ultima conferință. Căci este o mare deosebire între ceea ce au trăit sufletele omenești între secolele XVI și XVII și ceea ce pot trăi nemijlocit din lumea spirituală sufletele în timpurile ulterioare, până

în zilele noastre. Chiar în secolul XVII erau mulți oameni care nu puteau descrie nemijlocit obiectele clarvederii lor, în așa fel încât să spună: Am văzut cutare sau cutare entitate spirituală – deoarece forța conștiinței lor nu era suficient de puternică, pentru ca atunci când astfel de entități spirituale veneau în fața lor, să și priceapă cu rațiunea astfel încât să le aducă înăuntrul puterii lor de reprezentare. Forțele conștiinței erau atenuate, dar cu toate acestea pe vremea aceea mai era încă așa că entitățile lumii spirituale intrau cu mult mai mult decât ne imaginăm în ziua de azi, în voirea, simțirea și imaginația oamenilor. În vremea noastră este într-adevăr foarte dificil pentru cel care este inițiat în contemplarea lumii spirituale și în particularitățile celor văzute acolo, să vorbească fără reținere cu semenii săi. Căci, după cum am expus adesea, contemporanii ar avea un șoc mult prea mare dacă li s-ar expune în privința cunoașterii omului anumite relații, chiar și elementare, cu lumea spirituală. Căci cu multe din cele pe care le cred oamenii în ziua de azi pornind de la materialismul lor, lucrurile stau așa că inițiatul, din cunoașterea sa despre lumea spirituală, trebuie să spună contrariul lor. De aici rezultă, desigur, toate coliziunile posibile cu ceea ce contemporanii noștri, pornind de la simțirea lor materialistă, acceptă drept adevăr.

În secolele XIV, XV, XVI, și nici măcar în secolul XVII încă nu era așa. De aici provine faptul că multe din cele ce există în ziua de azi ca literatură a secolelor XIV-XVII este complet incorect înțeles, realmente greșit înțeles. Nu numai că acum oamenii cred că ei cunosc lucrurile altfel și mai bine decât cei de atunci, dar întregul mod de a se raporta la viața al oamenilor de atunci nu mai este înțeles acum. Și este remarcabil modul în care apare acest lucru la lumină.

Este un spectacol ciudat atunci când filosofii moderni abordează în scrierile și conferințele lor scolastica Evului Mediu, și mereu subliniază cât de mult sunt ei deasupra tuturor conceptelor pline de prejudecăți, pedante și înguste ale scolasticilor. Adevărul este însă că filosofii moderni sunt infinit de naivi față de scolastici și nu îi înțeleg deloc. Căci, gândiți-vă: pe vremea scolasticilor, pe vremea tomismului

ș.a.m.d., chiar și acela care activa doar ca filosof, dacă își contura conceptele în arta conceptuală fină, se afla în legătură cu lumea spirituală. De exemplu, la *Toma d'Aquino* [1] în secolul XIII, nu se poate spune că ceea ce se află în cărțile sale ar fi fost dobândit în modul în care se dobândesc în ziua de azi conceptele și reprezentările. Ar fi o imagine falsă. Ci, ceea ce se află în cărțile sale trebuie să vă reprezentați în sensul că pe el îl inspira neconținut un spirit din ierarhia Îngerilor și că el redacta ceea ce venea din conștiința unui spirit superior. În ziua de azi, pentru un filosof apare ca fiind de-a dreptul oribil să i se pretindă că el ar trebui să se așeze și să aștepte până când îl inspiră îngerul său, și apoi să scrie ce poate spune în acest fel omenirii, că îngerul său stă într-o cântă lîngă el, iar el este vestitorul și mesagerul a ceea ce vestește îngerul, că există o lume superioară care se lasă revelată în lumea fizică prin gura unui om fizic. Dar numai în acest mod se poate înțelege tot ceea ce ia naștere, tot ceea ce devine. Și acum vă spun ceva extraordinar de important, și aș fi foarte fericit dacă dumneavoastră ați gândi serios la acest lucru atât de important: Numai ascultând spiritual cum cineva te inspiră sau îți dăruie imaginațiunii poți vorbi despre devenire, despre naștere. Prin conștiința noastră actuală începând din secolele XVI și XVII, dar în special din secolul XVIII, noi nu mai suntem deloc în legătură cu devenirea. Noi abordăm direct lucrurile, dar ce anume preluăm din lucruri în conștiința noastră în ziua de azi? Vedem de exemplu un trandafir înflorit. Dar niciodată, în nicio clipă, noi nu putem vedea în mod real devenirea; ci chiar de la început, de la formarea germenului, noi percepem întotdeauna ceea ce este pe cale de a muri, ceea ce piere. Faptul că eu percep trandafirul cel roșu este legat de aceea că eu cuprind partea pieritoare. Pot percepe devenirea numai dacă pot asculta sau primi impresii de la ființe superioare. Numai ființele superioare care în timpul actual nu se încarnează într-un trup fizic pot percepe ceea ce este devenire în acest trandafir. În domeniul cel mai de jos al percepției, în lumina subiectivă, care este aproape la fel de nedeslușită ca vechea clarvedere, atunci când survine – încă mai este

în ziua de azi –, percepem ceva din devenirea trandafirului; însă nu atunci când îl privim cu ochii fizici și cele văzute le trăim în conștiința noastră cu ființa noastră conceptuală.

De aici se poate vedea că o caracteristică importantă a epocii noastre materialiste este aceasta: că numai ceea ce moare, ceea ce piere, poate fi preluat în conștiință. Această situație nu exista, de exemplu, pe vremea scolasticilor, și nici măcar în secolul XVII.

În secolul XVII a trăit în Anglia un filosof puțin cunoscut, *Henry More* [2]. Acest om, care s-a născut la începutul secolului XVII, în anul 1614, trebuie să ne apară, dacă vom considera viața sa exterioară, pur și simplu o dovadă vie a faptului că oamenii nu-și formează individualitatea prin ereditate, ci prin aceea că își aduc cu sine însușirile vieților lor pământești anterioare, însușiri care nu se află în părinții și strămoșii lor. Părinții și strămoșii acestui Henry More au fost calviniști ortodocși, și deja pe când era doar un băiețel More combătea teoria rigidă a predestinării, teoria lui Zwingli, respingând-o cu strictețe, fără ca cineva din mediul său să fi afirmat contrariul acestei doctrine rigide a predestinării a lui Calvin și Zwingli. Dar Henry More mai avea și o altă particularitate: dacă studiezi lucrările sale, care sunt foarte interesante, găsești faptul remarcabil că el vorbește cu totul altfel de prezența interioară a lumii spirituale în conștiința omenească decât găsim acest lucru la oamenii de mai târziu. El încă mai știe, chiar și ca filosof al secolului XVII că omul numai prin aceea că are o conștiință mai rodnică decât conștiința obișnuită în privința morții lumii, se unește cu ceea ce este cu adevărat esențial care vorbește, în conștiința inspirată, despre devenire și naștere, ajungând în felul acesta în situația de a ști ceva despre devenire și naștere, în timp ce altfel oamenii știu ceva numai despre ceea ce, în cadrul existenței, este întotdeauna legat de piere. Nuanța pieirii este peste tot percepută prin conștiința actuală. Dar nici la Henry More nu este vizibil în mod evident faptul că el s-ar fi aflat în legătură cu entități spirituale. El nu putea integra pe deplin relația cu entitățile spirituale în contextul reprezentărilor sale. Urzeala

reprezentărilor sale se deșiră. Așa cum se deșiră la trezire un vis pe care îl visăm noaptea, astfel încât nu îl putem păstra și îl uităm, tot așa nu a putut el aduce în conștientă reprezentarea că ar fi întâlnit entități spirituale. El avea doar o conștientă atenuată a faptului că entitățile spirituale reînviu în sufletescul său, însă efectele acestei participări a sufletului la lumea spirituală existau în el. Foarte interesantă este la Henry More o afirmație, care ne este foarte familiară, pe care am auzit-o adeseori, afirmația: Dacă vrei să ajungi la o anumită cunoaștere superioară trebuie să înveți să te privești pe tine însuți în întregul ființei tale umane ca fiind un element component al unui organism superior. Așa cum degetul mare de la mână este element component al mâinii noastre, și la fel cum își pierde el existența dacă este tăiat de la mână, tot așa nu este nici omul nimic dacă este smuls dintr-o anumită dependență organică de Cosmos; numai că în cazul degetului mare situația este mai evidentă decât cea a omului. Dar dacă degetul mare s-ar putea plimba pe corpul nostru, desigur că și el s-ar deda iluziei că este un organism independent. Este drept că Pământul ca atare este acolo pentru om, dar în lumea superioară chiar imediat învecinată omul este element component al marelui organism al Pământului, și nu se poate smulge din el așa cum degetul mare nu se poate smulge din mână. Și această afirmație, pe care am menționat-o adesea pentru a combate în om egoismul necugetat care joacă un rol atât de mare, o găsim ca apărând brusc în suflet la Henry More. De ce? Pentru că el s-a aflat într-o asemenea relație cu lumea spirituală încât, chiar dacă nu o putea aduce ca reprezentare în conștientă, mai avea, ca într-un vis de care-ți mai poți aminti, cunoașterea despre viața vie a omului cu întregul Cosmosului.

Dacă încercăm să realizăm ce a făcut Henry More pentru a configura ceea ce exista deja ca predispoziție în sufletul său, atunci găsim că el a fost profund impresionat de o anumită cărțuție, care a făcut o impresie puternică și asupra altui om, care de aceea a dăruit-o poporului german într-un cerc mai larg: am în vedere «Theologia Teutsch» [3], scrisă de un locuitor al Frankfurt-ului. Eu am vorbit și

despre aceasta în lucrarea mea despre mistică. *Luther* [4] este cel care a reeditat-o. Henry More a studiat *Theologia Teutsch*. Citiți ceea ce am spus despre aceasta în cartea mea despre mistică [5].

S-ar putea ca în fața sufletelor dumneavoastră să apară acum întrebarea: Ce anume se află în faptul că în secolele XIII, XIV, XV, XVI și chiar și XVII apar oameni care știu ceva despre o relație nemijlocită cu lumea spirituală?

Se află următoarele: cei care știau cel mai mult în acele secole despre legătura omului cu lumea spirituală erau oameni care s-au aflat – chiar dacă nu în ultima, dar măcar în penultima lor încarnare – pe Pământ în acele secole în care s-a pregătit creștinismul în școlile tainice, în misterii. De aceea putem spune: spirite de felul celui al lui Henry More s-au aflat într-o viață pe Pământ în secolele de dinaintea Misteriului de pe Golgota, au avut apoi o viață intermediară în secolele VII, VIII sau IX; dar acea încarnare intermediară le-a dat mai puține impresii decât le-au putut veni în încarnarea anterioară din acele misterii care au fost înaintea Misteriului de pe Golgota, dar care au pregătit acest misteriu prin învățăturile lor. Acestea s-au așezat cu mult mai adânc și mai intens în sufletele lor. De aici provin unele din cuvintele acelea profunde care s-au spus despre creștinism tocmai în acel timp. Din relația cu lumea spirituală, acești oameni extrag o cunoaștere despre formarea Universului care nu a mai putut fi extrasă începând din secolul XVII. De atunci încolo poate fi abordată numai istoria exterioară; dar aceasta conține numai ceea ce piere. Aici este nevoie din nou de știința spirituală pentru a readuce cunoașterea a ceea ce ia naștere. Modul în care a fost pregătit creștinismul în secolele tragice, modul în care a fost el pregătit pe atunci mai bine de o jumătate de mileniu a făcut asupra acestor spirite o impresie imensă, adâncă, iar din această impresie ele au păstrat de fapt doar un impuls sufletesc, pe care au fost capabile să-l aducă în reprezentări. Pe acesta l-au exprimat ele.

Este foarte important să lăsăm să treacă prin fața sufletului nostru tocmai din acest punct de vedere răstimpul din secolul XIV până în

secolul XVII din dezvoltarea spirituală europeană, pentru a vedea cum puteau fi găsite în acele timpuri reprezentări chiar și despre creștinism și despre Biblie, reprezentări care ne sunt cu totul străine astăzi, pentru că erau foarte spiritualizate, fiind provenite din experiența spirituală. Este extrem de interesant pentru omul actual să-și arunce privirea asupra a ceea ce este cu adevărat semnificativ în acel timp. Căci acel timp despre care vorbesc acum, începând din secolul XIV și până în secolul XVII este timpul unei priviri retrospective covârșitoare. În suflete mai există încă forțe prin care în ele poate ieși la iveală ceea ce urzește și pulsează în lumea spirituală. Și ne cufundăm de-a dreptul în spiritele acelui timp dacă nu uităm acest caracter retrospectiv al conștiinței atunci când cuprindem cu privirea aceste spirite.

Să avem în vedere ceea ce am spus este necesar mai presus de toate dacă vrem, de exemplu, să-l înțelegem pe Luther. A apărut în ultima vreme o carte foarte interesantă de *Ricarda Huch* [6], «Credința lui Luther», o carte foarte interesantă pentru că, la urma urmei, ea este scrisă dintr-o anumită aprofundare a conștiinței actuale, deși pe de altă parte, în multe privințe este ea extrem de neplăcută, pentru că este o carte insuficientă din punct de vedere launtric. În legătură cu aceasta a apărut apoi în fascicula din luna iulie a revistei «Nord și Sud» un articol [7], care se numea «Ricarda Huch și diavolul», în care se atrage atenția asupra modului în care este necesar astăzi să privim la ceea ce trăiește spiritual în conștiința oamenilor într-un mod pe care conștiința prezentului nu mai este deloc în stare să-l înțeleagă. De aceea este interesant să cuprindem cu privirea la Ricarda Huch, în special credința în demoni, credința în existența diavolului a lui Martin Luther. Ea dorește să trateze just această credință în demoni a lui Luther; ea nu vrea să se ralieze acelor oameni care vorbesc în ziua de azi în mod curent, căci în ziua de azi oamenii sunt foarte lași, și dacă ei trebuie să comenteze o carte ce vrea să trateze credința în demoni a lui Luther, spun: Luther a fost, desigur, un mare om, dar faptul că el a vorbit despre demoni și a crezut în ei provine bineînțeles

din slăbiciunile timpului său; aici el a împărtășit superstițiile timpului său. O astfel de înțelepciune nu are însă mai multă valoare decât înțelepciunea celui cumsecade profesor de gimnaziu care a citit cândva cu elevii săi ce a scris Lessing în «Dramaturgia hamburgheză» despre dramă, și le-a expus apoi elevilor săi că de fapt Lessing nu ar fi fost în stare să ducă până la capăt gândul abordat în «Dramaturgia hamburgheză». „Ei bine, dacă așa avea eu mai mult timp!” a spus profesorul. Și din astfel de reflecții provine și cunoașterea „îndelung reflectată” că Luther ar fi împărtășit superstițiile timpului său. Dar, cu toate acestea: nimeni nu-l poate înțelege corect pe Luther dacă nu știe că percepția a ceea ce din spiritul timpului său era numit „demon” – noi numim în ziua de azi Ahriman și Lucifer – erau pentru el trăiri spirituale reale, nu numai în acel loc de la Wartburg, ci pretutindeni unde Luther vorbește despre aceste lucruri. Dacă încercați să înțelegeți aceste lucruri în contextul lor, nu puteți proceda altfel decât să ajungeți la convingerea: Așa vorbește despre demon numai un om care l-a văzut și care știe că: „poporul nu îl simte pe demon niciodată, nici dacă acesta l-ar lua de guler” [8]. Ricarda Huch polemizează cu o bunăvoință teoretică extremă împotriva acestui dessoirism, adică am în vedere acest tip de profesor care este atât de deștept încât știe: demonul nu există, așadar Luther este un om superstițios, într-un tot în stilul timpului său; iar asta trebuie să i se scuze și să i se ierte acestui mare om.

Ricarda Huch nu merge pe aceeași linie cu aceia care formulează astfel de judecăți, de sus în jos, asupra marilor spirite ale timpurilor trecute. Dar este evident că Ricarda Huch nu știe nimic din proprie contemplare despre cum arată diavolul. Ea crede în diavol, deși nu l-a văzut niciodată. Cum crede ea în diavol? Ea crede în el în sensul că știe că, în mod evident, anumite lucruri nu vin nici din realitățile natural-științifice, nici din psihologia omenească, ci de la diavol. Dar ea crede că trebuie totuși să-l scuze într-un câțiva pe Luther. Ea spune: Oamenii nu trebuie să-și imagineze că Luther ar fi crezut că diavolul ar merge așa pe străzi, cu coarne și coadă. Și, pentru ea, reunirea

caracteristicilor unor impulsuri rele este ceea ce numește ea „diavol”, caracteristici care se pot manifesta drept diavol prost, diavol mândru și diavol mincinos. Ea vorbește despre abstractizări, vorbește despre concepte și crede că și Luther ar fi făcut la fel, pentru că, din punct de vedere exterior, ceea ce Ricarda Huch consideră a fi o simplă imagine a fost folosită de asemenea și de Luther. Dar Luther trebuia să folosească această imagine pentru că numai în felul acesta te poți exprima cu privire la ceea ce trăiești în lumea spirituală. Dar Luther a avut din plin de-a face cu diavolul. El a trebuit să-l cunoască prin luptele sufletești care trebuie trăite atunci când te confrunți ochi în ochi cu diavolul. Și ceea ce a trăit el în felul acesta a fost cuprins de el în imagini la fel cum omul cuprinde în cuvinte ceea ce trăiește. Dacă oamenii sunt la fel de mărginiți ca profesorul Dessoir, și la fel de deformați, atunci ei pot reproșa oricui se exprimă prin cuvinte faptul că respectivul ar crede că lucrurile pe care vrea să le exprime se află în cuvinte. Exact de același lucru mă acuză profesorul Dessoir atunci când spune că eu deduc stări de evoluție ale omenirii din imagini, și nu din realități. O astfel de situație apare nu numai din neînțelegere, ci și din ignoranță. În special acolo unde, cel de-a doilea capitol al lucrării mele ce urmează să apară în curând [9], se ocupă de învățării imposibile, corupți moral, pe care îi aduce cu sine timpul în ziua de azi, și care contribuie la îngrozitoarele nenorociri ale timpului, acolo veți vedea ce fel de oameni se perindă în ziua de azi prin știința oficială, ceea ce nu împiedică însă Academia Regală de Științe, după cum v-am povestit deja, să acorde un premiu celui autor al unei istorii de doi bani a psihologiei, pe care domnul Dessoir a trimis-o spre obținerea premiului atribuit, dar pe care ulterior a retras-o el însuși. Dacă cercetați ceea ce au expus bravii colegi ai lui Dessoir despre neglijența și superficialitatea acestei istorii științifice de doi bani a psihologiei, atunci vă veți face o idee în privința a ceea ce se poate perinda în știința oficială chiar și atunci când este vorba de premiile științifice academice.

Luther a trăit într-o vreme în care el avea în sufletul său legătura cu lumea spirituală. Tot ceea ce poate fi trăit în lume ca demonism ahrimanic era pentru el o realitate. Ceea ce a trăit el nu poate fi exprimat în cuvinte obișnuite, pentru că acestea desemnează lucruri fizice. Ele trebuie exprimate în imagini, în imaginațiuni. Dar imaginile exprimă într-adevăr ceea ce privește și vede un om. Aceasta nu o înțelege Ricarda Huch. Ea crede că atunci când Luther vorbește despre diavol, nu trebuie să considerăm imediat că atunci când un om văzător întâlnește nenumărați alți oameni, Ahriman cel cocoșat ar sta cu fixat cu coarnezle sale între umerii lor, ițindu-și capul. Dar Luther cunoscuse aceste lucruri și imaginile pe care le-a folosit el sunt numai forme de expresie pentru asemenea trăiri. El însuși nu este acel tip de om blajin ca Ricarda Huch, care crede că el doar ar fi folosit simboluri pentru ceea ce există în om ca forțe înălțătoare, coborâtoare, pasiuni sucite ș.a.m.d.

De unde vine forța care a pornit din învățătura lui Luther? Învățătura lui Luther nu este o simplă învățătură. O apreciezi în mod corect numai dacă o privești ca fiind altceva decât o învățătură, dacă-ți evoci în minte următoarele: aici se află Luther, și acest suflet privește înapoi în acele timpuri în care oamenii au cultivat raportul cu lumea spirituală, și el însuși cultivă raportul cu lumea spirituală exact în acel domeniu care este ahrimanic. Dacă omul îl vede pe Ahriman – citești ceea ce este conținut în acest sens în dramele mele mister [10] – , atunci aceasta este tocmai o eliberare de el; rău este dacă nu îl vede. Faptul de a-l vedea, așa cum l-a văzut Luther, aceasta este eliberarea. Forța care iradiază din Luther crește extrem de mult dacă iei lucrurile într-un tot în sensul precis de experiențe ale lumii spirituale, lucruri care altfel ar fi de fapt cu totul de neînțeles. Și chiar și acolo unde el spune vreun cuvânt care nu ne poate fi pe plac, acest lucru ne va apărea ca fiind într-un tot firesc, deoarece Luther putea percepe lucrurile dintr-un orizont cu mult mai larg decât o face în mod normal orice om actual.

Este interesant și semnificativ că Luther apare ca cel care comprimă la un loc în modul cel mai intens ceea ce constituie rezultatul acelor misterii anterioare. Luther a fost unul dintre cei mai importanți membri ai misteriiilor din perioada precreștină, ai acelor misterii pregătitoare, calitate care nu i-a fost afectată de incarnările ulterioare, și din ceea ce a asimilat el din acele misterii de dinaintea nașterii creștinismului își extrăgea el puterea care iradia din el.

Și ce avea el de spus lumii, în primul rând în privința revelației, a clarvederii lui Ahriman?

Să avem clar în minte: epoca ahrimanică începe abia după aceea. Științele naturii îl au astăzi pe Ahriman, și în cunoștințele lor trăiește, neconștientizat, Ahriman. Aceasta este caracteristica ordinii materialiste actuale a lumii, anume faptul că în toate conceptele sale trăiește ahrimanicul. Și Luther a fost predestinat să pună acest adevăr în fața lumii într-un punct de cotitură major. Cine privește în lumea spirituală vede altfel decât aceia care nu sunt capabili să o facă, și altfel acționează această lume decât dacă ea rămâne inconștientă pentru om.

Dacă vedem în felul acesta în Luther marea putere ce iradiază din cele dezvoltate anterior și care nu poate acționa în epoca următoare, atunci înțelegem poziția, atitudinea lui Luther. El este cel care trebuia să salveze pentru omenire o astfel de concepere a creștinismului, care să nu fi fost alterată de ahrimanicul neconștientizat. De aceea se manifestă atât de puternic la el conștientizarea ahrimanicului, și cu aceasta și lărgimea orizontului.

Cândva, cineva a scris o carte în care sunt reunite laolaltă toate contradicțiile care se găsesc în diferitele scrieri ale lui Luther. Există o astfel de carte, în care se găsesc contradicțiile din scrierile lui Luther. Luther însuși a citit acea carte, și a scris un răspuns la aceasta, care este conținut într-o scrisoare adresată lui Melanchthon. El spune acolo: Un astfel de măgar vorbește despre contradicții numai pentru că el nu înțelege nici o parte nici cealaltă a contradicției, și nu înțelege nici că poți venera pe cineva ca Prinț și că în același timp poți vorbi

despre el ca diavol, ridicându-te împotriva lui. – Pasajul în care vorbește Luther despre asta în scrisoarea sa către Melanchthon este foarte interesant; își exprimă acolo poziția sa față de timpul său. El mai folosește acolo și alte expresii, care uneori nu pot fi repetate în ziua de azi, dar care sunt într-un tot de înțeles, și nu sunt, așa cum spun istoricii literari, de înțeles doar ca produs al timpului în care a trăit el, ci sunt într-un tot de înțeles din raportul cu lumea spirituală, așa cum l-a avut Luther. Cine numește atitudinea lui Luther cinică sau frivolă, o face numai din propria sa frivolitate sau propriul său cinism.

Se pune problema ca din astfel de lucruri să se recunoască faptul că deși individualul se repetă, ceea ce este mare nu se repetă. Și de asemenea și la scolastică oamenii se vor putea raporta din nou abia atunci când vor studia la scolastică faptul că este posibilă o altă gândire, mai subtilă, deosebit de subtil configurată, altfel decât se cultivă în ziua de azi. Și, în mod deosebit, un spirit ca acela care a apărut în Luther nu se poate repeta. El trebuie luat ca fenomen istoric exact așa cum este. Este incorect să credem că cineva poate trăi după modelul lui Luther. Dar se pune problema să ne adâncim în el, să încercăm să-i studiem personalitatea istorică, așa cum s-a desfășurat ea atunci, anume nu numai faptul că există această individualitate Luther, care poate fi găsită în acele misterii pregătitoare de dinaintea creștinismului, care a trăit apoi într-o altă încarnare și a apărut ulterior pe Pământ ca Luther, ci că realmente în acest fenomen se exprimă întregul mers evolutiv și legic al omenirii.

Dar toate acestea sunt legate de faptul că Luther încă mai avea pe vremea sa o cunoaștere deplină din experiența acelor regiuni ale lumii unde îl plasează el pe diavol – noi am spune pe Ahriman. Însă această cunoaștere a coborât în regiuni inconștiente. A devenit oarecum preponderent, ba chiar excesiv, obiceiul ca Luther să fie văzut așa cum îl văd profesorii. Căci de multe ori teologii sunt și profesori. Și acest mod de considerare a devenit preponderentă, considerare care nu pornește de la acceptarea experienței nemijlocite a lui Luther în lumea spirituală, ci care pornește de la ideea că atunci când el vorbește

despre diavol ar fi fost numai slăbiciunea acestui mare om. Dar este doar slăbiciunea aceluia care vorbesc în ziua de azi despre Luther, atunci când vorbesc așa despre el.

Apoi a venit timpul – și acesta este sensul evoluției – care i-a urmat lui Luther, în care, în concepțiile și viața materialistă a lumii, și asta cel mai puternic în secolul XIX, trăia Ahriman în mod inconștient, fără ca oamenii să o știe. Și abia din Răsărit va veni din nou posibilitatea să se știe domeniul în care trăiește omul atunci când transcede planul fizic. Sunt de-a dreptul remarcabile, dacă privim înspre Estul actual, aceste fenomene extrem de ciudate ale vieții ruse, ale infamiei ruse, ale măreției ruse, toate cele ce răsar în Est. Noi am descris de-a rândul multor ani ceea ce va fi, ceea ce se pregătește în Rusia. Este remarcabil; dacă privești într-acolo și îți spui: Da, acești oameni sunt încă copii în ziua de azi. Asta și sunt. Iar cei care nu sunt copii, sunt posedați. – Ce credeți: *Kerenskij* [11] este posedat, deși bineînțeles, el se consideră deasupra unor astfel de prejudecăți, că cel cocoșat stă în el?! Numai că cel cocoșat a învățat să producă din cunoașterea occidentală bazată pe procese de moarte o gândire care nu este gândirea estică. Și nu numai că gândirea occidentală nu înțelege specificul rus, ci nici aceia care vor să judece specificul rus prin gândirea occidentală, oamenii conducători din Rusia, nu înțeleg specificul rus! Căci în acest specific rus se află ceva care încă este copilăresc, ceva care face trimitere la viitor. Și trebuie în viitor oamenii să ajungă să privească din nou în lumea spirituală, să dobândească din nou legătura cu această lume spirituală: este opusul față de marele Luther care a pregătit epoca noastră. Epoca noastră privește înapoi și indică ce forță acționează în ceea ce este de domeniul trecutului.

Aici vedeți spiritual ceva foarte ciudat: aici vedeți pur și simplu contrastul dintre Luther și, de pildă, cât de copilărească devine maturitatea revoluționară rusă la *Soloviov* [12]. Aici vedeți doi poli opuși, ceva care se raportează ca nordul la sud, sau dacă vrem să comparăm cele observate cu ceva abstract, ca electricitatea pozitivă la

cea negativă; două direcții de idei și reprezentări care nu se pot înțelege una pe alta. Căci așa cum vorbește Soloviov, el este departe de a-l înțelege pe Luther, și dacă vrem să rămânem cu Luther, este întru totul imposibil să-l înțelegem pe Soloviov. Dar noi trebuie să ne pricepem să ne lărgim orizontul, să putem adăuga negativul la pozitiv.

Aș dori să depun aceste considerații importante în sufletele dumneavoastră, și sper că putem fi împreună și data viitoare. Atunci voi încerca să expun individualitatea lui Luther ca individualitate unitară, așa cum rezultă nu numai din epoca sa, ci din întreg mersul evolutiv al omenirii, dar dintr-un punct de vedere care nu poate fi găsit decât prin antroposofie.

CONFERINȚA a VIII-a

Berlin, 18 septembrie 1917

În continuarea considerațiilor de marțea trecută aș dori să pun dinaintea sufletelor dumneavoastră câteva puncte de vedere pentru aprecierea poziției istorice a lui Luther [1]. Fac remarcă din capul locului: Reflecțiile de astăzi îl consideră pe Luther din punctul de vedere spiritual-științific, și nu din cel religios. Mai presus de toate, la considerarea spiritual-științifică a lui Luther ne întâmpină într-o măsură deosebită – am putea spune mai mult decât la multe alte fenomene istorice – însemnătatea epocii pentru felul, apariția și acțiunea acestei personalități. Să ne clarificăm în ce moment, în termenii viziunii noastre asupra istoriei, are loc apariția lui Luther: secolul XVI, care din punctul de vedere al considerațiilor istorice spiritual-științifice este la scurt timp după începerea celei de-a cincea epoci postatlanteene. Știm că această a cincea epocă de cultură a început aproximativ în secolul XV. Până atunci avem de a face cu ceea ce numim epoca greco-latină, care și-a avut începutul aproximativ în secolul VIII înainte de Misteriul de pe Golgota. Așadar la scurtă vreme după ce în gândirea și simțirea omenirii de cultură s-a stins ceea ce era legat într-un anumit fel cu gândirea și simțirea greco-latină – în sensul în care l-am considerat –, a apărut Luther. Personalitatea sa apare observatorului imparțial ca fiind duală, dar în așa fel încât cele două elemente ale scindării se reunesc, după cum vom vedea, într-o unitate superioară. Trebuie să ne fie cu totul limpede că în răstimpul dintre secolele XIV și XVI s-a petrecut cu mult mai mult decât este dispusă să accepte istoriografia actuală, în primul rând în privința transformării sufletelor omenești. Acest lucru îl ia doar prea puțin în considerare istoriografia de astăzi. Oamenii din secolele XIII, XIV mai aveau, prin întreaga lor structură, prin întreaga constituție a sufletelor lor, o legătură directă cu lumea spirituală. Numai că acest aspect a fost uitat în ziua de azi, și nu putem atrage suficient de des atenția în

această privință. Omul din secolele XIII, XIV, desigur, considerând lucrurile în medie, mai vedea încă, atunci când își îndrepta privirea înspre natură, înspre procesele de pe cerul cu nori ș.a.m.d., o spiritualitate elementală. Cu mult mai mult decât se crede în ziua de azi, omul acestei epoci mai avea încă și posibilitatea să mențină contactul dintre el însuși, atunci când el era rămas aici pe planul fizic, cu morții trecuți dincolo, cu care era legat karmic. O cunoaștere nemijlocită a faptului că această lume pe care o percep simțurile nu este singura, mai exista totuși în acel timp, ca o rămășiță a unei conștiințe mai vechi. Cu mult mai abruptă decât se crede a fost trecerea la vremurile următoare. Științele naturii care au apărut, care, ca atare, își au deplina lor justificare, au tras oarecum un vâl peste lumea spirituală care se află în spatele celei sensibile. Îmi pot imagina foarte bine că acela care consideră actualmente istoria, care este obișnuit să ia ca adevăr ceea ce i-a fost inculcat, nu va crede deloc în acest caracter abrupt al trecerii, pentru că lui îi apare ca nedovedită de memoriale istorice. Dar știința spirituală îl indică pentru epoca ce începe, în așa fel încât în această epocă sufletul omenesc este plasat în întregime numai în lumea sensibilă, în virtutea organizației omenești care a apărut în această epocă.

Acum, noi am văzut deja data trecută ce anume era întrețesut în sufletul lui Luther: în el trăiau ecourile a ceea ce asimilase el în misteriiile din perioada precreștină, în care s-a aflat el în încarnarea sa precreștină, în acele misterii care lucrau în vederea creștinismului. Dar el a fost, în sensul cel mai deplin, un copil al timpului său, adică al celei de-a cincea epoci postatlanteene, timp în care sentimentul legăturii de odinioară cu lumea spirituală se atenuază pentru oameni, chiar și dacă acest sentiment fusese cândva atât de viu precum fusese la inițiatii din misteriiile de odinioară. Dar nu trebuie să se creadă că ceea ce este astfel estompat nu s-ar afla acolo, ceea ce așadar nu se arată în zona de dizarmonie a sufletului, nu ar fi activ. El este activ atunci când omul respectiv este totodată receptiv prin karma sa interioară, dacă el este sensibil și receptiv la ceea ce împinge

în sus din adâncurile sufletului său și nu poate intra în conștiință. Un asemenea om sensibil și receptiv a fost Luther.

Vă puteți convinge că efectele acelor lucruri ale căror cauze tocmai le-am indicat, existau la el. Ele existau în imensele chinuri sufletești pe care a trebuit să le sufere el, chinuri sufletești care, în măsura în care se configurau ca expresie a propriului suflet, preluau în cuvintele și reprezentările sale caracterul epocii sale, dar care erau esențialmente chinuri în privința a ceea ce urmează să i se sustragă omului în cea de-a cincea epocă postatlanteană, în epoca materialistă, ca impresii din lumea spirituală. Toate deprivările pe care le parcurg temeliile ființiale mai adânci ale sufletelor în epoca materialistă s-au depus într-o măsură deosebită în sufletul lui Luther. Desigur că noi în ziua de azi trebuie să ne clarificăm ce simțea el prin alte cuvinte decât cele formulate de el. Nu sunt cuvintele sale cele pe care le folosesc eu pentru a caracteriza ce simțea el: Ce va deveni omenirea dacă ea va fi decuplată acum de la contemplarea lumii spirituale, dacă ea va uita treptat impresiile pe care le-a avut cândva despre lumea spirituală? Imaginați-vă acest sentiment intensificat cât se poate de mult și aveți tonul fundamental al chinurilor sufletești ce trăiau în sufletul lui Luther. De ce trăiau ele atât de puternic exact în el?

Pentru a răspunde la această întrebare ajungem tocmai la scindarea menționată a naturii sale. Pe de o parte, Luther era într-o câțiva un fiu al celei de-a cincea epoci postatlanteene. El simțea împreună cu oamenii acestei epoci, în măsura în care simțea, infinit de amplificate, lipsurile pe care le trăiau deja acești oameni ai celei de-a cincea epoci de cultură, numai că nu și le aducea în conștiință. De ce simțea el cu o asemenea intensitate aceste lipsuri?

El le simțea din motivul că pe de altă parte, lăuntric, el era și un fiu al celei de-a patra epoci de cultură postatlanteene. Aceasta era scindarea din natura sa. Impresiile din misterii despre care am vorbit prinseseră rădăcini atât de adânci în sufletul său încât în interiorul său cel mai profund el simțea ca un om al celei de-a patra epoci de cultură – fiind totuși, pe de altă parte, într-o totul dăruit timpului său,

cea de-a cincea epocă de cultură. Pentru că el simțea lăuntric, într-o anumită legătură cu cea de-a patra epocă de cultură, ca un vechi roman, ca un vechi grec – așa s-ar putea spune, oricât de neverosimil ar suna în ziua de azi –, de aceea el nu putea manifesta înțelegere față de ceea ce apare – oricât de ciudat ar suna și acest lucru – din inima omului celei de-a cincea epoci de cultură, anume înțelegerea pentru o imagine a lumii cum este cea copernicană, pentru înțelegerea lumii numai conform socotelilor simțurilor. Pentru un astfel de sistem cosmic cea de-a patra epocă de cultură nu ar fi avut nicio înțelegere. Acest lucru sună ciudat pentru prezentul nostru, deoarece timpul nostru este într-adevăr de părere în multe privințe că a fost atins capătul întregii înțelepciuni și că cele descoperite de Copernic au o valabilitate deplină, definitivă. Eu am atras deja atenția că aceasta este o mare nechibzuință. Exact așa cum oamenii prezentului privind din punctul de vedere al copernicanismului se uită de sus la sistemul cosmic ptolemeic, tot așa, sistemul copernican al lumii va fi înlocuit cândva printr-un altul, care se va raporta la rândul său la cel de acum așa cum se raportează cel copernican la cel ptolemeic. Dar conform constituției sufletești a omului celei de-a cincea epoci de cultură, omul are o înțelegere a unei astfel de sistematizări pur senzorială, bazată pe calcul, a mișcărilor corpurilor cerești.

Luther nu avea nicio înțelegere pentru aceasta. Copernicanismul îi apărea ca un fel de nebunie. Luther era prea puțin interesat de ceea ce trăia în reprezentările care-i preocupau pe oamenii celei de-a cincea epoci de cultură materialiste într-un sens științifico-materialist, reprezentări pur spațiale ale fenomenelor lumii. Pe când modul de simțire, poziția omului în lume în cea de-a cincea epocă de cultură l-au interesat foarte mult. Dar el simțea poziția față de lume, care fusese impusă omului din cea de-a cincea epocă de cultură, a simțit cu impulsurile sufletești cele mai intime ale unui om al celei de-a patra epoci de cultură, epoca greco-latină.

Astfel îl vedem pe Luther privind pe de o parte înapoi la modul în care s-a raportat omul în cea de-a patra epocă de cultură la Cosmos și

la conținutul spiritual al Cosmosului; pe de altă parte el privește înainte, la toate senzațiile, sentimentele și reprezentările cărora le va fi expus omul celei de-a cincea epoci de cultură datorită raportării sale specifice la Cosmos, care îl separă, ca să spunem așa, de conținutul spiritual al Cosmosului. Aș spune: Cu un suflet din cea de-a patra epocă de cultură Luther simte trăirile omului din cea de-a cincea epocă de cultură. Și aceste trăiri deosebite ale omului din cea de-a cincea epocă de cultură s-au depus în sufletul lui Luther.

Să comparăm acum, și anume pentru a face comparația mai semnificativă, un om din timpul actual având o instruire medie care gândește și simte în sensul viziunii natural-științifice a lumii, cu un om din vremurile destul de îndepărtate ale celei de-a patra epoci, care mai simțea în conformitate cu acea atitudine față de lume, când omul știa de legătura sa cu conținutul spiritual al acestei lumi. În primul rând, noțiunile pe care le exprimăm în ziua de azi prin cuvintele „imaginație” și „inspirație” erau încă foarte vii pentru oameni în acele vechi timpuri. Faptul că omul nu percepe culorile numai prin ochii săi și nu aude sunetele numai cu urechile sale, ci printr-o fortificare deosebită a sufletului său el păstrează relevantă în imagini lumea spirituală și primește inspirații din lumea spirituală, era ceva destul de comun în acele vremuri. Faptul că divin-spiritualul trăiește în sufletul omenesc era o reprezentare curentă în acele timpuri; omul se simțea în legătură cu Dumnezeuul său.

Aceasta trebuia să înceteze, pentru ca omenirea să treacă printr-o încercare în cea de-a cincea epocă de cultură. În această a cincea epocă de cultură omul, prin metode specifice dezvoltate printr-o știință specifică, a simțit posibilitatea de a privi cu precizie asupra fenomenelor exterioare ale naturii și asupra modului în care interveneau aceste fenomene exterioare în entitatea lui. Numai că îi este închisă perspectiva asupra lumii spirituale, calea de la suflet la lumile spirituale nu mai există.

Imaginați-vă aceste două tipuri de oameni, alături unul de celălalt. Deja data trecută am văzut: pentru Luther lumea spirituală era

deschisă. El avea nu doar o știință abstractă, avea nu doar un sentiment abstract religios despre lumea spirituală, el avea cel mai viu contact mai ales cu spiritele rele ale spiritualității lumii, ceea ce nu înseamnă însă că ar fi o însușire rea. Așadar el știa din experiență directă despre permanența lumii spirituale, dar el știa că aceste experiențe dispar pentru omul celei de-a cincea epoci postatlanteene, că ele nu vor mai fi aici. Și cum resimt acești oameni ai celei de-a cincea epoci postatlanteene, cum fac față sufletele lipsei percepției spirituale? Aceasta a devenit pentru el marea enigmă. Dar el îi privea pe acești oameni dintr-o inimă îmbibată cu forțele celei de-a patra epoci de cultură. Aceste forțe ale celei de-a patra epoci de cultură se îndreptau pline de viață înspre lumea spirituală. Ea este aici! Așa îi apăreau lui Luther lucrurile pe de o parte. Ea este aici, și nu trebuie neglijat să trezești în om conștiința că această lume spirituală există. Dar, pe de altă parte, nu trebuie să te dăruiești iluziei în această privință: în omenirea care va forma următoarea epocă nu va putea exista o conștiință directă a lumii spirituale; această omenire va putea face uz numai de simțurile sale. În timp ce sorții vremurilor anterioare au dat o cunoaștere a divin-spiritualului prin privirea directă, privire în sus spre lumea spirituală dobândită prin experiența, de atunci înainte Luther nu putea spune omenirii viitoare altceva decât: Dacă veți voi să vă ridicați privirile spre lumea spirituală, nu veți găsi nimic, pentru că această capacitate a dispărut; dar dacă vreți totuși să fiți fermi în conștiința lumii spirituale, atunci trebuie să luați în primul rând cel mai sigur document în care mai este încă cuprinsă cunoașterea directă a lumii spirituale care nu mai poate fi dată în această epocă. O epocă mai veche mai putea spune: Aici este Evanghelia –, aici este însă și posibilitatea de a ridica ochii direct în lumile spirituale. Această posibilitate a dispărut pentru cea de-a cincea epocă postatlanteană. Așadar a rămas numai Evanghelia.

Vedeți că Luther a vorbit din spiritul celei de-a cincea epoci postatlanteene, dar el a vorbit din spiritul acestei epoci ca un om care vorbește din inimă, care este totodată fiu al celei de-a patra epoci

postatlanteene, care prin mijloacele rămase din ce de-al patrulea interval temporal voia să-i îndrume pe oameni înspre cele la care ei nu mai puteau ajunge în evoluția lor din cea de-a cincea epocă. Este ceva care trebuie înțeles din spiritul timpului, faptul că Luther a prezentat Evanghelia ca fiind singurul document pentru lumea spirituală, la începutul unei epoci în care lumea spirituală era închisă privirii directe. De aceea a vrut el – chiar dacă toate acestea nu existau în conștiința lui așa cum le exprim eu acum, dar nu despre asta este vorba – pentru întărirea deosebită a omenirii ce urma să vină, să pună accentul exact pe Evanghelie.

Acum să privim într-o altă direcție, în secolele XIII, XIV, XV. Tocmai mă ocup acum din nou – și datorită acestui fapt zilele acestea mi-au apărut în mod deosebit dinaintea sufletului lucrurile despre care vă vorbesc acum – cu o caracteristică a lui Christian Rosenkretz și a «Nunții chimice» a lui *Johann Valentin Andreae* [2]. Dacă, stimulat de această apariție literară, îți îndrepti privirea spre secolele XIII, XIV, XV, atunci vezi, dacă privești la oamenii din acea perioadă care se preocupau cu știința: știința despre natură era alchimie în cel mai bun sens al cuvântului. Ceea ce este în ziua de azi un cercetător al naturii, era pe vremea aceea un alchimist. Numai că trebuie să eliberăm cuvântul alchimie de orice superstiție și orice șarlatanie, pentru a ajunge la sensul lăuntric, pur spiritual, al esenței alchimiei. Ce urmăreau acești cercetători? Ei nu urmăreau nimic altceva decât că, în conformitate cu convingerea lor, în spatele forțelor naturii nu există numai acele forțe pe care le găsim prin observarea exterioară și prin experimentul exterior, ci că în natură domnesc forțe suprasensibile, că deși natura este „naturală”, în ea acționează totuși forțe suprasensibile. Acestor oameni le era limpede faptul – la care va ajunge din nou o epocă ulterioară, dar în ziua de azi aceste lucruri sunt foarte ascunse – că forma exterioară în care apare, de exemplu, un metal nu este o structură atât de stabilă încât să nu poată trece într-o alta. Numai că ei vedeau trecerea ca fiind purtată de spirit, ca acțiune a spiritului în natură. Ei erau în stare să inițieze acele procese

alchimiste care l-ar uimi foarte mult pe un cercetător actual al naturii dacă acestea i-ar fi aduse înaintea ochilor. Dar aceste procese erau provocate prin manevrarea forțelor spirituale. Faptul că în existența materială domneau realmente forțe spirituale era tot ceva legat de cunoașterea din aceste timpuri mai vechi.

Acest lucru urma de asemenea să se piardă în cea de-a cincea epocă postatlanteană, și s-a și pierdut. Însă aceasta își are reflectarea în viziunea religioasă asupra lumii. De aceea secolul XIII și cele anterioare, ba chiar și secolul XIV, au putut avea o altă doctrină sacramentală decât secolele următoare. Pentru următoarele credința a pierdut orice înțeles al faptului că în materie, atunci când este tratată sacramental, sunt nemijlocit active forțe spirituale. Aceasta a stat într-un totu viu, chiar dacă nu în conștiință deplină, în fața sufletului lui Luther. Acest lucru a făcut ca doctrina sacramentală să devină ceva complet diferit. Învățătura sacramentală catolică este și în ziua de azi ceva diferit, ca de exemplu, la sacramentul de la altar, unde pâinea și vinul se transformă printr-un proces tainic, în carne și sânge. Cine a discutat vreodată cu teologi catolici despre o astfel de problemă, a putut auzi adesea, referitor la obiecțiile moderne: Dacă nu înțelegeți aceasta, atunci nu înțelegeți chiar nimic în privința teoriei lui Aristotel despre substanțe. – Cu toate acestea, trebuie să spunem: Pentru cea de-a cincea epocă postatlanteană nu mai există nici un sens corect în a-l asocia cu o adevărată transformare, o adevărată alchimie. Prin urmare, acest proces este scos din existența materială, ridicat deasupra existenței materiale. Oamenii primesc în ziua de azi pâine și vin, dar acestea nu se transformă; în timp ce le primesc, spiritual-divinul entității Christos trece în om. Această metamorfoză a conceptului de sacrament este de asemenea legată de progresul omenirii de la cea de-a patra la cea de-a cincea epocă postatlanteană. Și Luther trebuie să vorbească din ambele epoci. El vrea să mai dea sufletului omenesc aceeași întărire pe care a primit-o el sub impactul vechii doctrine spirituale, dar el nu i-o poate da decât prin aceea că ferește această doctrină spirituală de știința modernă, prin aceea că el

nu lasă deloc știința modernă să se apropie de această învățătură spirituală, căci știința modernă nu ar recunoaște niciodată în materie ceva spiritual. De aceea Luther detașează din capul locului spiritualul de procesele materiale, și lasă procesul material, chiar dacă nu este încă doar simbol, să fie totuși numai proces material. Aceste lucruri abia dacă pot fi înțelese în mod corect în ziua de azi; dar trebuie exact prin știința spirituală să vorbim din nou despre ele.

Acum să ne imaginăm că Luther și-a îndreptat privirea – chiar dacă nu în conștiință deplină – înspre acest răstimp care a durat mai mult de două milenii, care trebuia să se scurgă în viața normală a oamenilor, chiar dacă în viața anormală oamenii, prin anumite exerciții, puteau afla din nou câte ceva despre lumea spirituală. Pentru această epocă a trebuit el să vorbească. Personalitatea istorică nu trebuie luată niciodată în sens absolut, ci ea trebuie luată în privința lucrurilor pe care le spune, a învățăturilor ei, ca dând expresie epocii sale. El avea de vorbit oamenilor epocii sale. Acești oameni au pierdut cu adevărat ceva. Ce au pierdut ei?

Ei au pierdut posibilitatea ca din propria putere a cunoașterii omenești, așa cum se configurează ea în mod cu totul specific în cel de-al cincilea interval cultural postatlantean, să-și fortifice sufletul așa încât să privească în lumea spirituală, să aibă propria cunoaștere spirituală. Faptul de a cunoaște, a-și da seama de lucruri cu de la sine putere nu este deloc normal pentru oamenii din cea de-a cincea epocă postatlanteană. Libertatea, voința liberă, acțiunea directă din cea mai profundă forță a sufletului, din acel loc al sufletului în care acesta este legat direct cu divinul: oamenii celei de-a cincea epoci postatlanteene nu pot deveni conștienți de această libertate în viața normală, exact în viața în lumea exterioară obișnuită. Libertatea este teorie, cunoașterea este teorie. În desfășurarea ei mai departe, în această a cincea epocă postatlanteană a fost de multe ori postulată teoria limitelor cunoașterii. Dar a vorbi despre granițele cunoașterii în sensul lui *Kant* [3] sau a lui *Du Bois Reymond* [4] ar fi fost un nonsens chiar și pentru scepticii din vechime.

Spuneam că nu trebuie să atribuim o semnificație absolută, eternă, lucrurilor spuse de o astfel de personalitate istorică. Dar aceste afirmații sunt expresia vremurilor respective. Luther înțelege în sens creștin ceea ce l-a întâmpinat în oameni drept caracteristică în special a omenirii celei de-a cincea epoci postatlanteene. A înțeles în sens creștin sau, mai bine spus, în sens biblic, efectul direct al păcatului originar. Efectul direct al păcatului originar, caracteristica sa, este că oamenii acestei epoci nu se pot înălța prin propria lor natură nici la cunoașterea divinului, nici la libertate. Așadar, afirmând că oamenii au fost atât de corupți prin păcatul originar încât nu se pot ridica deasupra păcatului prin propria lor natură, el a rostit o realitate pentru cea de-a cincea epocă postatlanteană. Și nicio forță a omului omului nu este atât de strâns legată de ființa umană ca aceea forță care se manifestă în voința omenească, care se manifestă în ceea ce face omul. Ceea ce face el izvorăște întru totul din centrul ființei sale. Ceea ce știe el, cele în care crede el, pe acestea le are mai mult în comun cu mediul său inconjurător, cu epoca sa, ș.a.m.d. În cea de-a cincea epocă postatlanteană, epoca materialistă, naturalist-științifică, omului nu îi este posibil să execute din propria sa esență acțiuni pătrunse de spirit. Tocmai acesta este esențialul acestei epoci – în cea de-a șasea epocă postatlanteană va fi din nou altfel –, că omul în întreaga sa entitate este scos afară din legătura cu spiritualul. Și acest aspect l-a pătruns Luther. Dar omul nu trebuia să fie smuls în adâncul ființei sale din această legătură. Prin ceea ce este el acum în sine, prin ceea ce face și vrea el ca om aflat în lumea sensibilă, el nu poate fi conectat cu divinul. El poate fi conectat cu divinul numai atunci când socotește legătura sa cu divinul fără nicio legătură cu existența sa sensibilă exterioară. Acesta este originea doctrinei privind mântuirea prin simpla credință. Pentru un om din cea de-a patra epocă postatlanteană această mântuire prin simpla credință nu ar fi avut nici un sens. Dacă i-ai fi spus unui grec sau unui roman din vechime că el își dobândește valoarea în fața celor mai înalte puteri ale existenței nu prin ceea ce face, prin ceea ce produce el în lume, ci numai prin modul

în care sufletul său își mărturisește credința lumii spirituale, el ar fi considerat acest lucru un total nonsens. Pentru omul din cea de-a cincea epocă postatlanteană nu este un asemenea nonsens, pentru că dacă el se bizuiește pe ceea ce este el datorită lumii fizice, el trebuie să fie realmente doar un om al acestei lumi. El trebuie să ajungă tot mai mult la ideea că el este doar în cel mai înalt vârf al regnului animal. De aceea trebuie el să stabilească drept legătură a sa cu lumea spirituală ceva care nu are nicio legătură cu modul în care se încadrează el în lume: anume pura credință.

Nu este posibil ca ceea ce a impregnat Luther timpului său și timpului care a urmat să rămână singurul curent spiritual. Așa, de exemplu, putem întreba: cine este luteran în ziua de azi? – Propriu-zis toți oamenii sunt luterani! Toți oamenii, în măsura în care sunt pătrunși de esența celei de-a cincea epoci postatlanteene. Cine are într-adevăr un simț față de deosebirile ce pot sta la baza anumitor concepte mai subtile în viziunea asupra lumii, va observa ce diferență uriașă există între un teolog catolic din ziua de azi și unul din secolul XIII sau XIV. De ce este așa? Deoarece teologul catolic din ziua de azi este în realitate de asemenea luteran. El are în sine același impuls. Numai că în ziua de azi adesea oamenii nu au prea mult simț pentru adevărul interior al unui lucru, au mai mult simț pentru eticheta formală care i se aplică unui om. Faptul că cineva este înscris în registrul bisericesc prin familie sau datorită altor relații drept catolic sau protestant nu este decât o caracteristică exterioară; ceea ce-l caracterizează lăuntric pe om este însă cu totul altceva. Într-o anumită privință, oamenii care în ziua de azi țin pasul cu epoca lor, care se lasă stimulați în sensul epocii lor sunt într-un tot luterani lăuntric, pentru că Luther a exprimat viața epocii sale – din punctul de vedere pe care l-am menționat. Și el a putut-o exprima în mod deosebit pentru că în el trăia dihotomia menționată. Pentru că pe de o parte el se întreba: Ce va face această omenire care vine? Și pentru că pe de altă parte el avea impulsul de a vorbi omului celei de-a cincea epoci postatlanteene, vorbind cu toate forțele ce trăiau în el, cu toate forțele pe care

voia să le mențină în sensul celui de-al patrulea interval temporal postatlantean.

Însă iarăși a fost manifestarea unității superioare, a sintezei, faptul că el a vorbit oamenilor expuși condițiilor celui de-al cincilea interval temporal postatlantean, ca și cum ar fi vorbit din sufletele lor. El a formulat în cuvinte, a exprimat ideile ce reieșeau din aceste suflete ale oamenilor celui de-al cincilea interval temporal postatlantean, dar le-a rostit într-adevăr în așa fel încât totul să fie totodată impregnat cu intenția de a păstra ceea ce exista în cel de-al patrulea interval temporal postatlantean. Aceasta este unitatea superioară. Dar nu putea ca acesta să rămână singurul curent spiritual al epocii a cincea, căci atunci a șasea epocă nu s-ar pregăti în cadrul celei de a cincea.

Vedem astfel că în timp ce luteranismul, în modul indicat, înfăptuiește în special impulsurile acestui al cincilea interval temporal, pe de altă parte se afirmă alte curente. Pentru noi, cel mai important este cel care apare în clasicismul german: de la *Lessing* la *Herder* – îl putem socoti și pe acesta –, *Schiller*, *Goethe* și alții. Este remarcabil fenomenul că în Kant avem un filosof întru totul luteran; deoarece Kant este luteran până în cea mai intimă intimitate a conceptelor sale. Schiller ar dori cu dragă inimă să fie kantian, dar nu poate; deoarece nu există nimic filosofic care să tindă să iasă din simplul luteranism așa cum tind, de exemplu, «Scrisorile despre educația estetică a omului» ale lui Schiller. Aceste scrisori – prea puțin prețuite în ziua de azi – constituie oarecum un punct culminant al celui alt curent, așa cum tot un punct culminant este și «Faust» al lui Goethe, cu protestul care se exprimă prin aceea că nu doar Biblia, ci și natura trebuie abordată, și să lăsăm astfel sufletul omenesc să preia calea spre lumea spirituală prin propria sa fortificare. Scenele finale din «Faust» se află așadar în deplin contrast cu luteranismul. Numai o construcție artificială ar aduce «Scrisorile estetice» ale lui Schiller, și «Basmul despre șarpele cel verde și frumoasa Floare-de-Crin» sau scenele finale din «Faust» ale lui Goethe într-o înrudire cu luteranismul. Acest curent tinde, prin opoziție interioară față de

științele naturii, să fortifice sufletul omenesc așa încât prin propriile sale forțe să poată găsi legătura cu lumea spirituală. Prin urmare, secolul XVI aduce contrar mărețelor concepții pornite de la Luther, celelalte concepții, care la acea vreme încă nu puteau câștiga teren și care încă sunt într-un fel idei reprezentând contrariul Binelui, aduce ideile din «Faust». Luther a contemplat oamenii celei de-a cincea epoci postatlanteene: această omenire care nu vrea să-l recunoască pe diavolul pe care Luther în cunoștea așa de bine, dar care este cu totul posedată de demonii ahrimanici, așadar de acela pe care Luther îl numea „diavolul”. Luther avea această omenire în fața sa, și de fapt nu este straniu că cineva care astăzi se preocupă în mod mai intim de Luther acordă o valoare atât de mare tocmai faptului că Luther cunoștea în mod atât de direct lumea spirituală cu conținutul demonic.

Interesant este, în orice caz, faptul că personalitatea despre care aș spune că este însetată ca oamenii să-l cunoască din nou pe diavol, care îi ține mereu de guler – în special atunci când concep lumea doar în mod naturalist – dar pe care ei nu îl cunosc, este interesant deci că, după modul întâmplării izgonirii din Rai, această personalitate care are acest nou dor de cunoașterea diavolului, este o femeie: Ricarda Huch [5]. Cartea ei despre Luther exprimă tocmai acest dor: ca oamenii să dorească să aibă din nou experiența diavolului, căci prin aceasta s-ar întoarce la conștiința divinului. Ea exprimă o dată acest dor într-un mod chiar foarte viu în cartea ei «Credința lui Luther», editura Insel 1916, pagina 44:

„O lucrare cum este «Cultura Renașterii» a lui Buckhardt și o apariție ca aceea a lui Nietzsche sunt strigătul omenirii după diavol, care este la fel de justificat ca și strigătul după copil. Numai că nici copiii și nici diavolul nu pot fi produși în mod arbitrar. Și dacă mă gândesc câți tineri folosesc iluminarea bengaleză pentru a obține aparența Iadului, mă trece groaza neînțelegerilor posibile. Pe vremea lui Nietzsche mulți s-au constituit drept „bestii blonde”, care nu aveau suficientă animalitate în ei, nici măcar pentru un simplu purcel-de-

mare. Dar tu, prietene” – întreaga carte este concepută sub forma unei scrisori adresate unui prieten –, „nu vei fonda nicio asociație pentru păcătoși, nici nu vei crește singur pentru tine păcate-model în sere, așa că mă pot bizui pe tine. Lucifer îi disprețuiește pe diavolii proști și răi, predecesorii săi; eu îl supăr cu atât mai mult pe când el, aducând o lumină nedorită, răsare pe cer și noaptea în care mă ascuți se încheie.”

Este strigătul după diavol al Ricardei Huch, care se aude în subconștientul omenirii, și ea ar dori ca acest strigăt să producă efect. Cel care știe că la fiecare masă de laborator, în fiecare mașină, pe scurt în cele mai importante medii culturale ale perioadei contemporane este ascuns și co-acționează adevăratul diavol acela o poate bine înțelege pe Ricarda Huch; o spun pe neocolite, căci ar fi cu mult mai bine pentru oameni dacă ar ști că diavolul este aici, pe când el îi ține de guler și lumea nu observă acest lucru.

În conștiența lui Luther mai trăia încă diavolul, și el trăia așa tocmai pentru că Luther mai simțea încă lumea spirituală ca un om al celei de-a patra epoci postatlanteene. Și l-a exprimat viu în cuvintele sale deoarece el voia să-l prezinte oamenilor din cea de-a cincea epocă postatlanteană, oameni care sunt posedați de diavol dar nu știu nimic despre el. Luther a trebuit să producă în oameni un alt sentiment față de diavol decât a făcut-o Faust, care s-a vândut diavolului, care a vrut să își dobândească atât cunoștințele cât și puterea chiar prin diavol. Această atitudine față de diavol a fost inițial respinsă de secolul XVI; Faust a trebuit să cadă pradă forțelor negative ale lumii. La acea vreme relația cu diavolul era văzută numai în sens negativ. Goethe și chiar și Lessing au protestat puternic împotriva acestui fapt. De ce? Desigur, nici Lessing și nici Goethe nu au formulat nervul propriu-zis al raportului lor față de Faust. În această privință este deja posibil să vorbim mai deschis în ziua de azi decât se putea vorbi pe vremea lui Lessing și Goethe, cu toate că pe atunci exact cel inițiat voia să împărtășească aceste lucruri semenilor săi; doar că ei l-ar fi sfâșiat dacă le-ar fi împărtășit.

Să privim în sufletul lui Goethe care este poziția lui față de Faust. Goethe avea și el sentimentul său propriu față de oamenii din cea de-a cincea epocă culturală postatlanteană. El cunoștea legătura intimă a oamenilor acestei epoci cu diavolul; căci diavolul, puterile ahrimnice, sunt întotdeauna acolo atunci când oamenii își limitează conștiința la materie. Aceasta constituie pentru ele poarta prin care găsesc accesul. Atunci când conștiința este limitată la materie, când ea este împinsă cu totul în subnormal, când se produce o conștiință organică-crepusculară sau una agitată, în care omul este întru totul dăruit materiei, sau o conștiință nerezonabilă, necugetată, atunci Ahriman are acces la ea. Însă Goethe știa că, în general, puterile ahrimnice sunt prezente. Însă conform naturii sale, el nu putea prezenta forțele ahrimnice drept ceva de care ar trebui să ne temem, sau pe care ar trebui să le respingem. El nu poate în raport cu ele doar să ia în considerație credința ce trăiește în existența materială exterioară. Nu, el trebuie ca ceea ce vrea să obțină pentru Faust al său, să scoată din raportul viu cu diavolul; ceea ce înseamnă că diavolul trebuie să-și predea forța, că el trebuie învins. Aceasta stă la baza luptei lui Faust cu diavolul, cu spiritele rele ahrimnice, cu Mefistofeles.

Îl avem apoi pe Schiller, care ar dori să fie kantian dar nu poate, și care, în «Scrisori despre educația estetică a omului» face diferența în om între simpla pornire instinctivă care, în sensul lui Luther, vine din natura senzorială, și spiritul care se revelează prin senzorialitate. Un luteran onest ar spune: omul a căzut pradă acestei porniri și el nu se poate ridica din ea prin propria sa forță. Din această pornire el se poate ridica numai prin credință, și apoi se poate considera curățat și izbăvit numai prin Christos, care se găsește în afara lui. – Schiller spune: Nu, în om se mai află și altceva, imboldul libertății, forța spiritualității, care sunt în stare să înnobileze în om imboldul necesității, imboldul senzorialității. Așadar, Schiller face diferența între senzorialitatea înnobilită de spirit și spiritul devenind manifest prin senzorialitate. El prezintă omul care, deși este separat prin

materie de existența spirituală, tinde spre spirit prin transformarea, prin alchimia interioară a materiei, adică a existenței sensibile.

Goethe prezintă într-o formă dramatică exterioară această învingere a forțelor ahrimanice care acționează în existența sensibilă exterioară. Oh, te doare sufletul când vezi măreția care a rezultat în cultura Occidentală din Scrisorile lui Schiller despre educația estetică și ceea ce ar mai fi putut decurge – chiar dacă până în ziua de azi nu a decurs cum s-ar fi putut – și din marile impulsuri care se află în «Faust»-ul lui Goethe. Dacă ați ști cum e să cuprinzi cu privirea stimularea înspre spiritualitate conținută în acestea și apoi să trebuiască să vezi cum contemporanii noștri și-au căutat tot mereu instruirea spiritualității în insipidele „armonii cu Universul” americane și altele asemănătoare, te apucă tristețea și durerea! Eu trebuie să povestesc din nou întâmplarea adevărată, anume că un vienez – *Deinhardt* [6] s-a numit el – a scris o minunată cântecică despre «Scrisorile estetice» ale lui Schiller, în care el a expus perspectivele infinite de frumoase care ar fi putut fi luate în considerare de acolo. Nu cred să-l cunoască cineva în ziua de azi. Pentru că el a avut nenorocul să cadă pe stradă și să-și frângă un picior, și când a venit medicul și l-a examinat a spus că nu-și va putea reveni, pentru că era prea prost hrănit. Și deci el murit. Dar în această cărțuție a lui Deinhardt vienezul avem unul dintre cele mai profunde impulsuri ce au apărut din cultura occidentală. Dacă oamenii s-ar uita și ar vedea ceea ce a înflorit în cultura occidentală, n-ar mai pune în față ca propoziție goală propoziția: omul potrivit la locul potrivit – atunci când în virtutea educației lor ajung la părerea că nepotul sau vărul este omul potrivit pe locul potrivit. Tot mereu auzim în ziua de azi fraza: Nu există oamenii care să corespundă unui loc sau altul. – Nu, nu există oamenii care să înțeleagă cum să caute! Iar de căutat este posibil numai când sufletul se fortifică și se îmbibă cu ceea ce curge din măreția vieții noastre spirituale. Iar această măreție va furniza nu doar concepte abstracte, ci furnizează impulsurile pentru a spiritualiza sufletele și pentru a le conduce în evoluția lor într-acolo

unde se grăbește să ajungă Goethe – chiar dacă în mod imaginativ-dramatic – în scenele finale din «Faust» al său. Nu să menținem ca atare lucrurile vechi este în sensul timpului nostru, ci să căutăm sinteza, care se relevă cel mai frumos în clasicismul Goethe-Schiller-Lessing.

Am vrut să vă indic modul în care s-au situat Lessing, Goethe, Schiller în dezvoltare culturală recentă, văzută din acest punct de vedere, și tocmai în felul acesta înțelegem cu atât mai bine ceea ce a fost Luther ca precursor al lor. Învățăm să cunoaștem o personalitate cum a fost cea a lui Luther abia atunci când realizăm din ce profunzimi a vorbit el și ce trăia în adâncurile sufletului său. Asta am vrut să vă prezint tocmai în aceste timpuri. Cred că dacă veți lua aceste gânduri și vă veți apropia de ceea ce vă poate întâmpina cu atâta forță în această vreme a noastră începând de la Luther, veți găsi multe la Luther, le veți găsiți singuri, pe care desigur că nu le-am putut expune aici în amănunt, lucruri pe care fiecare trebuie să le găsească el însuși la Luther. Apoi, eu sunt de părere că tocmai pentru un timp atât de dificil ca al nostru cufundarea în Luther poate deveni din nou punctul de plecare al unei adânciri a cunoașterii prin Luther. Căci poate că nicio forță nu este atât de potrivită să indice coloritul deosebit al celui de-al cincilea interval temporal cultural postatlantean ca Luther, pentru că el a vorbit tocmai din spiritul acestui al cincilea interval cultural postatlantean, dar și-a găsit cuvintele din spiritul celui de-al patrulea interval temporal cultural postatlantean.

Față de toate lucrurile și procesele care ne întâmpină în istorie, ar trebui să simțim necesitatea de a regândi istoria. Ar trebui să simțim că acest timp dificil al nostru, care a adus omenirii o asemenea nenorocire, este direct legat karmic cu gândirea anapoda, superficială, și că ceea ce trăim noi în ziua de azi atât de îngrozitor, este sub multe aspecte karma materialismului. Ar trebui să dezvoltăm în noi voința de a gândi altfel istoria. Eu am accentuat deja adesea că ceea ce se oferă în ziua de azi drept istorie în școli și la universități – și poate cel mai mult în cele din urmă –, este o legendă care este atât de

dăunătoare pentru că nu vrea să fie istorie, pentru că ea vrea să redea adevărul sensibil exterior. Dacă s-ar pune o singură dată adevărata înfățișare a proceselor secolului XIX – o singură dată! – în locul acestei istorii ce redă legende, am avea parte de ceva neobișnuit de binefăcător pentru oameni. Exact despre conceptele istoriei a spus odată *Herman Grimm* [7] că el prevede că va veni un timp în care toți cei care sunt văzuți drept oamenii mari ai secolului XIX nu vor mai fi văzuți ca așa mărimi, ci vor fi cu totul alții, care vor ieși din obscuritatea crepusculară a epocii.

Istoria este în așa fel aranjată, ajustată încât, așa cum a devenit ea în decursul timpului, pentru evaluarea ei este necesară o transformare a sufletului omenesc, o transformare până în cele mai adânci rădăcini ale esenței sale. Eu am accentuat acest lucru mereu și mereu, dar nu este niciodată spus îndeajuns, fiindcă tot ceea ce au oamenii în ziua de azi ca reprezentări ia naștere dintr-o astfel de viziune superficială, încât aceste reprezentări nu au deloc puterea ce trebuie dezvoltată dacă omul vrea, pornind din reprezentările sale, să se angreneze în ceea ce apare în conviețuirea socială a oamenilor. Conceptele mioape, obtuze, confuze ale oamenilor duc astăzi război. Și oamenii care luptă unii împotriva celorlalți sunt adesea doar marionete pentru conceptele confuze, mioape, obtuze. Dar oamenii trebuie să-și însușească o capacitate de percepere a ceea ce este miop, mărginit. Acest lucru este necesar. Și dacă știința spirituală este capabilă – și tocmai aceasta este de dorit – să-i zgâlțâie și să-i trezească pe oameni, pentru ca ei să privească în impulsurile profunde, aflate sub suprafața vieții obișnuite, pe care ei însă nu vor să le vadă în ziua de azi, atunci s-ar obține ceea ce în ziua de azi în nenumărate declamații se vociferează despre libertățile popoarelor, despre tribunalele arbitrale internaționale și rămâne vorbă goală, pentru că este totuna ce anume se înființează atâta timp cât lucrurile sunt abordate așa cum le abordează prezentul. Indiferent ce se înființează, dacă se pun bazele războiului sau ale păcii, sau se face altceva, nu se schimbă nimic. Lucrul necesar este ca ideile noastre să fie scoase din superficialitatea

vieți cotidiene actuale și conduse în profunzimile lucrurilor. Ai dori să auzi că în acest timp al nostru Epistolele lui Luther sunt expuse oamenilor așa cum ar putea fi înfățișate, că în Luther a vorbit nu numai omul, ci și caracterul aceluia timp care a început în secolul VIII înainte de Christos și s-a încheiat în secolul XV, și cum acesta a răsunat în el împreună cu caracterul celui alt interval temporal, care a început în secolul XIV și durează începând de atunci circa 2100 de ani.

O personalitate este una istorică prin aceea că ceea ce din ierarhia entităților spirituale noi numim Arhai, Spirite ale timpului, vorbesc din această personalitate, astfel încât această personalitate conduce la vorbirea spiritului timpului. A înțelege așa ceva este într-adevăr necesar la o expunere ce abordează considerarea lui Luther.

CONFERINȚA a IX-a

Berlin, 25 septembrie 1917

Acum a sosit timpul pentru omenire, în care enigmele vieții omenești se apropie pline de însemnătate de sufletele oamenilor. Se vede și că un om sau altul remarcă aceste enigme, numai că oamenii sunt prea puțin dispuși să caute mijloace și căi pentru a ajunge în spatele tainelor acestor enigme. Aș dori să indic pentru început această enigmă – enigmă a vieții nemijlocite – de care se izbesc mulți oameni în prezent. În ziua de azi unul sau altul se întreabă: Cum de există o asemenea dizarmonie între dezvoltarea intelectuală și cea morală a oamenilor de pe Pământ? – Dezvoltarea intelectuală, care se desfășoară în ceea ce – să spunem, cu mai multă sau mai puțină justificare – în perioada contemporană se numește și dezvoltarea științifică, care stă la baza viziunii asupra lumii a majorității oamenilor, această dezvoltare intelectuală câte nu a produs ea! Ea a produs toate mijloacele culturale materiale exterioare, pe care desigur nu este necesar să le enumăr. Dacă ne gândim la tot ceea ce a produs până acum această dezvoltare intelectuală pentru ca oamenii să se poată distruge reciproc, la ceea ce a produs ca tot felul de mijloace magnifice gândite pentru nimicirea oamenilor, și dacă facem abstracție de tot ceea ce se stă ca element moral la baza acestora, nu putem spune altfel decât că această dezvoltare intelectuală a ajuns la un punct culminant. Gândiți-vă ce știință a fost necesară pentru a realiza toate instrumentele de ucidere din cauza cărora suferă omenirea în prezent, cu care se sfârtecă oamenii. Ne putem gândi la multe aspecte favorabile și la multe aspecte nefavorabile ale acestei dezvoltări intelectuale, și într-adevăr nu vom putea spune altfel decât: această dezvoltare intelectuală a progresat într-o linie ascendentă inegalabilă, în special în ultimele secole. Că în felul acesta ea se află într-o dizarmonie stridentă cu ceea ce se numește dezvoltarea morală a omenirii a fost observat de câțiva, și pe ici și pe colo se întâlnesc

afirmații ale oamenilor prezentului care indică această dizarmonie. Deja cu ani în urmă *Ernst Haeckel* [1] în rău famata sa carte despre enigmele omenirii a arătat că omenirea a progresat din punct de vedere intelectual, dar că în privința conceptelor morale ea nu a trecut în multe privințe dincolo de cea mai primitivă poziție, iar acum sunt și alții care atrag din nou atenția asupra acestei discrepanțe. Aceste lucruri se impun sufletului omenesc dacă acest suflet omenesc, după cum am expus adesea, nu petrece prezentul dormind. Răspunsul la astfel de întrebări grave, care intră în profunzimile ființei omenesti, nu-l poate da decât știința spirituală, dar oamenii prezentului nu sunt dispuși să se implice în aceasta din cauza comodității sufletești-spirituale adesea descrise. Și, cu toate acestea, o modalitate de a găsi drumul în circumstanțele atât de încâlcite ale prezentului va fi dată doar atunci când oamenii se vor implica în aceste lucruri, când vor admite punctele de vedere care nu pot fi obținute decât printr-o cunoaștere spirituală. Este foarte dureros pentru suflet care are o simțire sănătoasă, atunci când a trebui să-și mărturisească ceea ce se afirmă acum pe întreg globul pământesc ca neplăcere și nevrere de a privi în față cu un real simț lucid lucrurile ce se desfășoară, sau cele care se află sub suprafața lucrurilor care se desfășoară. Am putea spune: câtă disproporție există între atitudinea din prezent și modul în care o lungă perioadă de timp, oamenii erau indignați de așa de multe măsuri considerate imorale în vremurile vechi; ce ciudat apare acest lucru dacă îl raportăm la ceea ce este în prezent judecat sau nu de oameni, în ciuda faptului că măsura celor ce se desfășoară în ziua de azi pe Pământ este mai îngrozitoare decât orice s-a petrecut în decursul evoluției omenirii. Să privim raportul dintre dezvoltarea intelectuală a omenirii și dezvoltarea morală a omenirii din punctul de vedere care poate fi dobândit prin știința spirituală.

Aici trebuie să punem mai întâi întrebarea: De ce anume din om depinde propriu-zis dezvoltarea intelectuală, ce anume activează atunci când gândim în sens științific, când gândim pentru a ne explica natura, când reflectăm pentru a descrie legile naturii și pentru a ne

forma reprezentării despre lume în sensul legilor naturii; ce activează atunci, de fapt, în noi? Ei bine, atunci activează în noi cele mai vechi părți ale naturii omenеști, la care putem privi dacă începem cu binecunoscuta pentru noi evoluție a lui Saturn, trecând prin evoluția solară, evoluția lunară și până la evoluția Pământului, dacă privim la ceea ce i-a fost încorporat acolo omenirii. Acestea constituie în ziua de azi instrumentele dezvoltării intelectuale. Dacă însă, dimpotrivă, vrem să avem de a face cu dezvoltarea morală din punctul de vedere al cunoașterii, atunci nu putem indica aceste vechi părți constitutive ale omului, ci în privința dezvoltării morale avem de a face cu elemente componente comparativ cu mult mai tinere ale naturii omenеști, căci, în înțelesul cel mai autentic, doar Eul însuși poate fi considerat ca fiind moral. Dar, așa cum am spus adesea, Eul este bebelușul între elementele componente ale omului; nici măcar la trupul astral, care a fost încorporat ființei omenеști în timpul evoluției lunare, nu se poate vorbi despre impulsuri morale. Se poate vorbi despre impulsuri morale în trupul astral numai în măsura în care Eul este în strânsă legătură cu acest trup astral în timpul vieții, și astfel impulsurile moralității care se afirmă în Eu, se transferă trupului astral. Dar să țineți cont că Eul și trupul astral au o autonomie relativ mare și se desprind în fiecare noapte în somn de trupul fizic și trupul eteric, trăind apoi în inconștiență deplină. Și în această stare de inconștiență ele nu mai pot primi impulsuri morale.

Acum, gândiți-vă la următoarele, de mare importanță, chiar dacă omului actual îi este într-o câțiva dificil să le înțeleagă. La fiecare trezire intrăm cu Eul nostru și trupul nostru astral în trupul nostru fizic și trupul nostru eteric, care sunt cele mai vechi elemente componente ale omului, care prin evoluțiile Saturn, Soare și Lună au devenit în special instrumente ale dezvoltării intelectuale și au ajuns în această privință la un anumit grad de desăvârșire. Acest grad de desăvârșire le este desigur nativ, și ceea ce este înăscut în ele, se prezintă tocmai ca dezvoltare intelectuală. Noi am fi, într-o anumită privință, mașini gânditoare, mașini ale științei, dacă la trupurile noastre fizic și eteric

nu s-ar adăuga Eul și trupul astral. Așa cum sunt trupurile noastre fizic și eteric, ele sunt, într-o anumită privință, automate. Practic, ca atare, ele mai sunt capabile de evoluție pe Pământ numai prin faptul că sunt locuite de Eu. Dar acest Eu ar putea face prea puțin pentru desăvârșirea trupurilor fizic și eteric inclusiv a capacităților intelectuale, dacă nu ar fi adus în fiecare noapte în stare de somn. Cele mai bune forțe, inclusiv pentru dezvoltarea intelectuală, le primim în timpul somnului. Ceea ce primim în timpul somnului ducem apoi înăuntrul trupurilor fizic și eteric, și deoarece acestea sunt, ca să spunem așa, instrumente perfecționate, desăvârșite, atunci când la trezire Eul se cufundă în trupul eteric și în trupul fizic, făgașurile deja săpate ale intelectualității pot fi dezvoltate în continuare prin acest Eu, cu ce aduce din lumea spirituală. Totodată în timpul zilei se adaugă conștiința necesară, conștiința care se obține prin trupul fizic și cel eteric. Dar în ceea ce privește Eul propriu-zis și trupul astral, încă nu avem în prezent o conștiință identică. Vă rog să luați aceasta în mod deosebit în considerare. Omul crede că-și cunoaște Eul, dar cum își cunoaște el Eul? Dacă aveți o suprafață roșie și faceți o gaură în ea, iar fundalul este întunecat, așadar acolo nu se află chiar nimic, vedeți roșul și vedeți gaura ca pe un cerc negru; nimicul îl percepeți acolo unde este cercul negru; acolo nu este nimic. Precum cu roșul înconjurător, tot așa vedeți în viața dumneavoastră sufletească și Eul. În realitate, ceea ce crede omul a fi percepția Eului său nu este decât o gaură în viața sa sufletească. Pentru că acolo încă nu este nimic, sau oricum nu prea mult; așa încât omul crede că-și percepe acolo Eul, în timp ce el percepe de jur-împrejur doar ceea ce-i arată creierul său prin trupul său fizic și cel eteric. Anume, în actuala fază a evoluției omul nu a ajuns prea departe în privința percepției Eului în timp ce se află în trupul fizic între naștere și moarte. În timpul somnului suntem inconștienți. Dar în privința Eului suntem inconștienți și în timpul zilei, în timpul veghii, și totuși Eului trebuie să i se implanteze moralitatea. Vedeți așadar că în privința implantării moralității, în raport cu intelectualitatea sa, omul este încă chiar ca un copil. Acesta

este motivul mai profund pentru care în timpul evoluției Pământului omul progresează atât de extraordinar de greu în domeniul moral, în timp ce dezvoltarea intelectuală avansează relativ ușor.

Într-o revistă care a fost înființată acum, în timpul războiului, și care se numește «Clopotul» [2], dar uneori răsună nu prea deștept, a apărut recent tocmai un articol despre această discrepanță între dezvoltarea intelectuală și cea morală. Și, conform convingerilor acestui Clopot sunător, tot ceea ce domnește ca discrepanță între dezvoltarea intelectuală și cea morală este atribuit faptului că până acum dezvoltarea intelectuală s-a desfășurat sub semnul capitalismului, sub semnul conducerii de către indivizi, pe când dezvoltarea morală poate veni abia atunci când se instaurează socialismul. Acum, idealistii fondează viziuni asupra lumii pentru a le face să culmineze în dogma: Pe Pământ va fi un paradis atunci când va prevala idealismul. Materialiștii fondează viziuni asupra lumii care culminează în dogma: pe Pământ va fi un paradis atunci când materialismul va domni peste tot. În epoca liberalismului s-au fondat viziuni asupra lumii care au promis paradisul în înfăptuirea generală a liberalismului; socialismul vede, bineînțeles, paradisul în înfăptuirea socialismului. Aceste lucruri sunt extrem de simple, dar ele sunt, firește, tot pe atât banale iluzii; ele arată că deși oamenii în ziua de azi s-au izbit de problemă, ei nu sunt în stare să-și asume disconfortul și să pătrundă în mod real prin gândire, pentru că despre gândire este vorba în primul rând, în sfera trăirii experienței spirituale. Cine vrea în mod real să gândească poate pătrunde în sfera trăirii experienței spirituale.

Timpul nostru, care este atât de mândru de gândirea sa, cunoaște cel mai puțin tocmai gândirea. La întrebarea privind discrepanța dintre dezvoltarea intelectuală și cea morală se poate răspunde numai din perspectivele foarte ample pe care le-am menționat acum. Dar articolul în acel «Clopot», găsește că viața intelectuală poate merge deja de la sine, atunci când oamenii individuali sunt intelectuali, dar viața morală poate ajunge la o dezvoltare corespunzătoare numai

atunci când organizarea socialistă va cuprinde toți oamenii. Dezvoltarea capitalistă intelectuală ar fi fost favorabilă pentru intelectualitatea științifică, în timp ce ordinea socială va fi favorabilă pentru dezvoltarea morală.

Realitatea însă este alta, și anume, dacă este ca ordinea morală să se dezvolte în lume într-adevăr în aceeași măsură în care s-a dezvoltat cea intelectuală, trebuie ca privirea omului să se extindă și să câștige teren în lumea spirituală. Trebuie să fie posibil ca oamenii să privească într-adevăr la ceea ce tălăzuiește și trăiește Universul, ca impulsuri și forțe spirituale. Acest lucru este încă, în ziua de azi, ceva total incomod pentru oameni. Incomod din mai multe motive. Cel care admite să-și cultive gândirea în modul pe care l-am descris adesea aici, în așa fel încât această gândire să-l facă capabil să trăiască în lumea spirituală, să trăiască experiența lumii spirituală ca realitate, trebuie să cultive lăuntric ceva care s-a diminuat foarte mult în decursul dezvoltării materialiste a timpurilor moderne. Da, așa spune, prin dezvoltarea gândirii se dezvoltă lăuntric de la sine acest sentiment de responsabilitate lăuntrică ce lipsește atât de mult perioadei contemporane. Oamenii care vor să formeze o viziune asupra lumii numai din observațiile lor natural-științifice, sunt ghidați în formarea conceptelor lor de faptele, realitățile exterioare, și ei pot fi ușor conduși de firul realităților exterioare. În acest fel ei dobândesc anumite concepte, care sunt suficiente până la un anumit grad, pentru a înțelege una sau alta în natură, dar care nu sunt deloc suficiente pentru a crea corelații în ordinea morală și socială a oamenilor, pentru a pătrunde și înțelege ordinea morală și socială a oamenilor în realitatea ei. Pentru a o pătrunde și înțelege este necesar să fii conectat la realitatea spirituală. Aceasta produce însă în interiorul sufletului un sentiment puternic de responsabilitate față de gând, astfel încât să nu-ți poți permite să formezi orice legături arbitrare de gânduri, ci numai acele asociații de gânduri și idei cu care în sufletul tău te poți prezenta în fața entităților ierarhiilor superioare. Cu conceptele pe care le are omenirea actuală despre omul individual

și raporturile sale cu poporul, oamenii, nu te poți prezenta în fața ființelor lumii spirituale. Cu toate declamațiile despre libertatea popoarelor nu se poate întemeia nici un stat în fața lumii spirituale. Cunoaștem din știința spirituală că libertatea este un concept aplicabil numai omului singular, ca individ, dar nu și poporului cu sufletul său grup. În cazul poporului sunt valabile alte concepte decât libertatea. Cu toate acestea, în ziua de azi se proclamă în lume conceptele imature ale lui Woodrow Wilson despre libertatea popoarelor și altele asemănătoare, și aceste lucruri se iau în serios. Sunt luate în serios chiar și în zonele culturale europene, în care trăim noi înșine, în care, după toată experiența trăită de-a lungul secolelor, am putea avea concepte clarificate, care și-ar putea deja încorda puterile pentru o oarece înțelegere a celor spiritual-științifice în acest domeniu.

Responsabilitate nu numai față de alți oameni, ci și față de conceptele care, dacă sunt concepte morale, intră în Eul nostru și cel mult în trupul nostru astral, și care așadar, să spun așa, înoată și trăiesc în întregime în lumea spirituală. Nu poți avea această responsabilitate dacă trăiești numai în reprezentările materialiste exterioare, și oamenii trăiesc în reprezentările materialiste chiar dacă adesea ei nu sunt deloc de părere că ar trăi în ele. Prin faptul că spun că Dumnezeu ne-a trimis acest război pentru greșelile noastre, prin faptul că pun în față o asemenea frază, nu sunt cunoscători ai spiritului, prin aceasta ei nu s-au ridicat deasupra conceptelor materialiste. Ne ridicăm deasupra conceptelor materialiste dacă ne putem face reprezentări așa cum arată lucrurile în lumea spirituală, cum se petrec ele în lumea spirituală.

Asocieri de cuvinte care nu își au rădăcinile în realitate se întâlnesc astăzi din abundență. În special atunci le întâlnim din abundență când se încearcă să se răspundă la vreun discurs politic. Prin faptul că în astfel de ocazii cineva vorbește despre un nou spirit, nu vedește că ar avea nici cea mai mică urmă de spirit.

Spiritul trebuie cuprins concret, în realitatea sa, el nu trebuie să rămână ceva abstract, altfel nu ieșim din condițiile devastatoare din

prezent. După cum am spus, un fenomen sau altul al naturii poate fi înțeles prin conceptele pe care le dobândim atunci când ne lăsăm conduși și tutelați de percepția exterioară. Dar nu te poți angrena în însuși mecanismul vieții omenești decât atunci când ai concepte din lumea spirituală. Puteți întreba cum de se ajunge că totuși pe ici sau pe colo se intervine în viața omenească. Sunt concepte vechi, străvechi, pe care oamenii le lungesc acum, dar aceste concepte seculare nu mai sunt valabile în timpul actual. Timpul cere noi concepte, noi idei, noi, desigur, numai în sensul că sunt noi pentru omenire. Aceste noi idei sunt însă uneori de-a dreptul incomode pentru oameni. În special gândurile care reies atunci când considerăm moralitatea omenească în sens cu adevărat spiritual-științific sunt deosebit de incomode. Este extrem de comod să-ți spui că bunavoința este o virtute și că de aceea trebuie ca omul să dobândească bunavoință; că dreptatea este ceva moral, și de aceea trebuie întemeiată justiția. Atunci omul poate fi legiuitor și lua măsuri prin care sunt reglementate bunavoința, dreptatea. Se pot alege și parlamente unde se reunesc oameni deștepți pentru a crea tot felul de instituții în sensul unei ordini bazată pe dreptate și bunavoință, și altele asemănătoare. Dar dacă lucrurile sunt tratate așa cum au fost tratate până acum, nu poate ieși decât ceea ce vedem acum răspândindu-se pe Pământ. Dacă oamenii ar avea totuși curajul să recunoască legătura dintre modul de gândire care s-a format treptat în timp și evenimentele îngrozitoare ale prezentului! Bunavoința este o virtute, și omul poate simți multă voluptate în a trăi având bunavoința ca ideal, și să scrie într-un catehism: Trebuie să fii binevoitor, trebuie să fii drept, ș.a.m.d.; – atunci omul are lista virtuților, dar nu are nici o cunoaștere!

Are la fel de puțină cunoaștere ca atunci când știe despre un pendul doar că atunci când este sus este condus în jos de forța gravitațională până în punctul cel mai de jos, și nu se gândește că atunci când a ajuns în punctul de jos, tocmai din cauza forței care s-a acumulat în cădere are tendința să urce la fel de mult în cealaltă parte. Pe planul fizic

aceste lucruri se impun de la sine, pe cel moral oamenilor nu le vine deloc ideea să gândească consecvent, în același mod în care trebuie să gândească în domeniul fizic atunci când sunt tutelați de forțele naturii. Desigur că este bine dacă omul dezvoltă bunavoință. Dar exact așa cum în pendul, atunci când cade, se dezvoltă forța de a urca, tot așa din forța bunei-voințe se dezvoltă forța prejudecăților, forța predilecțiilor nepotrivite, și tot felul de lucruri posibile. Nu se poate dezvolta nicio virtute fără ca prin dezvoltarea virtuții să nu ia naștere în sufletul omenesc ca tendință înclinația spre viciul opus. Vedeți dumneavoastră, aceste adevăruri sunt incomode, dar ele chiar sunt adevăruri. La omul individual se va observa mai puțin, dar în ordinea socială, ceea ce am indicat, iese în evidență ca fapt real. Dacă într-o epocă oamenii sunt prea dornici să-și cultive unilateral o virtute sau alta, atunci cu necesitate epoca viitoare va aduce în manifestare viciile corespunzătoare, dacă nu se recunoaște legătura. Fiindcă aici ajungem, dacă vrem să vedem lucrurile în adevărata lumină, la un adevăr profund spus de Iisus Christos, pe care însă oamenii nu vor deloc să și-l mărturisească.

Acum trece un curent ciudat prin lume, care cuprinde treptat, epidemic, sufletele. Oricât de greu este să credem că oamenii au putut ajunge la această viziune, ea există. Anume oamenii par să fi luat hotărârea să continue acest război până când va fi câștigată prin luptă o pace veșnică, până când prin acest război va fi oferită garanția absolut sigură că nu va mai veni niciodată un război. Anume acesta este cel mai bun mijloc de a nu lăsa acest război să se termine niciodată; atunci desigur că prin el se va câștiga pacea veșnică. Este suficient ca oamenii să tindă pur și simplu înspre acest ideal al acestei așa-numite păci de durată, așa cum se face în ziua de azi, și atunci precis nu se va putea termina niciodată acest război. Pentru că noi trăim în trupul fizic omenesc pe planul fizic, și planul fizic nu poate fi perfect; nu este desăvârșit; și dacă ați institui pe planul fizic ceea ce poate fi mai perfect la un moment dat, atunci după câteva secole va trebui să fie ceva cu totul imperfect, deoarece evoluția nu merge în

linie dreaptă ascendentă, ci în oscilații. Așa cum pendulul se deplasează în sus și în jos, tot așa evoluția merge în linie ascendentă și descendentă, și atunci când o epocă a dezvoltat ceva desăvârșit nu are decât să aștepte și vor veni oameni care, într-o altă epocă, vor ști ceva încă mai desăvârșit.

Libertatea oamenilor este problema care trebuie să se pună; nu desăvârșirea organizării lucrurilor de pe planul fizic, căci aceasta este o imposibilitate, o fantasmagorie, o iluzie. Liberalismul, socialismul, conservatorismul, toate vor să întemeieze raiul pe Pământ, adică să realizeze ceva desăvârșit în organizarea pe planul fizic. Dar Christos a spus: „Împărăția lui Dumnezeu este peste tot în voi.” – Să vrei să configurezi lumea fizică ca un paradis perfect, înseamnă să vrei ceva cu totul imposibil, pentru că lumea fizică este într-o permanentă oscilare. Numai îmbibând această lume fizică cu spiritualul și omul știindu-se participant la Împărăția lui Dumnezeu, la împărăția spiritului, numai prin aceasta este înțeles și tratat în mod corespunzător principiul lui Christos. Cine vrea să facă un paradis din lumea fizică, fie în sens socialist, fie în alt sens, nu înțelege nimic despre realitate. Dumneavoastră vedeți ce trebuie să între în sufletele omenesți dacă este ca irealele conceptele ale prezentului să facă loc conceptelor reale. Dar nu se poate ajunge la concepte adevărate dacă nu ne îndreptăm privirea spre marile corelații spirituale. Cum mai iau în răs oamenii prezentului privirile de ansamblu asupra evoluțiilor Saturn, Soare, Lună, Pământ, Jupiter ș.a.m.d.! De ce e nevoie de toate acestea? Avem nevoie de ele pentru a putea dobândi chiar și cunoșterea celui mai mic aspect al vieții, pentru că omul este efectiv un microcosmos. În el trăiesc evoluțiile Saturn, Soare, Lună ș.a.m.d., și dacă el nu vrea să știe nimic despre aceste reprezentări este ca și cum dumneavoastră, în primul an de viață al copilului, ați vrea să-i legați mâinile pentru tot restul vieții, astfel încât să nu le poată folosi niciodată. Tot așa, omul nu își folosește capacitățile dacă nu vrea să-și îndrepte privirea spre spiritual. În această privință el a dat greș, a

dat greș teribil, și a dat greș tocmai acolo unde trebuia să dea greș cel mai puțin.

Aș dori să vă dau un exemplu, pe care unii îl vor găsi ciudat, dar care poate că vă va putea spune mai exact ce am în vedere prin toate lucrurile pe care astăzi doar le ating puțin. Eu am vorbit cu diverși oameni în ultima vreme despre lucruri care ar fi necesare omenirii actuale, dacă vrea să iasă din aceste nenorociri, din diversele fundături; lucruri care constau pur și simplu dintr-o sumă de concepte practice prin care oamenii ar trebui în ziua de azi să-și îmbrospăteze gândirea, dacă – este dificil să intrăm în detalii astăzi – , să spunem de exemplu, ar trebui să răspundă la decretele papale. Aceste concepte însă, oricât se situează ele în cel mai practic punct de vedere asupra vieții, pot fi dobândite, pot fi înțelese numai dacă sunt primite impulsuri prin știința spirituală. Căci aceste concepte se referă la modul în care trebuie să gândim astăzi privind conviețuirea popoarelor și statelor, privind rânduielile pe care trebuie să le realizeze popoarele și statele, dacă este să ieșim din haos, dacă vrem să nu se facă declamații iluzorii, ireale, în concepte abstracte despre libertatea popoarelor și conviețuirea pașnică a națiunilor mici, sau cum s-or mai fi numind. Se pot cultiva foarte intens concepte practice, singurele care vor fi în stare să asigure ieșirea din mizeria zilelor actuale. Dar ce vezi în schimb? Ați citit probabil în ziare că astăzi a avut loc învestirea în funcție a rectorului Universității din Berlin. Noul rector, consilierul *Penck* [3] a vorbit pornind de la concepte geologice despre conceptele de graniță. Nu vă pot spune cât de greu îți cade la inimă când trăiești așa ceva. De ce? Pentru că în cele mai luminate locuri ale strădaniei intelectuale actuale apar cele mai nelclare reprezentări elementare, la aceia care, dacă s-ar îndeletnici cu știința spirituală, ar rezulta conceptele superioare utile pentru viață. Gândiți-vă numai ce trăim: știința spirituală ar putea da concepte elaborate pentru practica vieții globale actuală, concepte elaborate care ar reprezenta contexte mai înalte, iar știința recunoscută oficial încă buchisește „abc”-ul lucrurilor, și nu poate ieși din acest „abc”. Aceasta

face ca în ziua de azi, tocmai în astfel de ocazii, să fie dificil ca oamenii chiar și numai să înțeleagă despre ce anume este vorba. Căci cea cărora oamenii îi acordă atenție în ziua de azi, ceea ce oamenii consideră drept autoritate supremă, este foarte departe de ceea ce este atât de extrem de necesar și care poate fi obținut numai din știința spirituală. Acolo unde se desfășoară din plin știința oficială, se dibuie în „abc”, dar acolo ar putea să se treacă la citire dacă știința spirituală nu ar fi considerată un lucru fantasmagoric de către aceia care nu vor să o înțeleagă.

Aici trebuie mereu, fără nicio aroganță, fără nicio încălcare a smereniei omenești cuvenite, să indicăm înspre primele timpuri ale creștinismului, cum jos, în catacombele subterane în prima perioadă romană creștinii săvârșeau slujba lor religioasă, iar sus vechea lume își desfășura ordinea ei socială. Ce a devenit câteva secole mai târziu această veche lume, care nu a avut pentru acest creștinism în devenire altceva decât se poate cunoaște din istoria Romei antice? Această veche lume s-a stins în câteva secole, iar ceea ce a fost jos, în catacombe, s-a răspândit sus. Dacă ar putea înțelege măcar un număr suficient de oameni că în ziua de azi este necesar ceva asemănător, chiar dacă nu pentru ceva atât de mare cum este creștinismul însuși. Nu poate să rămână ceea ce domnește în ziua de azi ca știință oficială, ca gândire și viziune oficială. Acestea se raportează la cele de care au nevoie secolele așa cum s-a raportat vechea romanitate la creștinismul care s-a dezvoltat jos, în catacombe. Dar trebuie să ne acordăm sentimentele și senzațiile la această antiteză mondial-istorică, trebuie să le acordăm în așa fel încât să vedem prin lucruri, să avem voința de a pătrunde cu privirea toată insuficiența din declamațiile actuale despre noul spirit sau din tot felul de concepte incompreensibile despre garanții de la organizații interstatale, tribunale arbitrale ș.a.m.d., în timp ce nu se știe niciodată cine trebuie să fie arbitru. În ziua de azi este timpul în care marile concepte aparțin de viața cotidiană nemijlocită, în care omenirii nu îi este permis să spună: Da, aceste concepte sunt cu siguranță foarte frumoase pentru

înțelegerea lumii, dar nu le poți aduce în manifestările cotidiene! – Ori le aducem, ori aceste manifestări cotidiene vor fi egale cu zero și nu vor avea nicio însemnătate pentru viața practică, care nu este cea de după câteva decenii, ci este cea de astăzi și de mâine.

În general acolo unde în ziua de azi oamenii au păreri diferite, găsești totuși o relativă obiectivitate, cel puțin într-o anumită măsură. Căutați însă în combaterile științei spirituale, antroposofiei, ceva obiectiv! Atunci când o astfel de persoană ca Max Dessoir, care este profesor la Universitatea din Berlin, atacă știința spirituală, el însură cititorilor săi aspecte distorsionate, falsificate, așa cum am demonstrat eu în cartea mea care acum este și tipărită [4]. Întotdeauna ceea ce ar trebui să fie o luptă obiectivă onestă este tranferat în domeniul personal, în domeniul calomniei personale atunci când este vorba de știința spirituală. De ce? Nu pentru că oamenii sunt capabili să o infirme, ci pentru că oamenii nu vor să o aibă, pentru că în prezent oamenii refuză să caute în ei înșiși adevărata ființă omenească. Căci acest lucru este incomod. Oamenii vor, de exemplu, să aibă concepte morale cu care să se poată delecta. Dar pentru aceasta nu sunt potrivite conceptele care afirmă, de exemplu, că după un timp virtuțile se transformă de la sine în înclinații înspre viciile corespunzătoare, dacă oamenii nu se pun în gardă față de propriul lor suflet. Cât de des nu am atras eu atenția asupra conceptului de altruism! Într-o conferință publică am ales odată, ipotetic, exemplul unei societăți întemeiate în scopul cultivării altruismului. În ea s-a format obișnuința ca la acela care conduce societatea să vină câte un membru și să spună: Eu vreau cutare sau cutare lucru, dar nu pentru mine, ci pentru un altul – așadar, ei și-au promis că celălalt va face același lucru, nu pentru sine ci pentru cel dintâi. Niciunul nu vrea ceva pentru sine. Dar nu aceasta contreză, dacă cineva vrea ceva pentru sine sau pentru un altul, ci dacă cererea în sine este altruistă. Esențialul în această privință este că oamenii atunci când se străduiesc să devină altruști, prin forța interioară a altruismului devin după un timp de-a dreptul egoiști. Strădania după

altruism îl face pe om egoist. Omul trebuie să vegheze ca pendulul să coboare din nou, el nu trebuie să se delecteze cu propriul său altruism.

Astfel de lucruri îi erau bine cunoscute lui Luther [5]. De aceea găsim multe pasaje în scrierile lui Luther în care el arată destul de puțin respect față de virtuți cum ar fi altruismul și altele asemănătoare, pentru că el știe că altruismul este de regulă masca în spatele căreia se află fariseismul. Uneori Luther devine dur în astfel de chestiuni; așa cum l-a sfătuit odată pe Melancthon, nu ar trebui să încerce să fie atât de teribil de altruist, ci atunci când este dispus la ceva rău ar trebui să și înfăptuiască acel rău, căci este mai bine ca atunci când cineva este înclinat spre ceva rău să facă acel rău, decât să devină un fariseu fățarnic, făcând aparent binele în timp ce în sufletul său ar dori să facă răul. Luther, tocmai datorită acelei capacități de experimentare spirituală despre care v-am vorbit deja, avea o bună pătrundere și înțelegere a acestei polarități. În anul 1510 el a era la Roma. Pe atunci era considerată o treabă merituoasă dacă cineva se târa în genunchi în sus pe o scară; nu știu cum este denumită aceasta în termeni specifici catolici. De fiecare dată când omul urca o treaptă, era absolvit de un anumit număr de zile din Purgatoriu, și dacă urca întreaga scară în genunchi fără să se ridice în picioare, primea indulgență pentru multe zile din Purgatoriu. Luther a participat și el la urcatul scării, pentru că pe atunci avea și el întru totul punctul de vedere că prin astfel de lucruri și-ar putea favoriza mântuirea sufletului. Dar în timp ce urca în genunchi scara, el a avut o imaginațiune în care i s-a spus: Caută dreptatea în credință! [6] Exact prin asemenea lucruri a devenit el Luther. Opusul polar a ceea ce făcea el, s-a ivit în sufletul său. El avea experiențe privind asemenea contraste polare. Să se privească mai adânc înăuntrul vieții omenești, acesta este lucrul de care timpului nostru are nevoie mai presus de toate. De această vedere ține și că realizezi că un cuvânt încă nu este o realitate. Cuvântul „spirit” este rostit de mulți oameni în ziua de azi, dar cineva poate vorbi mult despre spirit fără să aibă habar de spirit. Oamenii nu sunt nevoiți deloc să observe aceasta. Este, de exemplu,

un om în prezent care a scris o bibliotecă întreagă, și n-aș vrea să număr cât de frecvent apare cuvântul spirit în această bibliotecă. Oamenii cred chiar că omul respectiv vorbește într-adevăr despre spirit din cauză că el se numește *Rudolf Eucken* [7]. Exact despre asta este vorba: să se facă diferența dintre realitate și aparență în acest domeniu. Asta este, desigur, incomod. Asta produce, mai presus de toate, teama de viața spirituală, produce chiar teama de gândire. În prezent oamenii fug de gândire parcă ar fi goniți din urmă, și ar dori cu toată negândirea posibilă să găsească salvarea în domeniul sufletesc, social, politic. Timpul este prea grav pentru a nu lua în serios astfel de lucruri. Ar veni zile mai bune dacă oamenii, în număr mai mare, ar recunoaște astfel de lucruri ca cele ce au fost astăzi din nou indicate; din păcate, doar indicate. Dacă am vrea să intrăm în amănunte asupra lucrurilor, ar trebui să vorbim în forme în care nu ne este îngăduit să vorbim în ziua de azi. De aceea ar fi bine dacă și dumneavoastră, în special după aceste conferințe, v-ați dedica gândirii, căci deocamdată gândirea încă nu este cenzurată. Eu am spus deja data trecută: oamenii prezentului l-ar sfâșia pe acela care, cu o vedere care provine din inițiere, ar dori să se exprime deschis despre evenimentele nemijlocite ale prezentului: nici măcar să spui anumite lucruri nu este permis, ca să nu mai vorbim despre a le face. Astfel, în prezent, se pierd multe ocazii care ar putea să arate cât de necesare sunt adâncirea și fortificarea sufletului omenesc. Gândiți-vă numai, ce ar fi devenit Mișcarea luterană dacă Luther nu ar fi avut decât forțele multor conducători ai prezentului, și nu altele, mai mari, mai intense, mai pătrunzătoare. Se poate pune și întrebarea: De ce oamenii prezentului vor atât de puțin să audă despre adevărata cunoaștere spirituală? Răspunsul cel mai corect este totuși acela pe care l-am indicat în repetate rânduri și din nou astăzi: că această cunoaștere spirituală este incomodă pentru oameni. Viziunea asupra lumii a științelor naturii contemporane oferă conceptele într-un mod mai comod. Desigur, ele sunt admirabile; dar pentru a ajunge la ele omul nu trebuie decât să se raporteze la lumea exterioară și să se lase

duș de mână de faptele exterioare; el nu are nevoie să-și învingă disconfortul și să se dinamizeze interior, nu trebuie să coboare în adâncurile sufletului și să le ridice sus pentru a înainta. Însă știința spirituală cere asta de la oameni. În afară de aceasta, ea nu poate să nu le spună oamenilor că acela care nu face asemenea eforturi, în realitate nu este deloc om. Dar nici acest lucru nu este auzit cu plăcere de acela care, în virtutea circumstanțelor, trece drept o autoritate. Faptul că, de exemplu, un profesor universitar nu este un om întreg, desigur că este extraordinar de dificil de înțeles de către oamenii prezentului. Dar ei vor trebui să-l înțeleagă dacă vrem să ieșim din mizeria prezentului.

În anul 1613, *Johann Valentin Andreae* [8] a scris «Nunta chimică a lui Christian Rosenkreutz». Cartea a apărut apoi în anul 1616. Valentin Andreae a scris, între anii 1614 și 1617, și alte lucrări gândite și simțite din spiritul timpului de atunci. Una dintre scrieri poartă subtitlul «Principiilor și conducătorilor tuturor statelor». Andreae voia să arate oamenilor că ceea ce cred ei despre ei înșiși și ceea ce cred ei despre alții nu este decât maya, o mare iluzie; el voia să dea oamenilor posibilitatea să se cunoască pe ei înșiși și pe ceilalți. O mare Mișcare spirituală avea Johann Valentin Andreae în intenție. Ea fusese gândită, simțită, dintr-o îndelungată pregătire. Două lucruri existau la acea vreme: ceea ce voise Valentin Andreae, și ceea ce a dus la Războiul de 30 de ani, care a început din 1618 și a durat până în 1648. Dar ceea ce a dus la Războiul de 30 de ani a făcut imposibilă Mișcarea pe care voia să o inițieze Johann Valentin Andreae. Ar fi multe de spus, dacă e să caracterizăm în cauzele sale eșuarea încercării de atunci. Se fac, desigur, unele încercări, eșuează, dar trebuie să reușească mai târziu. Ei bine, la vremea aceea a existat o posibilitate de înaintare. Iarăși astăzi este prezentă necesitatea de a ne afla în interiorul a două curente, care trebuie să acționeze unul asupra celuilalt: pe de o parte ceea ce vrea antroposofia pornind din impulsurile evoluției omenirii, pe de altă parte ceea ce a condus la un eveniment de același gen cu Războiul de 30 de ani. Va fi sarcina

omenirii ca ceea ce trebuie să se întâmple să nu rămână iarăși neînfăptuit. Comoditatea, lipsa de vigilență, ar putea foarte ușor paraliza și prezenta încercare. Dacă însă lucrurile se vor sfârși din nou ca la paralizarea încercării lui Valentin Andrae, aceasta este o altă întrebare.

În orice caz în ziua de astăzi nimeni nu ar trebui să întrebe: dar cum vine faptul că puterile spirituale nu se amestecă în situațiile din planul fizic pentru a face ordine? – Nu suntem îndreptățiți să punem o asemenea întrebare, pentru că ceea ce fac oamenii este în multe cazuri răzvrătire împotriva acestor puteri spirituale, este de multe ori îndreptat chiar împotriva puterilor spirituale. Această luptă împotriva spiritului este adesea dusă mai ales de acei oameni care vorbesc mereu despre spirit, spirit, spirit. Am citit recent pe coperta unei reviste – nu știu exact dacă era o revistă lunară sau bilunară – ca un fel de anunț în care se tot vorbea despre spirit, spirit, spirit, că spiritul trebuie să domine evenimentele actuale. Te iei cu mâinile de cap. Spiritul trebuie să fabrice tunurile, măștile de gaz și așa mai departe, totul este numit acolo „spirit”. Întrebarea este dacă oamenii văd ce fel de spirit este acesta. Dumneavoastră știți că noi facem deosebirea dintre spiritul evoluției normale și spiritele luciferice și ahrimanice. V-am atras recent atenția cum Ricarda Huch, în cartea ei despre Luther, tânjea ca diavolul să fie acolo; anume ea avea în vedere cunoașterea diavolului. În privința unor declamații privind spiritul, se poate spune deja: poporul nu-l observă niciodată pe diavol, nici măcar când îl au deja pe copertele revistelor.

Am putut doar indica astăzi unele lucruri și multe trebuie să le las voalate; acestea însă, dacă veți cugeta asupra celor spuse astăzi, se vor dezvălui în sufletele dumneavoastră. În orice caz, veți fi remarcat că am vrut să vorbesc într-un mod mai grav, într-un mod de-a dreptul amar, și în acest mod doresc să închei deocamdată aceste conferințe.

NOTE

Suportul textului: Majoritatea acestor conferințe susținute în filiala din Berlin a Societății Antroposofice în timpul Primului Război Mondial au fost stenografiate de Hedda Hummel; unele dintre ultimele conferințe, în schimb, de Walter Vegelahm, Berlin. Textul tipărit se bazează pe propriile lor transcrieri în text clar. Stenogramele originale nu mai există.

Titlul volumului și titlul conferințelor au fost date de Marie Steiner pentru prima ediție.

Cuprinsul detaliat a fost adăugat de editor la ediția din 1982.

Note referitoare la text

Lucrările lui Rudolf Steiner în ediția *Operele complete* (GA) sunt indicate în note cu numărul bibliografic.

CONFERINȚA I

1. *ultimele considerații:* ciclul ***Adevaruri ale evoluției omului și omenirii***, 8 conferințe, Berlin, 29 mai – 24 iunie 1917, care împreună cu ciclul de față formează volumul GA 176.
2. *African Spir*, 1837-1890.
3. *Herman Grimm*, 1828-1901, istoric al culturii.
4. Bosnia și Herțegovina au fost ocupate de Austria în anul 1878. Ele au rămas ținut turcesc și au fost anexate abia în anul 1908.
5. *Georgij Jewgenjewitsch Lwow*, 1861-1925, om de stat rus. A ajuns pe 15 martie 1917 în fruntea primului guvern provizoriu rus.
6. *Sir Edward Grey*: 1862-1933, om de stat englez. Între 1905-1916 ministru de externe britanic.
7. fanatismul faptelor: vezi Rudolf Steiner ***Concepția despre lume a lui Goethe*** (1897), GA 6, pag. 78 ș.u.

8. *dogmatismul experienței*: vezi «Lucrările de științele naturale ale lui Goethe» editate de Rudolf Steiner, vol. 2, Introducere, pag. XXXIII.
9. *Agrarul și industrialul*: vezi conferința din 10 octombrie 1919 din **Înțelegerea socială din cunoașterea spiritual-științifică**, GA 191.
10. *Eduard von Hartmann*: 1842-1906. «Filosofia inconștientului». Ediția 12, Leipzig 1923.

CONFERINȚA a II-a

1. *Max Verworn*, 1863-1921.
2. *Albert Schäffle*, 1831-1903, sociolog și om de stat, ministru al comerțului austriac. «Structura și viața corpului social», 1875-78, Tübingen, 4 volume; «Lipsa de perspectivă a democrației sociale», ediția a 3-a, Tübingen 1887.
3. *Hermann Bahr*, 1863-1934, «Lipsa de înțelegere a domnului Schäffle», Zürich 1885.
4. *Rudolf Virchow*, 1821-1902, întemeietor al patologiei celulare.
5. *...un discurs despre libertatea științei și teoriile ei*: «Libertatea științei în statul modern», discurs ținut la cea de-a treia adunare generală a celei de-a cincizecea reuniuni a cercetătorilor naturii și medicilor germani de la München, 22 septembrie 1877, Berlin 1877.
6. *Eu am indicat deja cu mulți ani în urmă în diverse contexte în conferințele publice*: de exemplu în conferința de la Berlin din 17 octombrie 1907, *Științele naturii la răspântie de drumuri*, publicată în **Cunoașterea sufletului și a spiritului**, GA 56.
7. *am expus deja considerații*: vezi, de exemplu, conferința de la Haga din 28 martie 1913 din: **Ce însemnătate are evoluția ocultă a omului pentru învelișurile sale**, GA 145 și conferința de la Dornach din 16 octombrie 1915, publicată în

Mișcarea ocultă din secolul XIX și legătura ei cu cultura universală, GA 254.

8. *Întregul sistem atomic este substanțialitate ahrimanică*: după această frază urma în edițiile anterioare fraza: „De aici și formarea de imagini pe perete”. Această frază, care ca atare nu are sens, a fost lăsată la o parte în această ediție în primul rând pentru că lipsește în stenogramă, și pentru că nu se poate explica cum și de ce a apărut la prima tipărire.
9. *Albert Einstein*, 1879-1955. *Despre teoria relativității specială și cea generală*, multe ediții.
10. *Forță și substanță*, Frankfurt 1855, de Ludwig Büchner, 1824-1899, medic și filosof.
11. *Amintiți-vă considerațiile*: conferința din 13 februarie 1917 din ***Metamorfoză cosmică și umană***, GA 175, vezi și conferința din 28 ianuarie 1917 din ***Considerații istorice contemporane***, partea a doua, GA 174.
12. *exerciții de respirații*: vezi conferința din 3 septembrie 1921 din ***Antroposofia, rădăcinile ei de cunoaștere și roadele ei pentru viață***, GA 78.
13. *din Vechiul Testament*: Cartea I, Moise II, 7.
14. *Dogma infailibilității*: imposibilitatea papei de a greși în probleme de credință și moravuri, decisă la Conciliul Vaticanului din 18 iulie 1870. vezi conferința din 3 iunie 1920 din ***Factori vindecători pentru organismul social***, GA 198.

CONFERINȚA a III-a

1. *Și cuvintele*: Matei 3, 17.
2. *Rudolf Hermann Lotze*, 1817-1881, medic și filosof la Leipzig, Göttingen, Berlin. Opera principală: «*Metafizica*» vol. 1, 1841-79.
3. *Adolf von Harnack*, 1851-1930, profesor de teologie la Berlin. «*Esența creștinismului*», Leipzig 1900.

4. «*În armonie cu infinitul*», 1897, de Ralph Waldo Trine (1866-1958), răspândită în multe limbi, în sute de mii de exemplare.

CONFERINȚA a IV-a

1. „*din societatea celor vii...*”: Herman Grimm în articolul său «Poeziile lui Walter Robert-Tornow» din «Fragmente», volumul 1, Berlin și Stuttgart 1900-1902.
2. *iarna trecută*: în conferința din 10 decembrie 1916, din **Considerații istorice**, GA 173.
Hermann Bahr, 1863-1934.
3. *Kammerbühl*: articol al lui Goethe «Muntele Kammer de la Eger» în «Lucrările de științele naturii» ale lui Goethe, editate de Rudolf Steiner, volumul 2, pag. 191-200.
4. *William James*, 1842-1910. «Pragmatismul», traducere din limba engleză de Wilhelm Jerusalem, Leipzig 1908.
5. *Friedrich Heinrich Jakobi*, 1743-1918, filosof și romancier.
6. *Blaise Pascal*, 1623-1662. «Pensées», traduse și editate de Ewald Wahmuth, Heidelberg 1954, pag. 240/41: „Nu numai pe Dumnezeu îl cunoaștem doar prin Iisus Christos, ci și pe noi înșine ne cunoaștem doar prin Iisus Christos, viața și moartea le cunoaștem doar prin Iisus Christos. Fără Iisus Christos nu știm nici ce este viața noastră, nici ce este moartea noastră, nici ce este Dumnezeu, nici ceea ce suntem noi înșine”.

CONFERINȚA a V-a

1. *Arnold Rudolf Karl Fortlage*, 1806-1881. Opt conferințe psihologice, Jena 1869.
2. **Creștinismul ca fapt mistic și misteriiile Antichității**, GA 8.
3. *Johannes Müller*, 1864-1949, Doctor în filozofie, Doctor în teologie, scriitor, editor al «Grünen Blätter» (Foile verzi). Întemeietor și conducător al unui renumit cămin de refacere în Elmau, Oberbayern.

4. *Josef Kainz*, 1858-1910, renumit actor.

CONFERINȚA a VI-a

1. *Vladimir Alexandrovici Suchomlinoff*, 1848-1926, general rus. În 1908 șef de Stat Major; în calitate de ministru de război a reorganizat armata rusă.
2. *Max Dessoir*: filosof și psiholog. Rudolf Steiner tratează cartea acestuia «Despre transcendența sufletului», Stuttgart 1917, detaliat și în lucrarea ***Despre enigmele sufletului*** (1917), GA 21.
3. *Rudolf Otto*, 1869-1937, «Sfințenia», 1917, edițiile 31-35, München 1963.
4. *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770-1831. Expresia lui Hegel: „Dacă religia s-ar întemeia în om doar pe un sentiment, acesta nu poate fi sentimentul dependenței, pentru că atunci un câine ar fi cel mai bun creștin, deoarece el poartă cel mai intens în sine acest sentiment și trăiește cu precădere în el. Și sentimente de eliberare are câinele, atunci când foamea sa este satisfăcută printr-un os.” «Diverse lucrări», volumul 2, 1835.
5. *Friedrich Schleiermacher*, 1768-1834. Vezi «Credința creștină în conformitate cu principiile fundamentale ale Bisericii evanghelice», două volume, Berlin 1921/22.
6. *Hermann Bahr*: vezi Nota 3 de la conferința a II-a. Articolul «Rațiune și știință» a apărut la Viena/München în 1917.
7. **Adevăr și știință. Prehudiu la o „filozofie a libertății”** (1892), GA 3; ***Filosofia libertății*** (1894), GA 4; ***Enigmele filosofiei*** (1914), GA 18.
8. Epistola întâia către Corinteni 2, 6-16:
 ‘Celor desăvârșiți însă le grăim înțelepciunea, dar nu înțelepciunea acestui veac, nici a stăpânitorilor acestui veac, care sunt pieritori,

⁷ci grăim înțelepciunea lui Dumnezeu cea întru taină, cea ascunsă, pe care Dumnezeu mai înainte de veci a rânduit-o spre slava noastră,

⁸pe care nimeni din stăpânitorii acestui veac n'a cunoscut-o; că dacă ar fi cunoscut-o, nu L-ar fi răstignit pe Domnul slavei;

⁹ci precum este scris: Pe cele ce ochiul nu le-a văzut și urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s'au suit, pe acelea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc.

¹⁰Nouă însă ni le-a dezvăluit Dumnezeu prin Duhul Său, fiindcă Duhul pe toate le cercetează, chiar și adâncurile lui Dumnezeu.

¹¹Căci cine dintre oameni le știe pe cele ale omului, în afară de duhul omului, care este în el? Așa și cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, în afară de Duhul lui Dumnezeu.

¹²Dar noi nu duhul lumii l-am primit, ci Duhul Cel de la Dumnezeu, ca să cunoaștem cele prin har dăruite nouă de Dumnezeu;

¹³pe care le și grăim, nu în cuvinte învățate din înțelepciunea omenească, ci în cuvinte învățate de la Duhul Sfânt, pe cele duhovnicești supunându-le spre judecată celor ce sunt duhovnicești.

¹⁴Omul firesc însă nu primește pe cele ce sunt ale Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sunt nebunie și el nu le poate înțelege, fiindcă ele se judecă duhovnicește;

¹⁵cel duhovnicesc însă pe toate le judecă, dar el nu-i să fie judecat de nimeni;

¹⁶căci cine a cunoscut gândul Domnului, ca să-L învețe pe El? Noi însă avem gândul lui Hristos.

(Biblia – Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001)

9. *Woodrow Wilson*: 1856-1924, președinte al SUA între 1913 și 1921, profesor de filosofie. Rudolf Steiner a vorbit despre el

deja din 1 iunie 1913 în **Bazele oculte ale Bhagavad Gita**, GA 146.

10. *Georg Simmel*, 1858-1918, filosof. Se poate să fie vorba despre cartea: «Războiul și deciziile spirituale», München 1917

CONFERINȚA a VII-a

1. *Toma d'Aquino*, 1225-1274, vezi, de exemplu, «Summa theologiae».
2. *Henry More*, 1614-1687, filosof englez. «Enchiridion metaphysicum, Enchiridion ethicum», 1668.
3. «Theologia Teutsch», lucrare mistică apărută la sfârșitul secolului XIV. Operă a unui preot necunoscut de la un castel seniorial din Sachsenhausen bei Frankfurt, tipărită pentru prima oară în 1516 și 1518.
4. *Martin Luther*, 1483-1546, inaugurator al reformei germane.
5. *Citiți ceea ce am spus despre aceasta în cartea mea despre mistică: **Mistica în zorii vieții spirituale a timpului nostru și legătura ei cu concepția modernă despre lume***, (1901), GA 7, Capitolul Prietenia lui Dumnezeu (pag. 151 ș.u.).
6. *Ricarda Huch*, 1864-1947: «Credința lui Luther», scrisori către un prieten, Leipzig 1916.
7. *un articol*: Bernhard Diebold «Ricarda Huch și diavolul», din revista «Nord și Sud», iulie 1917.
8. „poporul nu îl simte pe demon niciodată...”: Goethe, «Faust» I, Pivnița lui Auersbach.
9. *lucrării mele ce urmează să apară în curând*: vezi **Despre enigmatul sufletului** (1917), GA 21.
10. *în dramele mele mister: **Patru drame-mister***, (1910-1913), GA 14.
11. *Alexander Feodorovici Kerenskij*, născut în 1881 la Volsk, politician și om de stat rus.
12. *Vladimir Soloviov*, 1853-1900, filosof și poet rus.

CONFERINȚA a VIII-a

1. *Luther*: vezi conferința din 12 octombrie 1917 din **Fundaturile spirituale ale lumii exterioare – Prăbușirea spiritelor întunericului**, GA 177. Atunci, în 1917, s-au sărbătorit 400 de ani de la afișarea tezelor la biserica cetății Wittenberg.
2. *Tocmai mă ocup acum din nou... cu o caracteristică a lui Christian Rosenkreutz și a «Nunții chimice» a lui Johann Valentin Andreae, 1586-1654.* «Nunta chimică a lui Christian Rosenkreutz, Anno 1459»; tradusă în germana literară de Walter Weber, Dornach 1942; Stuttgart 1957 și Basel 1978. («Către conducătorii, căpeteniile și învățații Europei!») Vezi în această privință articolul apărut pe atunci al lui Rudolf Steiner din **Filozofie și antroposofie**, GA 35.
3. *Immanuel Kant, 1724-1804*, «Critica rațiunii pure», 1781; «Critica rațiunii practice», 1788; «Critica forței de judecată», 1790.
4. *Emil Du Bois Reymond, 1818-1896.* «Despre granițele cunoașterii naturii», 14 august 1872, Reden, Leipzig, 1886.
5. *Ricarda Huch*: vezi nota 6 de la conferința a VII-a.
6. *Heinrich Marianus Deinhardt, 1821-1879.* «Contribuții la aprecierea lui Schiller» (1860), reeditată și cu o introducere de G. Wachsmuth, Stuttgart 1922.
7. *Herman Grimm*: vezi nota 3 de la conferința I.

CONFERINȚA a IX-a

1. *Ernst Haeckel, 1834-1919.* «Enigmele lumii», studii pe înțelesul tuturor despre filosofia monistă, Bonn 1899, multe ediții.
2. *revista «Clopotul»*, editată de Parvus, Editura pentru științe sociale, Berlin, întemeiată în 1914.
Parvus = Dr. Helphand, care l-a adus pe Lenin în timpul primului Război Mondial, din Elveția în Rusia. Vezi conferința

din 7 decembrie 1919 din *Misiunea lui Mihael*, GA 194. Biografie: W. Scharlau-Zeman, «Freibeuter der Revolution» («Pirat al Revoluțiilor»), 1964.

3. *consilierul Albrecht Penck*, 1858-1945, geograf. «Despre granițele politice», discurs la inaugurarea rectoratului la Universitatea din Berlin 1917.
4. *cartea mea care acum este și tipărită*: vezi nota 9 de la conferința a VII-a.
5. *Luther*: vezi nota 4 de la conferința a VII-a.
6. *Caută dreptatea în credință!*: au fost transmise cuvintele „Cel drept va trăi din credința sa” (Epistola către romani 1, 17).
7. *Rudolf Eucken*: 1846-1926, filosof.
8. *Johann Valentin Andreae*: vezi nota 2 de la conferința a VIII-a.